

โลกประวัติศาสตร์

เอกสารวิชาการประวัติศาสตร์และไทยศึกษา

ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๕

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ผู้จัดทำ

คณะกรรมการข้าราชการประวัติศาสตร์ไทยและ
จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล ดุสิต
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ และ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราช-
ดำเนินนอก ดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่ความรู้ และความ
เคลื่อนไหวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และ
ไทยศึกษาแก่สถาบันการศึกษา นักวิชาการ
และผู้สนใจ

บรรณาธิการเนื้อหา

นายวินัย พงศ์ศรีเพียร

บรรณาธิการการพิมพ์

นางวันเพ็ญ สุทธากาศ

ศิลป์และภาพ

นายทวีพร ทองคำใบ

จัดหน้า/รูปเล่ม

นายพินิจ สุขะสันต์

ISSN 0859-2926

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง

กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

นายณัฐพันธ์ กาญจนรินทร์

ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

คณะกรรมการดำเนินงาน

ที่ปรึกษา

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี
อธิบดีกรมวิชาการ
(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์)
ท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
คุณหญิงคณิตา เลชะกุล

ประธาน

นายวินัย พงศ์ศรีเพียร

อนุกรรมการ

นายวุฒิชัย มุลศิลป์
ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือผู้แทน
(นางณัฐฐภัทร จันทวิช ผู้แทน)
นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง
นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
นายสินชัย กระบวนแสง
นางสาวสมพร จารุณี
นายวินัย รอดจ่าย
นายทวีพร ทองคำใบ
นางวันเพ็ญ สุทธากาศ
นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ
นางสาวศรีสุภาวงศ์ แจ่มสว่าง
นางสาวบุษดี ตระกูลเขียว

‘โลกประวัติศาสตร์’ เอกสารรายสามเดือน เชิญส่งข่าวสารและบทความได้ที่ ศูนย์พัฒนาหนังสือ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก กทม. ๑๐๓๐๐ โทร. ๐-๒๒๔๑-๖๑๔๕
ดို့ ๔๐๑-๔๐๓ โทรสาร ๐-๒๒๔๐-๓๘๐๔

สารบัญ

ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๔

หน้า

บรรณาธิการแถลง

๒

บทความ

นิรุกติประวัติของคำว่า “อัยการ”

จากนานาธรรมวิจารณ์

๕

กฤษฎา บุญยสมิต

แนวคิดสันติวิธีจากกฎหมาย

ตราสามดวง

๒๕

เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท

พิพิธภัณฑสถาน “อัยการไทย” :

พิพิธภัณฑสถานทางกฎหมาย

แห่งแรกของประเทศไทย

๓๘

เอมอร ตันเถียร

ปกิณกะ

ลายกนกหรือลายกระหนก

๔๗

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์

เรื่องของหาย

๕๘

ท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์

ณ อุทยาน

ภาพปก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ความคิดเห็นที่ปรากฏในเอกสารนี้

เป็นความคิดเห็นอิสระของผู้เขียน

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ

ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย

บรรณาธิการแถลง

ท่านผู้อ่านที่เคารพ

ในการจัดทำ **โลกประวัติศาสตร์** แต่ละฉบับนั้น คณะผู้จัดทำได้พยายามอย่างยิ่งที่จะนำความรู้ที่มีสารัตถะใกล้เคียงกันมารวมไว้ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ท่านผู้อ่านโดยเฉพาะครู อาจารย์ ซึ่งต้องสอนวิชาสังคมศึกษาได้ภาพรวมของเรื่องที่เรานำมาเสนอ **โลกประวัติศาสตร์** ฉบับนี้ได้เน้นเรื่องเกี่ยวกับรากฐานทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของไทย

คณะผู้จัดทำได้อัญเชิญพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “อัยการ” ซึ่งนำมาจากนานาธรรมวิจารณ์ เหตุที่นำมาลงพิมพ์ไว้ในเนื่องจากเป็นพระราชนิพนธ์ซึ่งนิรุกติประวัติ หรือการวินิจฉัยที่มาของคำ และหาอ่านได้ยากแล้ว

ส่วนงานเขียนอื่นๆ ก็ยังมีบทความหลักเรื่อง “แนวคิดสันติวิธีจากกฎหมายตราสามดวง” ของอาจารย์เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และของคุณเอมอร ตันเถียร เรื่อง “พิพิธภัณฑสถาน “อัยการไทย” : พิพิธภัณฑสถานทางกฎหมายแห่งแรกของประเทศไทย”

ในภาคปกิณกะ อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ผู้เขียนบทความประจำเกี่ยวกับศิลปกรรมไทย เสนอเรื่อง “ลายกนกหรือลายกระหนก” นอกจากนี้ เรายังมีพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง “เรื่องของหาย” ซึ่งเป็นเรื่องหนึ่งซึ่งยังไม่เคยลงพิมพ์ที่ไหนมาก่อน

ผู้จัดทำจุลสาร **โลกประวัติศาสตร์** ขอความอนุเคราะห์ท่านผู้อ่าน ท่านผู้ใดมีภาพเก่าเกี่ยวกับสถานที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันสภาพได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว ขอได้โปรดส่งไปให้เราได้ตีพิมพ์เผยแพร่เพื่อเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบัน ความร่วมมือของท่านจะช่วยให้ **โลกประวัติศาสตร์** มีคุณค่ายิ่งขึ้นอย่างแน่นอน

พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ความยุติธรรม

“...การที่อยู่กับกฎหมายและใช้กฎหมายมาก ๆ นั้น อาจทำให้ติดในตัวบทกฎหมายมากไป และทำให้เห็นว่าล้าพังตัวบทกฎหมายจะให้ความยุติธรรมได้โดยสมบูรณ์ ความจริงกฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับกำหนดความถูกต้อง เพื่ออาศัยเป็นหลักวินิจฉัยในการอำนวยความยุติธรรม หาใช่ปัจจัยสำคัญสิ่งเดียวในการให้ความยุติธรรมไม่ ดังนั้นจะอาศัยตัวบทกฎหมายกับการในศาลเท่านั้นไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะตัวบทของกฎหมาย รวมทั้งข้อเท็จจริงที่นำมากล่าวแก่ศาลเป็นสิ่งที่อาจนำมาพลิกแพลงให้เพี้ยนไปได้ต่างๆ ด้วยความหลง ด้วยอคติ หรือด้วยเจตนาอันไม่สุจริต ทำให้ความเที่ยงธรรมต้องถูกลิดรอนทำลายไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำตัวให้เป็นผู้ยุติธรรมก่อนเป็นเบื้องต้น ด้วยการตั้งใจให้มั่นคงที่จะรักษาความเป็นกลางและรักษาวัตถุประสงค์ของกฎหมายแต่ละฉบับไว้โดยเคร่งครัดแน่วแน่ พร้อมกับรักษาความสุจริต จรรยาและมโนธรรมของนักกฎหมายไว้เสมอกับชีวิต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุขุมรอบคอบประกอบด้วยอุเบกขา และปัญญอันกระจ่างแจ่มใส ท่านจึงจะมีดุลยพินิจที่เที่ยงแท้ถูกต้อง และสามารถเป็นที่พึ่งอาศัยของประชาชนผู้อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายบ้านเมืองได้แท้จริง...”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นิรุกติประวัติของคำว่า “อัยการ” จาก นานาธรรมวิจารณ์

กฤษฎา บุญยสัมพันธ์ *

ความหมายของคำว่า “อัยการ”

นานาธรรมวิจารณ์ เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ เล่ม ๒ ฉบับ ๙ จ.ศ. ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจำนวนมากทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาต่างประเทศ เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสารคดีธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษา ตลอดจนการพระศาสนา และอื่นๆ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของคำว่า “นานาธรรมวิจารณ์” ว่าหมายถึง “เรื่องสำหรับพิจารณาเลือกสรรธรรมลัทธิต่างๆ เพื่อให้เป็นที่ออกชื่อเรียกง่ายแก่ท่านทั้งหลายที่จะอ่านแลเล่าเรียนศึกษาไปนั้นแลฯ” บทพระราชนิพนธ์นี้กล่าวถึงความชอบที่ควรเรียกว่า ธรรม ๒ ประการคือ ที่เห็นชอบพร้อมกันในคนทั้งปวง

แม้คนที่ไม่ยอมทำตามก็เถียงไม่ได้ เรียกว่า “ยุติธรรม” และ “ลัทธิธรรมยุติธรรม” ซึ่งเป็นทางพิพากษาความว่าใครผิด ใครชอบ ที่ผิดควรทำหรือควรต้องรับโทษอย่างไร หรือที่สมควรได้คืนของที่เสียไปหรือได้รับบำเหน็จอย่างไร หรือการใดควรได้รับการสรรเสริญ และทรงสรุปว่า กฎหมายแบบแผนในการตัดสินคดีในบ้านเมืองต่างๆ นั้นคล้ายกัน จะแตกต่างกันบ้างก็เป็นส่วนที่เป็นข้อปลีกย่อยไปตามแต่ละบ้านเมือง ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวินิจฉัยถึงที่มาและความหมายของคำว่า “อัยการ” ซึ่งปัจจุบันเป็นองค์กรที่สำคัญองค์กรหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมของไทย จึงนับว่าเป็นการกล่าวถึงนิรุกติประวัติของคำว่า “อัยการ” เป็นครั้งแรก อันแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถทางด้านภาษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

* อัยการผู้เชี่ยวชาญพิเศษ สำนักงานอัยการสูงสุด ด

คำว่า “อัยการ” เป็นคำสำคัญคำหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ดังปรากฏในเอกสารโบราณสำคัญของไทยหลายฉบับตั้งแต่สมัยอยุธยา ที่สำคัญคือ ในกฎหมายตราสามดวงซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ชำระใน พ.ศ. ๒๓๔๗ ในกฎหมายฉบับดังกล่าวได้กล่าวถึงคำว่า “พระอัยการ” และ “ไวยการ” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายถึงความหมายของคำว่า “อัยการ” ไว้ในนาถธรรมวิจารณ์ ดังนี้

“แลกฎหมายยุติธรรมนั้น จะให้คนทั้งปวงรักษาแลถือตามโดยใจแลอำนาจตัวไม่ได้ เพราะคนใจชั่วบาปไม่อยากจะถือจะตั้งอยู่ในยุติธรรมนั้นมากนัก พวกนั้นย่อมคิดแลปฏิบัติจะเอารัดเอาเปรียบเป็นดีแต่แก่ตัวแลพวกตัว โยนความทุกข์ความยากให้ตกแก่ผู้อื่น ทำผู้อื่นให้เสียรัดเสียเปรียบฯ

เมื่อเป็นดังนี้ ยุติธรรมนั้น ถึงรู้แลเห็นได้ก็รู้แลเห็นเสียเปล่า ไม่มีผู้ประพฤติตามถือตามจะต้องมีผู้มีกำลังแลอำนาจที่ซื้อสัตย์ต่อยุติธรรม... เป็นเจ้าเป็นใหญ่ควบคุมบังคับบัญชาคนทั้งปวง ให้ถือ ให้ตั้งอยู่ในยุติธรรมนั้นแลกำกับคอยตัดสิน แลบังคับให้ผู้ติดต่อยุติธรรมนั้นใช้ โทษรับอาญาเพื่อให้เข็ดหลาบ... เพราะฉะนั้น จึงต้องมีกฎหมายให้ตั้งเจ้านายคนหมื่นนั้น ๆ เรียกว่าอัยการ ขึ้น อัยการนั้นแลแปลว่า การของเจ้าฯ...”

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอธิบายว่า คำว่า “อัยการ” แบ่งเป็น ๓ อย่างคือ

อัยการที่หนึ่ง “ที่เป็นการรักษาอุดหนุนรักษายุติธรรมตรงแท้ คือทุกบ้านทุกเมืองมีเจ้านาย มีโรงศาลตระลาการรับฟ้องของผู้ต้องพิพาท แล้วเกาะจำเลยมาพิจารณา... แลมีกฎหมายแบบแผนพิพากษาความเป็นตำรา แลมีผู้รู้เลือกไว้สำหรับปลูกษาความตัดสินผิดชอบ แลผู้ปรับโทษเอาใจใส่ในคดีความการอย่างนี้เป็นอัยการรักษายุติธรรมต่าง ๆ...”

อัยการที่สอง “คือภาษาแลหนังสือที่เป็นคำสำหรับถามความ แลเป็นตัวแบบที่จะได้เขียนกฎหมายแลเขียนใบฟ้อง แลคำให้การคำพยาน คำปลูกษาชี้ขาด ใบยอมคำสาบาน แลทานบนแลอื่น ๆ บรรดาที่จะเป็นของต้องพูดต้องเขียนในการพิพากษายุติธรรมนั้น...”

อัยการที่สาม “คือยศศักดิ์แลเครื่องยศของผู้มียศ แลขนบธรรมเนียมผู้น้อยเข้าไปหาผู้ใหญ่ให้ทำอย่างไร แลแต่งตัวอย่างคนสามัญ แลผู้มียศอย่างไร แลตำแหน่งพิธีต่าง ๆ อย่างไร ๆ เป็นการสำหรับเจ้านายแลผู้มีบรรดาศักดิ์ อัยการอย่างนี้มีคุณแก่ยุติธรรม... ก็มีคุณให้คนในบ้านนั้นเมืองนั้น รู้จักอำนาจเจ้านายที่เป็นใหญ่ในการพิพากษาจะได้ยำเียงเกรงกลัว... ก็สำเร็จประโยชน์ทำให้ไพร่ที่จะอยู่ในใต้บังคับเจ้านายรู้จักกลัวเจ้ากลัวนายจะได้ฟังบังคับเจ้านาย”

ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “อัยการ” เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อบ้านเมือง เพราะเมื่อมีคนอยู่รวมกันมาก ๆ ก็ต้องมี “อัยการ” รักษาความยุติธรรมให้อยู่กันได้อย่างสงบเรียบร้อย ในบ้านเมืองหรืออาณาจักรถ้าไม่มีอัยการหรือผู้มีอำนาจ

เป็นใหญ่ปกครองผู้คนแล้ว “คนหลายคนเหนจะอยู่กันไม่ได้ เหนจะวิวาทจนถึงฆ่ากันตาย เสียหมด ฤจะไม่ฆ่ากันตาย ก็จะไม่เป็นอันทำมาหากิน อดตายหมดฯ” อัยการ ในความหมายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงหมายถึง การตั้งผู้เป็นใหญ่ให้ทำหน้าที่รักษาความยุติธรรมและถืออัยการหรือกฎหมายซึ่งเป็นตำราพิพากษาให้เกิดความยุติธรรมเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งปวง รวมทั้งหมายถึงแบบธรรมเนียมปฏิบัติในบ้านเมืองด้วย

นอกจากนี้ นักปราชญ์อีกท่านหนึ่งคือ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงอธิบายความหมายของคำว่า “อัยการ” ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงสะกดเป็น “อายการ” และ “ไอยการ” และมีพระดำริเกี่ยวกับที่มาและความหมายของคำนี้ว่า “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^(๑) ให้ตัวสะกดและคำนิยามไว้ถูกต้องแล้วว่า อัยการ น. ชื่อกรมหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ฟ้องความแผ่นดิน, เจ้าหน้าที่ในกรมนั้น ทั้งนี้ดีกว่าปทานุกรม^(๒) ซึ่งให้คำนิยามอย่างเดียวกัน แต่ให้ตัวสะกดเป็น “อัยการ” แปลว่า การของผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นใหญ่ ไม่มีความหมาย ไปในทางกฎหมาย” ทรงเห็นว่า การเขียนว่า “อัยการ” เพิ่งมีเป็นครั้งแรกเมื่อกระทรวงธรรมการออกปทานุกรม พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ก่อนไม่เคยมีการเขียนเช่นนี้

ส่วนคำว่า “อายการ” และ “ไอยการ” ซึ่งปรากฏในกฎหมายตราสามดวง เช่น ในประกาศพระราชปรารภรัชกาลที่ ๑ ว่า “แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้กระษัตริย์ผู้ดำรงแผ่นดินนั้นอาไศรย ซึ่งโบราณราชนิติ กฎหมายพระอายการอันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เป็นบันทัดถานจึงพิพากษาดราสินเนื้อความราชฎาทรงปวงได้โดยยุติธรรมแลพระราชกำหนดบทพระอายการ นั้นก็พินเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเพนอันมาก” และในพระธรรมศาสตร์ ซึ่งมีข้อความว่า “สา อตุลา อันว่าสาขคดีนั้น ปเภทภินนา ต่างต่างกันโดยประเภทชื่อว่าสาขคดีมีประการเพนอันมาก คือลักษณพระราชกำหนดบทพระอายการแลพระราชบัญญัติซึ่งจัดเป็นพระราชสาตราทั้งปวง... อันว่าสาขคดีทั้งหลายตั้งพรรณมานี้ ปุราณราชเณ อันโบราณราชกระษัตริ... ทรงพระอุสาหะพิจารณาคำนึงตามคำภีรพระธรรมสาตรา มาตราภิเษยเณแล้วมีพระราชบัญญัติดัดแปลงตกแต่งตั้งเป็นพระราชกำหนดบทพระอายการไว้โดยมาตราเพนอันมากทุกทุกลำดับกระษัตริมาตราบเท่าทุกวันนี้...”

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงวินิจฉัยว่า ตามที่ปรากฏคำว่า “อายการ” อยู่ในประกาศพระราชปรารภและพระธรรมศาสตร์นี้ พอจะเห็นความหมายของคำว่า “อัยการ” ได้แล้ว

(๑) ฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๓

(๒) ปทานุกรมฉบับกรมตำรา กระทรวงธรรมการ (พ.ศ. ๒๔๗๐)

กล่าวคือ พระราชกำหนดบทอาัยการ ได้แก่ ราชกษัตริย์หรือบทกฎหมายที่กษัตริย์ได้ทรงกำหนดขึ้นตามหลักกฎหมายในพระธรรมศาสตร์

ส่วนที่มาของคำว่าอัยการนั้นทรงอธิบายว่า คำว่า “อาย” หรือ “ไอย” แปลว่าทางไป หรือทางดำเนิน ทางปฏิบัติ และถ้าเทียบกับ คำว่า “ราชนิติ” ซึ่งแปลว่า กฎหมายพระอาัยการ อันกษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ให้เป็นบรรทัดฐาน ก็จะได้เห็นได้ว่าเป็นการยืนยันความหมายที่ว่า หมายถึงแนวทางปฏิบัตินั่นเอง และในกฎหมายเยรบาล ยังมีที่ใช้คำว่า “ไอยการ” อีก เช่น “กำหนดพระราชกฤษฎีกาไอยการ พระราชกุมาร พระราชันดา ฝ่ายพระราชกุมารเกิดด้วยพระอัครมเหสี คือสมเด็จพระพุทธเจ้าอันเกิดด้วยแม่หัวเมือง เป็นพระมหาอุปราชเกิดด้วยลูกหลวง กินเมืองเอก เกิดด้วยหลานหลวง กินเมืองโท เกิดด้วยพระสนมเปนพระเยาวราช” จึงทรงวินิจฉัยว่า “อัยการ” แปลว่าทำเนียบปฏิบัติหรือหน้าที่ปฏิบัติ “ไอย” ก็ตรงกับปฏิบัตินั่นเอง

นอกจากนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงเห็นว่าคำว่า “ไอย” ซึ่งแปลว่าไปหรือทางไปนี้ ถ้าจะดูพจนานุกรมบาลี-สันสกฤต ก็จะไม่เห็นชัดว่ามีความหมายว่าระเบียบปฏิบัติหรือทางปฏิบัติ แต่ดูคำสันสกฤตว่า นยายนิ อาย ซึ่งในรูปบาลีได้แก่คำว่า ไญย ก็จะได้เห็นว่า คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมาย เช่นกัน และเมื่อทรงตรวจสอบคำว่า อาย, ไอย กับ คำทมิฬ อาย ซึ่งเป็นคำสันสกฤตนั้น ทมิฬใช้หมายถึงประเพณีหรือหน้าที่ จึงทรงสรุปว่า อัยการมีความหมายว่า

การปฏิบัติหรือระเบียบปฏิบัติ และพระราชกำหนดบทพระอาัยการแปลว่า พระราชกำหนดบทราชปฏิบัติ หรือบรรทัดฐานการปฏิบัติซึ่งกษัตริย์ทรงบัญญัติไว้ อัยการจึงได้แก่ กฎหมายซึ่งกษัตริย์บัญญัติตามหลักพระธรรมศาสตร์ และตามขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ปฏิบัติกันมาแต่ยังไม่เป็นบรรทัดฐาน กษัตริย์บัญญัติขึ้นให้เป็นบรรทัดฐานสำหรับราษฎรและผู้ตัดสินความจะได้ถือปฏิบัติต่อไป

เมื่อประมวลคำอธิบายต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาแล้วนั้นจึงเห็นว่า คำว่า “อายการ” และ “ไอยการ” ตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้น น่าจะมีความหมาย ดังนี้

๑. ผู้เป็นเจ้าของเป็นใหญ่ในการรักษาความยุติธรรมต่าง ๆ

๒. ตัวบทกฎหมายซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติตามหลักพระธรรมศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งปฏิบัติกันมาเพื่อให้ไว้เป็นบรรทัดฐาน

๓. ธรรมเนียมปฏิบัติ หรือหน้าที่ปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม เรื่องเกี่ยวกับที่มาและความหมายของคำว่า “อัยการ” นี้ ยังมีความเห็นของนักวิชาการที่แตกต่างกันซึ่งคงจะต้องมีการค้นคว้ากันต่อไปอีก และคำว่า “อัยการ” ยังมีความเกี่ยวพันกับคำ “ยกกระบัตร” ซึ่งเป็นคำสำคัญคำหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย นักวิชาการยังคงศึกษาค้นคว้าถึงความหมายและที่มาของคำนี้ว่ามีความหมายว่าอย่างไร และมีที่มาอย่างไร คำว่า “ยกกระบัตร” มีความสัมพันธ์กับคำว่า “อัยการ” เนื่องจากอำนาจหน้าที่ของอัยการในปัจจุบันบางประการ

ตรงกับตำแหน่งเจ้าพนักงานเกี่ยวกับอรรถคดี ซึ่งเรียกว่า ยกบัตร หรือยกกระบัตร ในสมัยโบราณ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายคำ “ยกกระบัตร” ไว้ว่า “ยกกระบัตร น. ตำแหน่งข้าราชการ ครั้งโบราณสังกัดกระทรวงวัง มีหน้าที่ออกไปประจำอยู่ตามหัวเมืองเพื่อสอดส่องอรรถคดี, ตำแหน่งเจ้าพนักงานเกี่ยวกับอรรถคดีตรงกับ อัยการในบัดนี้, ตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายธุรการของศาลตรงกับจำศาลในบัดนี้, เจ้าหน้าที่ในการจัดหาเครื่องใช้ของทหาร, เขียนเป็นยกกระบัตร ก็มี”

อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งยกกระบัตร มีหลายประการดังปรากฏในเอกสาร เช่น พระราชกำหนดเก่า (จ.ศ. ๑๐๖๙) และประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ กฎหมายตราสามดวง และเมื่อครั้งซิมง เดอ ลาลูแบร์ (Simon de La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงยกกระบัตรว่า “ออกพระยกบัตร (Oc-Prà Jockebatest) เป็นทำนองอัยการแผ่นดิน และมีหน้าที่สอดแนมความเคลื่อนไหวของเจ้าเมืองเป็นที่ตั้ง ตำแหน่งนี้ ไม่สืบทายาทถึงบุตร ในหลวงทรงแต่งตั้งจากบุคคลที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย...” และ “หากคำพิพากษานั้นมีอาการว่า ไม่เป็นไปตามยุติธรรมไซ้ ก็เป็นหน้าที่ของยกกระบัตรหรืออัยการแผ่นดินจะบอกกล่าวเตือนให้ศาลทราบไว้...” ตำแหน่งยกกระบัตรจึงเป็นตำแหน่งที่ทำหน้าที่สอดส่อง

ดูแลพฤติกรรมของเจ้าเมืองและกรมการเมืองในหัวเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงส่งยกกระบัตรไปประจำ รวมทั้งทำหน้าที่สอดส่องอรรถคดีความในหัวเมือง และถวายรายงานเกี่ยวกับความเป็นไป ในกิจการบ้านเมืองในหัวเมืองนั้นๆ และมีหน้าที่จะต้องเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในเมืองหลวงด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรีก็ทรงเคยรับราชการในตำแหน่งยกกระบัตรเมืองราชบุรีในสมัยอยุธยา

คำว่ายกกระบัตร ได้ใช้เป็นตำแหน่งข้าราชการเรื่อยมาจนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ออก “ประกาศรวมพนักงานอัยการแลเรียกชื่อยกกระบัตร” กำหนดว่า ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นต้นไป ให้เปลี่ยนนามตำแหน่งยกกระบัตรมณ ล และยกกระบัตรเมือง ซึ่งมีหน้าที่เป็นพนักงานใหญ่ของอัยการในมณ ลและหัวเมือง และให้เรียกว่าอัยการมณ ลและอัยการเมือง

ส่วนคำว่า “อัยการ” ตามความหมายปัจจุบันนั้น พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายคำว่า อัยการ ไว้ว่า “อัยการ [ไยยะ-] น. ชื่อสำนักงานซึ่งมีหน้าที่เป็นทนายแผ่นดิน เรียกว่า สำนักงานอัยการสูงสุด เดิมเรียกว่ากรมอัยการ, เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล ทั้งนี้จะเป็นข้าราชการในสำนักงานอัยการสูงสุด หรือเจ้าพนักงานอื่นผู้มีอำนาจเช่นนั้นก็ได้”

ความหมายของคำว่า อัยการ ดังกล่าวข้างต้นเป็นความหมายของคำว่า อัยการ ที่ใช้

อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งหมายความว่าถึงหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาทั้งปวง ดำเนินคดีแพ่งและให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ คุณครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และอำนาจหน้าที่อื่นตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ซึ่งใช้ชื่อว่า สำนักงานอัยการสูงสุดหรือถ้าหากความถึงตัวบุคคลก็คือ เจ้าพนักงานผู้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะทนายแผ่นดิน เพื่ออำนวยความยุติธรรม รักษาผลประโยชน์ของรัฐ และคุณครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเรียกว่า พนักงานอัยการ หรืออัยการ ทั้งสำนักงานและตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นในชั้นหลัง เมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายและการศาลยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาจนเป็นสำนักงานอัยการสูงสุดและพนักงานอัยการในปัจจุบัน เนื่องจากแต่เดิมนั้นการดำเนินคดีอาญาของไทยยังไม่มีอัยการ ไม่ว่าจะเป็นความหมายของหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ฟ้องความแผ่นดิน การฟ้องความอาญาเป็นเรื่องของราษฎรผู้ได้รับความเสียหายเป็นโจทก์จะต้องฟ้องคดีเอง ตลอดจนจัดการสืบสวนหาพยานหลักฐานเองทั้งสิ้น เว้นแต่ในความโจรหรือคดีอาญาโจรกรรมบางราย ศาลกระทรวงที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องได้ชำระชกใช้เสียเองโดยไม่ต้องมีโจทก์และไม่มีความจำเป็นจำเลยแก่ต่างเท่ากับว่าศาลในกระทรวงนั้นๆ เป็นทั้งโจทก์และเป็นผู้ชำระความเอง ทั้งนี้ โดยถือว่าเป็นการปราบปรามโจรผู้ร้ายไปในตัว จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูประบบการศาลที่กระจัดกระจายอยู่ในหน่วยงานต่างๆ มารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้จัดให้มีเจ้าพนักงานเป็นผู้ดำเนินคดีอาญาในนามของแผ่นดิน จึงได้เริ่มมีอัยการซึ่งทำหน้าที่ฟ้องคดีอาญาในนามของแผ่นดินตามความหมายในปัจจุบันเป็นครั้งแรก โดยได้มีการแต่งตั้งหลวงรัตนานุปัติ (เปล่ง เภากระ) เป็นพนักงานอัยการ ซึ่งต่อมาท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นขุนหลวงพระยาไกรสีฯ และได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมอัยการเป็นคนแรกเมื่อมีการตั้งกรมอัยการขึ้นในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖

ปัจจุบัน กรมอัยการได้เปลี่ยนชื่อเป็นสำนักงานอัยการสูงสุด เป็นส่วนราชการที่มีฐานะเป็นกรม ไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงหรือทบวง อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาทั้งปวง ดำเนินคดีแพ่งให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ คุณครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และมีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย

ลำดับต่อไปจะได้นำเสนอพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “นานาธรรมวิจารณ์” โดยคงอักษรวิธีตามต้นฉบับ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาของผู้อ่าน ดังนี้

น่านาธรรมวิจารณ์*

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นโม นมสฺสนียสส
วตฺถุโน ปุ . คลานํ วา
นโมการปฺภาเวน
นโม การานุภาเวน
ภาสกสฺส สโตนญจ
กถาย กจฺจมานาย
นามํ กถายิมิสฺสา
อิติ โหตุ สุขเณว

วตฺถุโน ปุ . คลสฺส วา
สพฺพุ . ตมฺสส สพฺพทา
วิคจฺจนตุ อุปทุททา
สฺวตฺถิเยว โหตุ โน
วทฺชมานาย สาธุ ก
ยถาภาตํ ยถารทํ
นานาธมฺมวิจารณ์
วตฺตเว ลิกฺขเกหิจาติฯ

ดูข้าใคร่จะกล่าวเรื่องความที่จะแต่งไปนี้
นานมาแล้ว เมื่อจะเขียนลงให้เป็นคุณแก่ผู้อ่าน
ผู้เรียน จึงคิดเห็นว่าความรู้ของดูข้าที่จะกล่าวไปนี้
มิใช่ดูข้าได้รู้เองแต่เดิม มีผู้ให้ดูข้ารู้ที่ละเล็ก
ละน้อย ดูข้าจึงได้รวบรวมประมวลมาเทียบเคียง
เลือกสั้น จะยกเอาแต่ความที่เป็นที่ชอบใจ
น่าเชื่อเป็นที่สุดโดยสุจริตมาแต่งชี้แจงไว้ว่า

ก็ความรู้ของดูข้ามาแต่ท่านใด ท่านนั้นก็มิ
บุญคุณอุปการแก่ดูข้า ก็การค้ำบ่อ่อนน้อม
บูชานับถือของที่ควรนับถือด้วยความดีแท้ก็ดี
ด้วยบุญคุณอุปการก็ดี เป็นมงคลเป็นกุศล
เพราะฉะนั้น ดูข้าจึงแต่งคาถาสั้นสั้นเซป เปน
คำนมัสการกลางๆ ไว้ก่อนในต้นแล้ว แล้วได้
ขอพรแก่ตนแลผู้ฟังผู้เรียนด้วย แล้วให้ชื่อเรื่อง
ที่จะว่าไปบัดนี้นั้นด้วยว่า

* คัดจากหนังสือพิมพ์ศิริญาณ เล่ม ๒ ฉบับ ๙ จำนวนเดือน ๘ ปี ๑๒๔๗ หน้า ๒๕๓-๒๕๐ อักษรวิธีคงไว้ตามต้นฉบับ

ความนบนอบน้อมนัศการ คือการถวายบังคมประณมไหว้ ที่เรียกว่า อภิวัตน์ทนาการ ด้วยทวารทั้ง ๓ คือ กายวาจาจิต ทั้งตัวทำให้เห็นให้เป็นแลคำพูดแลน้ำใจ พร้อมด้วยความเคารพ อาหารอ่อนโยน เอื้อเฟื้อจริง ๆ แก่พัสต คือ สิ่งฤๅบุคคลคือท่านหนึ่งที่เป็นสิ่งฤๅบุคคลอันเอกอุตมกว่าสิ่งของ ฤๅตัวสัตว์ทั้งปวงในสกลโลกยธาตุ การนัศการนบนอบน้อมไหว้ แก่สิ่ง ฤๅบุคคลซึ่งประเสริฐอุตมฤๅมีอุปการะบุญคุณนี้ มีการแจกออกให้รู้ต่างๆ เป็นหลายอย่างคือ สิ่งฤๅสัตว์ที่ประเสริฐอุตมนั้นจะเป็นของที่เห็นชัดด้วยตาด้วยใจ รู้ว่ามีตัวอยู่ จนถึงมีผู้มานัศการ นอบน้อมนบไหว้ ก็ได้รู้ได้ยินดีรับ ฤๅกลางสิ่งกลางบุ คคลู้อับหลังฤๅไกลพ้นวิสัยมิใช่ทางที่จะรู้กัน ฤๅล่วงไปแล้วคงอยู่แต่อธิบายแลความประสงค์ แลอุปการะคุณ เห็นอยู่รู้แจ้งจนเป็นวิสัยแก่ใจกตัญญูของผู้นัศการนอบน้อมคำนับไหว้ แลเมื่อไหว้จะมีคุณอันสังขฤๅไม่ ยกไว้ ไหว้ด้วยใจกตัญญูก็ดี ด้วยเลื่อมใสในคุณอันบริสุทธิ์สะอาดปราศจากโทษต่างๆ แล้วเป็นดีควรสรรเสริญ ก็ไหว้ด้วยกลัวด้วยประจบประแจงทำให้ชอบใจผู้รับไหว้ ฤๅพวกนับถือผู้ที่รับไหว้ใจไม่จำนงตรงจริงสุจริต ฤๅไหว้นัศการไปแต่ตามลัทธิทำตามกันในที่ไหว้รูปต่างๆ ที่คนนับถือว่าผีสิง เป็นต้นนั้น ไม่ควรสรรเสริญ แลซึ่งบูชาไหว้นัศการครั้งนี้คือว่าเป็นกลางว่า สิ่งใดฤๅบุคคลใดซึ่งมีตัวอยู่ ฤๅล่วงแล้วที่ประเสริฐเป็นเอกอุตมควรนัศการแท้ คือควรเป็นที่นับถือเป็นเหตุให้ใจบูชาเลื่อมใสศรัทธาแท้ ฤๅมิคุณอุปการะแก่บูชาด้วย อุปการะอันยิ่งใหญ่แท้

เป็นคุณสำคัญกว่าคุณทั้งปวง บูชาตั้งใจดังนี้ จะว่าบูชาเป็นคนใจกลาง ไม่ออกชื่อสิ่งของแลบุคคลที่รับไหว้นั้น ว่าไม่ได้

ก็สิ่งแลบุคคลซึ่งบูชา นัศการนบนอบน้อมไหว้ เป็นสิ่งฤๅบุคคลประเสริฐเอกอุตมแท้ แลธยายคำน้ำใจบูชาซึ่งทำการนัศการนบนอบน้อมไหว้ดังนี้เป็นการดี บริสุทธิ์สะอาดพ้นจากโทษดังว่าไว้ ว่าเป็นการไหว้ไม่ควรสรรเสริญนั้น แลเห็นการนัศการแก่สิ่งแลบุคคลที่ควรนัศการแต่อย่างนี้ของบูชา ก็จะเป็นความชอบความดีเป็นบุญเป็นกุศลแก่บูชา ถ้าอาจให้ผลสมประสงค์แก่บูชา แล้วบูชาขอว่าด้วยอำนาจกุศลของบุญกุศลในการนัศการของบูชา นั้น ความวุ่นวาย ชัดขวางต่างๆ จงหายจงอย่ามีอย่าเป็น แลด้วยอานุภาพผลที่ตามๆ มีมาขอความสวัสดิแคล้วคล่องสะดวกในที่ต่างๆ ฝ่ายเดียว จงสำเร็จจงมีงเป็น แก่บูชาผู้จะกล่าวแต่ท่านอื่นผู้จะได้อ่านได้ฟัง คาถาแลถ้อยคำซึ่งบูชาจะกล่าวไว้ว่าไว้ให้เป็นคุณแก่ผู้อ่านผู้ฟัง ตามความรู้ของบูชาแลตามการที่บูชาจะเลือกแล้วแลกล่าวไว้แต่ที่ควรๆ ชื่อของเรื่องที่บูชาจะกล่าวจะแต่งไว้นี้จึงเป็นว่า “นानาธรรมวิจารณ์” ตามภาษามคธ แปลว่าเรื่องสำหรับพิจารณาเลือกสันธรรมลัทธิต่างๆ เพื่อจะให้เป็นที่ออกชื่อเรียกง่ายแก่ท่านทั้งหลาย ที่จะอ่านแลเล่าเรียนศึกษาไปนั้นแล

นानาธรรมวิจารณ์ แปลว่า คาถาถ้อยคำสำหรับเลือกสันธรรมลัทธิต่างๆ ธรรมนั้นคือความชอบแท้ ก็ความชอบที่ควรเรียกว่า ธรรมนั้นมี ๒ คือ ที่เห็นชอบพร้อมกันของคนทั้งปวงถึงคนไม่ยากคือไม่ยากทำตามก็เคียงไม่ได้

ว่าไม่เป็นความชอบ ๑ คือ เหน็ดเชื่อไม่ต้องกันเถียงกันอยู่ ๑ ที่แรกนั้นเรียกว่า ยุติธรรม ที่หลังนั้นเรียกว่า ลัทธิธรรมยุติธรรม คือทางพิพากษาความว่าใครผิดใครชอบ ที่ผิดควรทำ ควรต้องรับโทษอย่างไร ที่ชอบควรได้คืนของการที่เสียไปอย่างไรบ้างอย่างไร ฤๅการอะไร สรรเสริญว่าดีว่าชอบควรยอม แลชักชวนคนให้ ทำให้ประพัตพร้อมกัน แลการอะไรควร ตีเตือนทั้ควรจะห้ามเสียไม่ให้ทำไม่ให้ประพัต ก็ยุติธรรมนี้อ่านจากความรู้อ่านจากความฉลาดของคน ชัดตรง แลมีเมตตาปราณีแก่คนทั้งปวง ย่อม คิดเห็นถูกต้องโดยมากได้ เพราะฉะนั้น กฎหมาย แบบแผนตัดสินคดีเนื้อความของคนเป็นอันมาก ซึ่งมีในบ้านเมืองนั้นๆ คล้ายๆ กัน ไม่ผิดกันนัก มูลคดีต้องกันเกือบหมด ต่างๆ กันบ้างแต่ สาขาคดีซึ่งเป็นกึ่งกันต่อออกไปตามกาลประเทศ บ้านเมืองต่างๆ ๑

แลกฎหมายยุติธรรมนั้น จะให้คนทั้งปวง รักษาแลถือตามโดยใจแลอ่านจั่วตัวไม่ได้ เพราะ คนใจชั่วบาปไม่อยากจะถือจะตั้งอยู่ในยุติธรรม นั้นมากนัก พวกนั้นย่อมคิดแลปฏิบัติจะเอาไรด เอาเปรียบเป็นดีแต่แก่ตัวแลพวกตัว โยน ความทุกข์ สุขมายกให้ตกแก่ผู้อื่น ทำผู้อื่นให้ เสียไรดเสียเปรียบ๑

เมื่อเป็นดังนี้ ยุติธรรมนั้น ถึงรู้แลเห็นได้ ก็รู้แลเห็นเสียเปล่า ไม่มีผู้ประพฤติตามถือตาม จะต้องเป็นผู้กำลังแลอำนาจที่ซื้อสัตย์ต่อยุติธรรม ด้วยต่อยุติธรรมนั้นจริงก็ดี ด้วยกลัวคนตีเตือน นิินทา เพราะไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรมนั้นก็ดี เป็น เจ้าเป็นใหญ่ควบคุมบังคับบัญชาคนทั้งปวง ให้ถือให้ตั้งอยู่ในยุติธรรมนั้น แลกำกับค่อย

ตัดสิน แลบังคับให้ผู้ผิดต่อยุติธรรมนั้น ใช้ โทษรับอาญาเพื่อให้เข็ดหลาบ แลเหตุให้คน เป็นอันมากรู้จักกลัวเกรง ไม่อาจล่วงยุติธรรม นั้นก็ดี แลให้ผู้ชอบต่อยุติธรรมนั้นให้ได้ของ เสียคืนฤๅเบียดแปลงขวัญ แลรางวัลในความชอบ แลได้ความร้ายกลายเป็นความดี เพราะฉะนั้น จึงต้องมีกฎหมายให้ตั้งเจ้านายคนหมื่นนั้น ๑ เรียกว่า อัยการ ขึ้น อัยการนั้นแล แปลว่า การของเจ้า๑

ฤๅอย่างหนึ่งว่า พิไณยการ แปลว่า การนำไปพิเศศ แลกลอัยการ ฤๅพิไณยการนี้ ก็เป็นอุบายกำกับสำหรับรักษายุติธรรม การ พิพากษายุติธรรมในที่ใดมี อัยการก็ต้องมีด้วย อัยการนั้นถึงเห็นเป็นเหตุผิดต่อยุติธรรม เมื่อทำด้วยจะรักษายุติธรรม ก็สมมุติว่าไม่ เป็นผิด คือตามยุติธรรมห้ามไม่ให้คนคุมเหง คนอื่น ลงเอาเงินทองแลสิ่งของใดๆ แล้ว ผู้เป็น เจ้าเป็นใหญ่เป็นที่พึ่งของคนทั้งปวง จะลงเอา เงินทองแลสิ่งของแก่ผู้ผิดต่อยุติธรรมให้ใช้ เป็นเบี้ยทำขวัญแลสินไหมฤๅพิไณย คือ เบี้ย ถ้ายกโทษแก่ความลำบากผู้พิพากษา ก็สมมติ ว่าไม่มีโทษ แลตามยุติธรรมห้ามไม่ให้คน ทั้งปวง ตีรันกันให้ได้ความเจ็บความลำบาก ฤๅห้ามไม่ให้ผู้กำลังมากคุมเหงผู้กำลังน้อย ก็แต่ผู้ที่เป้นเจ้าเป็นใหญ่รักษายุติธรรมจะ เฝื่อนตีทำโทษผู้ผิด คือทำร้ายในกายเขาอื่น เกินๆ มาก จนถึงเบียดแปลงขวัญจะปลดปล่อย ไม่ได้ก็ดี ฤๅคนเป็นโจรเป็นผู้ร้ายว่ายากสอนยาก ฤๅคนมั่งมีมากไม่กลัวเสียทรัพย์ จะต้องเฝื่อนตี ให้เจ็บตัวเข็ดหลาบ ไม่เป้นที่ดูเยี่ยงอย่างแก่ คนอื่นที่มีทรัพย์ ไม่กลัวเสียเงินฤๅต้องไม่รู้

อายุก็ดี ทางยุดติธรรมห้ามไม่ให้คนฆ่าคนอื่นให้ตาย ก็แต่เจ้านายที่เป็นผู้รักษายุดติธรรมเห็นความฉกรรจ์ในผู้ผิดต่อยุดติธรรมบางพวกเป็นคนแข็งแรงมีพวกพ้องมาก ยุงให้ท้ายให้กำลังให้เข้าพวกกันกลุ่มรุมปล้นคุมเหงคนอื่น ฤๅมีความผิดหลายเรื่องนัก จนสินไหมแลอาญาเขียนตีจะปลดปล่อยไม่พอ คือทำลายชีวิตคนอื่นเสียด้วยความแกล้งแกลื่อนๆ เหนการควรจะต้องให้ผู้นั้นตายตกไปตามคนที่ผู้นั้นแกล้งฆ่า ฤๅควรจะต้องให้ผู้นั้นตายเสีย ไม่ให้เป็นเชื้อสายความชั่วรุกรามต่อไป แลไม่ให้เป็นที่ดูเยี่ยงอย่างแก่การผิดใหญ่ๆ ที่ผู้นั้นก่อให้เกิดก็สมมติว่าไม่มีโทษว่าตัดสินว่าโดยยุดติธรรมไม่ให้คนคุมเหงผู้อื่นให้เสียเงินทองแลตีรันฟันฆ่าผู้อื่นแล้ว เจ้านายผู้รักษายุดติธรรมเห็นแก่ยุดติธรรมจริงๆ ไม่ประสงค์ต่ออย่างอื่นมีความต้องจะรักษายุดติธรรม จะลงเอาเงินทองผู้อื่น ฤๅบริบทภัยสมบัติ แลลงอาญาเขียนตีจองจำ จนถึงฆ่าเสียให้ตายตามโทษของผู้ผิดต่อยุดติธรรม นั้นถึงเป็นอันผิดต่อยุดติธรรมเอง ก็ชื่อว่าเพนอัยการ ควรทำสมมติว่าไม่มีโทษ ฯ

ก็ยุดติธรรมในการพิพากษาผิดชอบในคนทั้งปวง ให้เพนตีต่อกันโดยมากทุกเมื่ออันคนอยู่เย็นเป็นสุขนั้นก็ดี อุบายที่จะรักษายุดติธรรมคือ ตั้งเจ้านายผู้มีอำนาจให้อำจรรักษาคนทั้งปวง ให้คงอยู่ในยุดติธรรม ตั้งโรตศาล มีตระลาการคอยพิพากษา ตรวจตราตระเวนระวังห้ามไม่ให้มีผู้ผิดต่อยุดติธรรมเป็นไปได้โดยมาก ตลอดถิ่นที่แลฝูงคนที่เจ้านายแลผู้รักษาแขวงอำเภอทั้งปวงขึ้นกันเป็นชั้นๆ จะ

ทำนุบำรุงรักษาไปได้เท่าใดนั้นก็ดี การสองอย่างนี้ตามกำลังคนที่หมั่นคิดหมั่นอ่านด้วยคิดการที่จะให้คนทั้งปวงเป็นสุข จะคิดเห็นได้เข้าใจเป็นแท้ไม่สงสัย เพราะฉะนั้น บ้านเมืองต่างๆ ในมนุษย์โลกย ที่สุดจนถึงคนเถื่อนคนป่าคนดง ก็ย่อมให้คนที่มิกำลังเป็นเจ้าเป็นนายตัว ถึงเจ้านายล้มตายขาดไม่มีตัวลงก็รีบร้อนเลือกหาเจ้านายมาตั้งเป็นที่พึ่ง ก็เมื่อมีผู้คุมเหงตัวด้วยการผิดต่อยุดติธรรมเมื่อใดก็มาร้องฟ้องให้เจ้านายช่วย บ้านเมืองต่างๆ ของมนุษย์ มีเจ้ามีนายตั้งเขตตั้งแขวงแบ่งประเทศแผ่นดินใหญ่น้อยขึ้นแก่กันบ้าง ไม่ขึ้นแก่กันบ้าง แลมีผู้เป็นตระลาการตั้งโรตศาลคอยพิพากษา แลมีด้านทางผู้ตระเวนตรวจตราคอยระวังก็การกฎหมายพิพากษาผิดชอบของเมืองต่างๆ แลอย่างธรรมเนียมการซื้อขายกู้หนี้ยืมสินจำนำเช่าแลจ้างวาน แลความลักทรัพย์สิ่งของ แลความด่าตีสบประมาทพ้อลง แลความฟัวเมีย แลความบังคับการในตระกูลบุตรหลาน แลความมรดกอะไรๆ อื่นอีกแทบทุกบ้านทุกเมืองก็คล้ายๆ กัน ดูเหมือนจะนัดกันทำถูกลอกจับกันทำก็ว่าได้

อนึ่ง แบบแผนอย่างธรรมเนียมข้างอัยการตั้งเจ้าตั้งนาย มีเมืองหลวงแลหัวเมืองขึ้น แลมีขุนนางฝ่ายทหารพลเรือน แลพนักงานนั้นๆ ก็คล้ายๆ แทบทุกบ้านทุกเมือง แต่ธรรมเนียมที่ทำยศทำศักดิ์ ถือสูงถือนั่นนั้นผิดๆ กันไปมาก เพราะการนั้นเป็นการนอกที่จะรักษายุดติธรรมในการที่จะรักษายุดติธรรมแล้วเห็นไม่ผิดกันนัก อันนี้ให้เห็นเป็นลักษณะ ว่าเท่านั้นแคบนักจะไม่เข้าใจก็จะว่าอีกอย่างหนึ่ง อัยการมี 3 อย่าง ฯ

อย่างหนึ่งที่เป็นการอุดหนุนรักษา ยุติธรรมตรงแท้ คือทุกบ้านทุกเมืองมีเจ้านาย มีโรงศาลตระลาการรับฟ้องของผู้ต้องพิพาท แล้วเกาะจำเลยมาพิจารณา ถ้าให้การมีต้องกัน สืบพยานพิสูจน์ต่างๆ แลลงสินไหมพิไณแก่ผู้ผิด ทำโทษเขียนตีฆ่าฟันผู้ทำร้ายมาก และมีผู้ตระเวนรักษาถนน แลด่านบ้านเมืองแลมีกฎหมายแบบแผนพิพากษาความเป็นตำรา และมีผู้รู้เลือกไว้สำหรับปลูกษาความตัดสินผิดชอบ แลผู้ปรับโทษเอาใจใส่ในคดีความ การอย่างนี้ เป็นอัยการรักษายุติธรรมต่างๆ ย่อมคล้ายกัน แทบทุกบ้านทุกเมืองไม่ผิดกันนัก เป็นแต่เยื้องยัก ที่อ่อนแลแข็งแลหยาบละเอียดเป็นไปต่างๆ ตามอำนาจเจ้านายแลบ้านเมือง แลทรัพย์สินสมบัติ ของคนในบ้านในเมือง อย่างนี้เป็นอัยการ ที่หนึ่ง ฯ

อัยการที่สอง คือภาษาแลหนังสือที่เป็น คำสำหรับถามความ แลเป็นตัวแบบที่จะได้ เขียนกฎหมายแลเขียนใบฟ้อง แลคำให้การ คำพยานคำปลูกษาชี้ขาด ใบยอมคำสาบาน แลทานบนแลอื่น ๆ บรรดาที่จะเป็นของต้อง พุดต้องเขียนในการพิพากษายุติธรรมนั้น ภาษาพูดแลตัวหนังสือ แลชั้นเชิงขนบธรรมเนียม แลสำนวนถ้อยคำจะใช้ในหนังสือที่เกื้อกูลแก่ ยุติธรรมต่างๆ กันทุกบ้านทุกเมืองไม่เหมือนกัน เมืองอื่นนอกจากเมืองที่เคยใช้ฟังแลอ่าน ไม่เข้าใจเลยก็จริง แต่ใช้ได้เหมือนกันหมด ถ้าสองเมืองสามเมืองเป็นความเกี่ยวข้องกัน หาลำแปลเอาแต่ความกลับภาษาแลหนังสือ ของเมืองหนึ่ง เป็นภาษาแลหนังสือของเมืองอื่น ก็เข้าใจกันได้ อัยการคือภาษาแลหนังสือสำหรับ

ใช้ในการว่าความนั้นถึงไม่เหมือนกันทุกเมือง ก็ใช้ได้เหมือนกัน เพราะภาษาแลหนังสือไม่ เป็นเครื่องสำหรับใช้ว่าความอย่างเดียว เป็น เครื่องสำหรับใช้การทุกอย่างทุกสิ่งไป ถึงผิด ๆ กัน ก็ใช้ได้ด้วยกัน ฯ

อัยการที่สาม คือ ยศศักดิ์แลเครื่องยศ ของผู้มียศ แลขนบธรรมเนียมผู้น้อยเข้าไปหา ผู้ใหญ่ให้ทำอย่างไร แลแต่งตัวอย่างคนสามัญ แลผู้มียศอย่างไร แลตำแหน่งแลพิธีต่างๆ อย่างไร ฯ เป็นการสำหรับเจ้านายแลผู้มี บรรดาศักดิ์ อัยการอย่างนี้มีคุณ ฤๅฤๅ ธรรม ดั่งสัตว์ที่มีขนพองขน ที่มีเสียงแผดเสียงให้คน กลัวอยู่ในอำนาจ การอย่างนี้ทุกบ้านทุกเมือง ผิดกันนัก ไม่เหมือนกันเลย ก็มีคุณให้คนใน บ้านนั้นเมืองนั้น รู้จักอำนาจเจ้านายที่เป็นใหญ่ ในการพิพากษาจะได้ยำเียงเกรงกลัว อัยการ จำพวกนี้ก็เหมือนกับพวกที่สอง ถึงผิดกันทุก บ้านทุกเมืองไม่เหมือนกัน ก็สำเร็จประโยชน์ ทำให้ไพร่ที่จะอยู่ในใต้บังคับเจ้านายรู้จักกลัว เจ้ากล้านายจะได้ฟังบังคับเจ้านาย อันนี้เป็น สถานที่สาม ฯ

ก็การอัยการรักษายุติธรรมนี้ คนหลายคน อยู่ด้วยกันได้แห่งเดียวกันมีในที่ใด ที่นั้นก็มี อัยการขึ้นเองว่า โดยอย่างต่ำเรือนหนึ่งมีครอบครัว อันหนึ่งสองคนผิวเมีย มีบุตรหลายคน บุตร เป็นเด็กก็ต้องอยู่ในอำนาจของบิดาฤๅมารดา เมื่อบุตรวิวาทกัน บิดาฤๅมารดาก็คงจะได้ถาม สืบหาผิดชอบโดยเถียงกัน ก็จะสืบคนอื่นที่ไม่ เข้าข้างใครเป็นพยาน แลตัดสินให้ทำโทษแก่ บุตรที่ผิด ด้วยอย่างนี้แล้วให้โตขึ้นไปเป็นชั้นๆ ในบ้านเรือนที่มีคนมากก็ย่อมมีผู้ใหญ่หนึ่ง

ฤๅสองสามเป็นผู้บังคับให้ผู้อื่นอยู่ในอำนาจผู้อื่นต้องกลัว แลบ้านหนึ่งต้องมีนายบ้านแขวงหนึ่งก็ต้องมีนายแขวงต่อๆ กันขึ้นไปจนถึงเมืองหนึ่งต้องมีเจ้าเมือง อาณาจักรหนึ่งต้องมีเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ชี้ขาดตัดสินผัดชอบของคนที่วิวาทเสียความรักใคร่เอ็นดูแก่กันด้วยอาการต่างๆ นั้น คนเป็นอันมากจึงอยู่ด้วยกันสงบงบเจียบเรียบร้อย ในเรือนหนึ่งบ้านหนึ่งเมืองหนึ่งอาณาจักรหนึ่งนั้นๆ ได้ถ้าไม่มีัยการคือตัวผู้มีอำนาจเป็นใหญ่ครองหมู่ครองฝูงแล้ว คนหลายคนเหนจะอยู่ด้วยกันไม่ได้ เหนจะวิวาทจนถึงฆ่ากันตายเสียหมด ฤๅจะไม่ฆ่ากันตาย ก็จะไม่เป็นอันทำมาหากินอดตายหมดๆ

การนี้ก็เป็นอัศจรรย์ ที่กฎหมายยุติธรรมแบบแผนพิพากษาคิดชอบก็ดี เยี่ยงอย่างที่ตั้งนายให้เป็นผู้พิพากษาคิดชอบเรียกว่า ัยการนั้นก็ดี มีคล้ายๆ กัน เหมือนๆ กันทุกบ้านทุกเมือง ดูเหมือนหนึ่งนัดกันทำเป็นความดีแก่คนทั้งปวงแล้ว ก็ยังเหนเป็นที่น่าเสียใจนักหนาอยู่ด้วย ยังมีความชั่ว ๔ อย่างบังเกิดเป็นแลเหนอยู่เนื่องๆ แก่คนที่เป็นผู้ใหญ่ถืออัยการเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งปวงนั้นๆ ยังเหนเป็นอยู่มากบ้างน้อยบ้างไม่ว่างวาย ความชั่ว ๔ อย่างนั้น แม้นในตำรากฎหมายห้ามปรามกวตขันแล้ว ผู้ถืออัยการก็ยังผิดๆ ไปในความ ๔ อย่าง แกล้งบ้างไม่แกล้งบ้างเหนประจักษ์อยู่ความชั่ว ๔ อย่างนั้น ว่าสันก็คือความลำเอียงในเวลาพิพากษา ว่าเปน ๔ นั้นว่าตามเหตุที่เกิดในใจ คือความรักใคร่ชอบพอ ๑ คือความชิงแค้นชิงชัง ๑ คือความโง่ม ไม่รู้จัก

ผัดชอบ ซึ่งเป็นการละเอียดเลงประโยชน์ใกล้ไกลใหญ่น้อย ๔ อย่างนี้ ถ้าจะว่าไปตามชื่อในตำราภาษามคร (อคติ) คือความลำเอียงไม่ควรถึงก็แลใน ๔ อย่างที่ว่ามาแล้วนั้น ที่ ๑ เรียกว่า จันทาคติ ที่ ๒ เรียกว่า โทสาคติ ที่ ๓ เรียกว่า ภยาคติ ที่ ๔ เรียกว่า โมหาคติ ความเหมือนกันถ้าผู้ถืออัยการเป็นตระลาการเป็นผู้พิพากษาในคู่ความทั้งสองรักข้างหนึ่งมาก ด้วยเป็นคนรักมาแต่เดิม ฤๅให้สินบนก็อยากให้ข้างนั้นชนะไป ถึงเหนว่าแพ้แพ้แล้วเถียงแทนไม่ได้ ก็นิ่งฤๅเชื่อนเสียไม่ตัดสินให้ ฤๅจะลงเบี้ยปรับไหมลงอาญา เขาไปไม่ควรแกโทษอันชื่อ จันทาคติ ก็ในคู่ความทั้งสองผู้หนึ่งเป็นที่ไม่ชอบใจเป็นที่ชิงชังของผู้พิพากษามาแต่เดิม ฤๅถือตั้งซึ่งอยู่ไม่ให้สินบนแก่ผู้พิพากษาความอยากเพื่อจะให้ผู้นั้นแพ้ก็เกิดขึ้นแก้ไขของผู้พิพากษา ถึงเหนว่าความผู้นั้นชนะเถียงไม่ได้ ก็ไกลเกลี้ยลงมาเสียให้เป็นแต่เสมอ ฤๅให้ได้เบี้ยแปลงขวัญแลสินไหมน้อยไป ถ้าเหนมีที่ทำว่าผู้นั้นจะแพ้ได้ ก็ทับทมิให้แรงมากกว่าเหตุลงเบี้ยปรับไหม แลอาญาหนักกว่าภูมิ ความอย่างนี้เรียกว่า โทสาคติ ก็เมื่อความใจลำเอียงเพราะรักข้างหนึ่งฤๅชิงชังข้างหนึ่ง ฤๅเปนทั้งสองอย่างนั้นมีแล้ว ความกลัวความพินไปต่างๆ อย่างว่าแล้วนี้ก็ดี ดวงตา คือปัญญาที่จะสอดส่องดูให้รู้ความผัดแพ้ชอบแพ้นั้นก็ถอยกำลังไปปัญญาแลสติความจะรู้และภกนั้นก็เป็นตัวอยู่ได้ความอยากๆ ใ้คนนั้นแพ้คนนั้นชนะ ตามความรักความชิงความกล้านั้น ก็ชักโยงจงให้ไปแสหาเหตุที่จะช่วยยกย่องข้างหนึ่งให้ชนะฤๅกดข้างหนึ่งให้แพ้สมตามความประสงค์

หันไป ความประสงค์ที่จะหาที่ตรงที่จริงนั้นก็
ทอดลอยไปเสีย ความหลงคือเห็นผิดเป็นชอบ
เห็นชอบเป็นผิด ก็จะมาตามไม่ทันรู้ตัวจะสำคัญ
ว่าตัวได้เหตุผลที่จะว่าโดยชอบโดยตรงสมประสงค์
ของตัวแล้ว ถ้าอีกอย่างหนึ่งผู้พิพากษานั้นโง่งม
เชอะชะเอว ถูกคนพาลหลอกลวงหลงไป ถ้า
เข้าใจผิดไปก็พิพากษาต่ออยู่ดื้อธรรมดา อันนี้ชื่อ
โมหาคะติ

ถ้าผู้พิพากษากลับคู่ความ ถ้าพวกฟ้อง
ของคู่ความข้างหนึ่ง ถ้าไม่ชนะเป็นแต่เสมอ
ก็ต้องแพ้อามาฏจองเวร ให้โทษทุกข์แก่ตัว
ถ้าที่รักของตัว ถ้าจะเป็นเหตุอย่างไรๆ ไปว่า
ไม่สิ้นสุดก็ประสงค์จะบ้ำบตกลัวของตัวจึงพิพากษา
ให้ผิดไปจากการที่ควรที่ตรง ถ้ายกย่องเกินไป
ทับถมเกินไปดังนี้ชื่อ ภยาอะติ ลงปากนักปราช
กล่าว ฉันทาคะติ เป็นที่ ๑ โทษาคะติ เป็นที่ ๒
โมหาคะติ เป็นที่ ๓ ภยาอะติ เป็นที่ ๔ ผิด
ลำดับที่ว่ามานี้ ที่ว่าอย่างนั้นจะควรที่ถ้าจะควร
ดำริหว่าด้วยเหตุ ก็ยากที่จะหยั่งรู้แต่พิจารณา
เห็นอยู่ว่าโดยคือความกลัวนั้น ก็ตามความรัก
ความชังเพราะรักตัวถ้าซึ่งใครก็ต้องกลัวตัว
ถ้าผู้ที่ตัวรักจะได้ทุกขได้ยาก ถ้าซึ่งใครก็ต้อง
กลัวว่าผู้นั้นจะได้ดีไปจะมีอำนาจคุมเหงตัว
ถ้าคนที่รักของตัวว่าที่แท้ความกลัวก็คู่กับ
ความอยาก เมื่ออยากอย่างไรก็กลัวจะไม่สม
อยากด้วยนัยนี้ ภยาอะติ ก็เป็นอันว่ากลัวด้วย
ฉันทาคะติ แล โทษาคะติ ไม่ต้องยกเอามา
เป็นตัวหนึ่งว่า ว่า อะคะติแต่ ๓ ยกภยาอะติเสีย
ก็เสมอความด้วยอภุศลมูลสาม คือ โลภ โทษ
โมโห ดื้ออยู่แล้วก็ซึ่งยกเอาภยาอะติ ว่าขึ้นอีกเป็น
ตัวหนึ่งต่างหากมาห้อยไว้ข้างท้าย เป็นปลาย

โมหาคะติ นั้นดูเหมือนจะสำแดงว่าความกลัว
อันใด เป็นไปแต่ความหลงไหลออกมาแต่
โมหาคะติ คือไม่ภอที่จะกลัวก็กลัว ไม่ภอที่จะ
พรั่นก็พรั่น อันนั้นจึงควรที่เตือนว่าเป้น ภยาอะติ
ถ้ากลัวด้วยเหตุด้วยผลที่ควรจะเห็นจริง ด้วยกัน
ว่าควรกลัว จะเป้น ภยาอะติ หาไม่ เหมือน
อย่างดูความเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ ตระลาการ
ผู้มีอำนาจน้อยก็ไม่อาจพิพากษา ต้องรู้เรียน
ร้องฉลองแก่ผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ยิ่งขึ้นไป ว่า
โดยอุกฤษถึงเป้นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเหตุว่า
ความเรื่อนั้นจะพิพากษาลง การจะไม่ดำรงอยู่
ตามพิพากษา จะเป้นความลูกกลามอย่างอื่นไป
ก็ต้องผ่อนปรนหันเหไปหาเหตุแก้ไขที่จะป้องกัน
อันตรายแต่เรื่อนั้น ก็ความกลัว ความพรั่น
เกิดแต่ปัญญารู้เหตุผลใกล้ไกลใหญ่น้อยสูงต่ำ
อย่างนี้เห็นจะไม่นับเข้าใน ภยาอะติ ที่ว่าเป้น
ภยาอะติ นั้น คือความกลัวที่ไหลออกมาจาก
ความโง่งมนั้นอย่างเดียว จึงเอามาว่าห้อยไว้ในท้าย
โมหาคะติ ดูเหมือนการที่ชอบจะเป็นเช่นนี้
เพราะความกลัวด้วยวิตกไปต่างๆ นั้น ย่อมเป้น
ไม่เว้นแก่ผู้ใดถึงบุคคลสูงศักดิ์ใหญ่เป้นที่ยิ่ง
ถ้าตั้งอยู่ในยุติธรรมอย่างอุกฤษแล้ว ก็ยังเห็น
อยู่ว่ารู้หันเหผ่อนปรน เพราะกลัวคนนิทาถ้า
กลัวคนจะแตกตื่นไปต่างๆ โดยทางที่บุคคลจะ
พิจารณาเห็นชอบด้วยนั้น ยังมีอยู่แทบทุกหน
ทุกแห่ง

ก็อคติ ๔ ประการดังว่าแล้วนี้ ก็มีผู้
ติเตียนทุกบ้านทุกเมือง ตระลาการที่ลำเอียง
ก็ถูกฟ้องร้องต้องโทษ เพราะอคติ ๔ ประการ
นั้นมีทุกบ้านทุกเมือง อัยการชนบธรรมนิยม
บ้านเมืองตั้งกฎหมายแลอุบายกัน อคติ ๔

ประการนี้ก็มียุ่่มาก ถึงกระนั้น อดีต ๔ ประการนั้นก็ยังเห็นเป็นอยู่จริง ๆ โดยในที่คับแคบ บิดามารดามีบุตรหลายคนรักบุตรไม่เสมอกัน เมื่อบุตรวิวาทกัน บุตรที่รักถึงผิดก็ไม่ใคร่จะทำโทษแลปล่อยให้คุณหญิงบุตรที่ตัวไม่รัก บุตรที่ซึ่งผิดเล็กน้อยก็ทำโทษมาก แลทำให้เสียเปรียบแก่บุตรที่ตัวรัก การอย่างนี้มีจริง ๆ เพราะฉะนั้นเห็นว่าในจิตรสนันดานของคน ความชั่วก็ย่อมมี ความดีก็ย่อมเป็น ก็ความที่เห็น ยุติธรรมผิดชอบแลอุปบายที่จะประกอบรักษา ยุติธรรมนั้น ก็เป็นความดีของใจคนอยู่แล้ว ก็อดีต ๔ ประการนี้ ก็ยังเป็นความชั่วมาติด อยู่แก่ใจคนขัดขวางแก่ความดีนั้นอยู่มาบ้าง น้อยบ้างไม่รู้หาย มีเหมือนกันทุกหนทุกแห่ง ทุกบ้านทุกเมือง กล่าวมาด้วยยุติธรรมแล อัยการ ซึ่งเป็นธรรมที่บุคคลจะเห็นประจักษ์ ด้วยใจของตัวสิ้นความสงสัยเขม่นั่น ๆ

ก็ถ้าจะมีผู้ถามว่าตำราพิพากษาความเป็น ยุติธรรม แลอัยการนี้เกิดมาแต่ไหน ทำไม จึงเหมือนกันทุกบ้านทุกเมือง ผู้ที่ถือศาสนา ต่าง ๆ กันเล่าความไปต่างๆ ต้องกันบ้างไม่ ต้องกันบ้าง จะว่าแต่ความตามพุทธศาสนาแล ชีพพรหมณ์ที่ได้รับมาเมืองอินดูสถานยัง เมืองนี้ เล่าความว่าแต่ต้นกลีบฤๅแต่ต้นยุค แผ่นดินมีเข้าสาสิ่งอกเติมไปไม่สิ้นไม่สุด ก็ มนุษย์ทั้งปวงเก็บเข้าสาสิ่งกันแต่พออิ่มแล้วก็ แลไปไม่ได้มีที่เก็บที่ไว้ มีคนหนึ่งเกียจคร้าน เก็บเอาเข้าสาสิ่งกินแล้ว ๆ ก็เก็บเอาไปไว้เวลาอื่น ไม่มาเก็บวันละสองหน มีคนถามหาว่าเวลา เก็บเข้าสาสิ่งทำไมจึงไม่มา บอกว่าเก็บเอาไป รักษาไว้พอกินแล้วจึงไม่มา คนอื่นเห็นชอบด้วย

เอาอย่าง ก็ด้วยเหตุนี้ คนก็เก็บเอาเข้าสาสิ่ง ไปเก็บสะสมไว้สำหรับตัวมาก ๆ ไม่รู้ประมาณ จนการชิงกันจะเก็บให้มากมีขึ้น ก็ทะเลาะวิวาท กันที่ต้นข้าวสาสิ่งอกอยู่นั้นถึงอกขึ้นไม่ทัน ความประสงค์ของคน เมื่ออกขึ้น คนก็ชิงกัน เป็นความไม่สบายเกิดขึ้นในหมู่คน ด้วยเหตุนี้ คนทั้งปวงจึงปรึกษาพร้อมกันแบ่งเข้าสาสิ่ง เป็นไร่ ๆ สำหรับตัวละคน ๆ เข้าสาสิ่งอกขึ้นใน ไร่ของใครคนนั้นเก็บกัน เมื่อไม่ออกก็เอาเมด เข้าเพาะมาหว่านมาปลูกมาทำขึ้น จึงยังมีคน โลกมากส่วนของตัวเก็บสิ้น ยังอยากได้อีกไป ลักเข้าในนาของผู้อื่น ฤๅกลางคนเกียจคร้านไม่ ทำนาของตัว ลักเข้าในนาแลเข้าที่เขากลับไว้ ในบ้านของผู้อื่นกินบ้าง เมื่อเขาถามว่าลักไป ฤๅแต่แรกได้ดี ครั้นเขาตีเตียนนินทาชิงชังก็ โป้ปดไม่รับ ฝ่ายเจ้าของนากลับผู้ร้ายลักก็หา ไม่ค่อนก่อนดินไว้คอยตีคอยฆ่าผู้ร้าย ฝ่ายผู้ร้าย ก็ถือท่อนไม้แลก่อนดินก่อนหินต่อสู้เจ้าของ เข้าแลเจ้าทรัพย์ ด้วยเหตุนี้เป็นไปโดยลำดับ การฆ่าฟันรันตีฉ้อฉลลักพ้อลงต่างๆ เกิดมีขึ้น คนทั้งปวงมีแต่วิวาทรบราฆ่าฟันกัน ด้วยเหตุนี้ คนทั้งปวงอ่อนใจลำบากด้วยความทุกข์นั้นมาก จึงเกิดความจะหาที่พึ่งให้คุ้มครองทุกข์นั้น จึง ร้องหาว่าท่านผู้ใดหนอจะมาเป็นที่พึ่งแก่เรา บำบัดทุกข์ไทยอันนี้ เราจะยอมเป็นข้าให้ใช้ จะแบ่งส่วนเข้าในนาของเราให้เป็นค่าจ้าง ก็ ครั้นนั้นคนทั้งปวงเลือกได้ผู้หนึ่ง มีสติปัญญา อูสาความเพียรมาก อยากจะให้คนทั้งปวง เป็นสุขเสมอกันรักการยุติธรรมเป็นที่ยิ่ง เข้ามารับอาษา คนทั้งปวงจึงยอมปฎิญาอยู่ในอำนาจแล้วแบ่งส่วนเข้าในนาของตัวให้ว่า

เป็นสิบริตฤๅเท่าไรก็ตามเกิด ก็เข้าค่านาเป็นของท่านผู้จะเป็นเจ้านั้น ให้ท่านแบ่งปันให้คนในครอบครัวของท่าน และผู้ที่รับอาษาทำการงานปราบปรามแลรว้งคนทั้งปวง ท่านผู้นั้นจึงได้เป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่เรียกนามว่ามหาสมบัติราช^๑ เลือกคนผู้ฉลาดแลเที่ยงธรรมเป็นตระลาการผู้พิพากษาความในถิ่นที่ต่าง ๆ โดยสมควร แลเลือกคนที่มีฝีมือกล้าหาญเป็นทหารสำหรับลาดตเวนตรวจตราห้ามปรามความชั่วแลจับโจรผู้ร้ายมาทำโทษตามชนบราชการ อำมาตย์ฝ่ายพลเรือนแลทหารจึงเกิดขึ้นดังนี้ เข้าในนาที่คนทั้งแดนดินยอมยกส่วนถวาย ก็ให้มีพนักงานเรียกแลขนมาแลให้มีพนักงานรักษาเก็บไว้ แลได้แจกจ่ายให้ไปเป็นเบี้ยหวัดแลรางวัลแก่คนที่ทำราชการให้เป็นกำลังเลี้ยงชีวิตไม่ต้องทำนา ผู้ที่ทำราชการให้มารับปฏิญญาสาบาลทานบลให้ชื่อสัตยเที่ยงธรรมอย่าทำชั่วแลอย่าทำทรยศ ขอ^๒ ท่านผู้เป็นเจ้าชื่อมหาสมมตियะราชนั้น ฯ

นิทานเรื่องนี้จะจริงฤๅๆ จะไม่จริง จะเป็นแต่การคนคนเฝ้าเขาก็จะยกไว้ แต่เห็นการว่ายุตติธรรมคือให้คนทั้งปวงรักใคร่เอนดูแลชื่อสัตยต่อกันอย่างกล้าเกินคุมเหงกันนั้นเป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ก็คนที่คิดแต่ถึงตัวไม่คิดถึงผู้อื่นมาทำการชั่วต่างๆ ด้วยโลภมากไม่มีประมาณจนกล้าเกินเอาของผู้อื่นทำผู้อื่นให้เสียเปรียบก่อการให้เกิดลักฉกฉ้อพ้อลง ด่าตีฆ่าฟันกันเกิดขึ้นขัดแค้นความประสงค

ชอบใจของคนทั้งปวง ก็ครั้งนั้นคนทั้งปวงเห็นว่าความเย็นคือเรียบร้อยอยู่ในยุตติธรรมตั้งประสงคั้นควรจะให้คินมีคินเป็นให้ได้ จึงตั้งอัยการคือให้มีเจ้ามีนายแลก่ออุบาย ให้เป็นภาษีอากรเกี่ยวหนุนแก่ท่านผู้ถืออัยการ ทุนคือของเรียไรของคนทั้งปวง จึงเพนกำลังให้ท่านได้ตั้งขุนนาง ฝ่ายทหารพลเรือนแลขุนนางขุนคลังขุนวังขุนเมืองพนักงานต่างๆ มีขึ้นตามชนบธรรมเนียมอัยการที่เช่นเพนอยู่นี้มีขึ้นก็การซึ่งเพนต้นนั้นจำจะต้องมีเมื่อแรกมีขึ้นในต้นกัลปตันยุค ก็เพนว่าจะเพนเช่นนี้ ครั้นภายหลังเมื่อการเจริญกว้างขวางออกไป ก็ แยกยายมากมายเพนต่างๆ หลายอย่างออกไปแต่ไม่เสียเค้า เปรียบเหมือนวิชานับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ จน ๑๐๐ จน ๑๐๐๐ ในภาษาต่างๆ ก็ไม่เหมือนกัน แต่ครั้นสืบหลายอย่างมาเทียบเคียงกัน ก็ยังคลำเค้าได้ว่าญวนแลเขมรแลมอญวิธีนับเดิมเพนเค้าเดียวกัน ไทยแลลาวจีนวิธีนับเพนครูเดียวกัน ภาษามครภาษาสังสกฤตภาษาละตินแลภาษาเมืองทั้งปวงตั้งแต่ฮินดูสถานไปจนถึงชาวยุโรปวิธีนับเพนครูเดียวกัน ใครนับอย่างไรใครนับอย่างไรอย่าให้ว่าเลยสืบสอบดูจะเพนว่าคล้ายกันเพนพวกเดียว จนรู้ว่าเดิมเพนครูเดียวกัน ถึงกระบวนใช้หนังสือต่างๆ ยกแต่หนังสือจีนหนังสือญวนแล้ว ลาดเลาเค้าเงื่อนก็คล้ายกันโดยมาก ดูเหมือนเดิมจะเพนครูเดียวกันอยู่หลายเพศหลายภาษา ก็การยุตติธรรมแลอัยการประมาณการดูเพนว่า

๑ ต้นฉบับเห็นจะผิด ที่อื่นเป็นสมมตियะราชทุกแห่ง

๒ คำนี้น่าจะเป็น “ต่อท่าน...” จึงจะได้ความ.

จะเป็นเช่นนั้น ก็นิทานนี้ถึงโดยหากว่าจะเป็นเรื่องไม่จริง ก็เห็นว่าผู้เล่านั้นจะคิดให้เกิดขึ้นโดยประมาณการที่ควรเห็นว่าจะเป็นอย่างนั้น ในต้นแรกจะคิดว่าผิดไม่ควรฟังไม่ควรเชื่อก็ว่าได้ เพราะฉะนั้นนิยายนี้ต้องเอาไว้เป็นเค้าๆ

ยังมีหนังสือเก่าเป็นมาติกาแม่ตำรากฎหมายอยู่ฉบับหนึ่งเป็นของไทยโบราณ ได้มาแต่เมืองมอญเรียกชื่อว่าธรรมสาตร คำปฏิญญาต้นนิทานว่าเป็นของครูเดิมในต้นกลับ ชื่อมโนสาราจารย์แต่งไว้ แต่เมื่อพิเคราะห์ไปโดยเลียดตามสังเกตสำนวนแต่งเป็นคาถาภาษามครเป็นจะไม่เป็นคำคนต้นกลับ จะเป็นคำกลับจากภาษาอื่นที่เขียนไว้แต่ก่อนเป็นภาษามอญฤพม่า คนที่แต่งคาถาภาษามครก็ไม่ใช่รู้ภาษามครถ้วนถึต้นก เหมือนกับคนชาววัดเรียนรู้ภาษามครบ้างตามทางพระพุทธศาสนา ก็ความในหนังสือธรรมสาตรนั้น ว่าด้วยลักษณะตระลาการไม่ให้ตกไปในอคติ ๔ ประการตั้งว่าแล้ว แลตั้งมาติกามีภาษานี้สำแดงข้อวิเสศต่างๆ วางมูลคติเป็นเค้าแก่สาขาคติที่จะบัญญัติให้มีในบ้านเมืองนั้นๆ ตามกาลตามควร เมื่อจะเอามาว่าให้ถึถ้วนในที่นี้ ดูข้าผู้แต่งหนังสือนี้ยังไม่อยากจะว่า เพราะลงข้อกลางกระท่งที่ว่าในนั้นยังอมเออเคลือบแฝงเป็นที่คลางแคลง ไม่รู้เข้าใจอยู่ก็มี ผู้ใดปราฐานจะใคร่รู้ก็ควรจะไปดูไปอ่านเอาที่หนังสือธรรมสาตรนั้นเถิด ซึ่งดูข้าออกชื่อหนังสือธรรมสาตรขึ้นในที่นี้ คือจะใคร่เล่าเรื่องนิทานของหนังสือธรรมสาตรนั้น ประจวบกันกับนิทานคนต้นกลับ ที่ดูข้าได้เก็บเอาความที่มีในพระสูตรหนึ่ง ซึ่งมีในพระพุทธศาสนาว่าไว้แล้วนั้น ก็นิทานของคำภีร์ธรรม-

สาตรกล่าวต้นเรื่องเดิมก็เหมือนกัน แต่วิไลยคำคนโบราณในบ้านเมืองต่างๆ จะเล่าจะอ้างอันใด ก็พอใจที่จะพูดพานจะเกินๆ เป็นเพาเป็นเหินเป็นฤทธิ์เป็นเดชอวดการวิเสศมากไป ด้วยใจเขาประสงค์จะให้คนฟังพิศวงในคำของเขา นั้นมาก จึงกล่าวของหลาออกไปต่างๆ ไม่ไว้วางแต่เรื่องแลสิ่งคนควรจะเห็นว่าเป็นจริง เป็นใจความควรจะเชื่อถือ เพราะเขาอยากจะให้เลาๆ คำที่เขาว่านั้นมากไป ด้วยใจคิดเห็นว่าเป็นอัศจรรย์ การที่คนฟังจะไม่เชื่อนั้นเขาหาสุ่ววังไม่ ด้วยเขาไว้ตัวว่าเป็นคนใหญ่เป็นครูเป็นอาจารย์ คิดการแต่จะเกน ให้ลูกศิษย์เชื่อถือเอาเป็นความแล้วตามเขาไปอย่างเดียว เพราะฉะนั้น ดูข้าจะเล่านิทานนั้นในครั้งนี้สิ่งไรเขาว่าไว้เป็นของไม่ต้องที่จะว่า เพราะเป็นพลความฤไม่สุ่สามไม่เป็นที่น่าเชื่อน่าเห็น เป็นจริงด้วย ก็จะขอตัดรอนผ่อนปรนเสียจะว่าแต่ที่สมควรเป็นเค้าความ ๆ

มีเรื่องราว เมื่อขณะมนุษย์ยังไม่ได้ตั้งพระเจ้ามหาสมมติยะราชวิวิาททะเลาะลักจกฆ่าฟันรันตักันอยู่ คนที่อยู่ในฝูงในหมู่ไม่มีความสุขความสบายด้วยวุ่นวายนัก ครั้งนั้นมีบุรุษผู้หนึ่งเป็นผู้มีสติปัญญาเห็นว่าตัวจะอยู่กับหมู่คนมาก จะมีความสุขไม่ จึงคิดเอาตัวหนีชุกชุนไปซ่อนตนอยู่ในป่าดงพงไพร เกบผลไม้แลเผือกมันเป็นอาหารเลี้ยงชีวิต ภายหลังคนที่ไปมากบก็คิดว่าเป็นมุนีนิกปราชอันประเสริฐวิเสศนัก เล่าๆ กันว่าเป็นพรหมบ้างเป็นเทวดาบ้างลงมา จึงเรียกนามพรหมเทวะ มีหญิงชายไปสู่มาหานมัสการเนื่องๆ พรหมเทวะนั้นก็สั่งสอนคนที่ไปมา ให้มีเมตตากรุณาเป็นกิริยาแลใจอันดี

ที่เห็นผลแดงของข้างหนึ่งมาอยู่ในไร่ของตัวมาก ก็เกบผลเอาตามที่ไร่ของตัว เกิดความทะเลาะไม่ตกลงกันจึงมายังมโนสารอำมาตย์ให้พิพากษา มโนสารอำมาตย์วันนั้นเห็นเหนื่อยมาก ไม่ทันติตรองการเลียดจึงว่า ท่านทั้งสองตัดสินความเรื่องนี้แก่กันไว้แล้วแต่เดิมไม่ใช่ฤ คือท่านได้พูนถนนคันเป็นสำคัญอยู่แล้ว ก็เมื่อแดงอยู่ในไร่ของใครก็เป็นของผู้นั้น ถ้าจะไม่ได้ตัดสินอย่างนี้ ถนนคันที่ทำไว้ ก็เป็นไม่ต้องการ บุษเจ้าต้นแดงที่เลื่อยไปอยู่ข้างหนึ่งมีผลข้างอื่นมากก็ยังหายอมไม่ จึงเอาความนั้นมาร้องทุกขแด่พระเจ้ามหาสมมตยะราชฯ จึงทรงพระราชดำริว่า มโนสารอำมาตย์พิพากษานั้น ยังเห็นเป็นอันหยาบอยู่หาเลียดไม่ ก็เพราะถนนทำนั้นเพื่อจะเป็นสำคัญชี้แต่ที่ว่าเปนของใคร เหมือนอย่างกำแพงแล้วแลดูของบ้านของเมืองก็เป็นแต่สำคัญ จะสำแดงว่าเป็นที่ถิ่นของใคร ก็เมื่อบุตรหลานของตระกูลในบ้านหนึ่งพากันไปอาสยกินอยู่หลับนอนในบ้านอื่น จะตัดสินให้ขาดจากบิดามารดาปู่ญาตายายเดิมไปเป็นหลานของชาวบ้านที่ไปอาสยอยู่นั้นฤ เพราะฉะนั้น ผลแดงที่ออกจากเถาแดงที่งอกขึ้นจากดินในที่ของผู้ใด ก็ควรตัดสินให้เป็นของเจ้าของเถาแดงเหมือนกับจะนับบุตรหลานตามตระกูลบิดามารดาปู่ญาตายาย เมื่อมีรับสั่งดังนี้แล้ว จึงโปรดให้อำมาตย์ผู้ฉลาดมีอทธาไศรยอันเลียด พานบุรุษชาวไร่แดงสองคนนั้นไป แล้วก็จับแต่ลำต้นแดงที่เลื่อยข้ามถนนไปมานั้นคล่าไปที่ละเถา ก็เมื่อพบผลที่งอกจากเถานั้นในที่ใด ก็ชี้ให้เจ้าของที่ไร่ต้นเดิมเกบเอาไปตามต้นเดิมเถาเดิมทุกเถาทุกต้น

จนหมดผลแดงนั้นตามรับสั่ง คนทั้งปวงก็สรเลิยพระสติปัญญา พระเจ้ามหาสมมตยะราชว่าทรงพระฉลาด ชักเหตุผลมาเทียบเคียงพิพากษสมควรนัก แล้วก็ติเตียนมโนสารอำมาตย์ว่าไม่ติตรองการให้เลียดพิพากษาแต่หยาบๆ ไป มโนสารอำมาตย์มีความเสียใจว่าตนพิพากษาการหยาบไปโดยมั่งง่าย ทั้งนี้ก็เป็นเพราะข้อคดีของราษฎรหลายเรื่อง มารบกวนชักไขว้ วุ่นวายไม่ได้เวลาสบาย ที่จะติตรองการให้เลียดสมควรเป็นกฎหมายแบบแผนสำหรับตำราพิพากษายุติธรรมให้ถูกต้อง ทุกคลองทุกทางทุกประตูได้ แล้วจึงรำพึงไปถึงการหลังครั้งพรหมเทพาจารย์ผู้บิดาออกไปอยู่ในป่าเป็นที่สงัดได้ช่วงเวลาหนึ่งที่จะติตรองการต่างๆ แล้วเลือกสันไว้วางทางความที่ดีผูกพันเป็นหมวดหมู่อยู่เป็นที่เปนเหล่าเป็นต้นเค้าปลายความย้อนย่อต่อติดผูกพันเป็นตำราควรจะต้องด้วยวาจาแลจำให้ขึ้นใจได้ ถ้าจะอยู่ไปในราชการบัดนี้ไม่มีตำหรับตำราเป็นแบบแผนขึ้นใจขึ้นปากเหมือนอย่างนั้น การที่เป็นอันพลั้งพลาดคลาดเคลื่อนหย่อนหยาบไปอย่างเช่นเป็นนั้น จะมีมาเนืองๆ จะเป็นที่ขัดเคืองน้ำพระทัยพระเจ้ามหาสมมตยะราช แลผู้ต้องพิพาทได้รับความตัดสินที่หยาบคายไป ไม่สมควรก็จะครหาติเตียนด่าเนยนิทาได้ ควรที่กลับออกไปอยู่ในป่า อย่างพรหมเทพาจารย์ผู้บิดา ฤ อย่างภักธอำมาตย์ผู้พี่แลตนเอง เมื่อยังไม่ได้เข้ามาทำราชการ ได้ช่องเพื่อจะเล่าเรียนศึกษาวิทยาการความรู้ต่างๆ อยู่แต่ก่อนนั้นแล้ว จึงติตรองการให้เลียดวิเสดขึ้นไป ตั้งตำรา

ธรรมสาตรสำหรับพิพากษายุติธรรมให้
เลียดบริบูรณ์ได้แล้วจึงจะพากลับเข้ามา
ถวายสมเด็จพระเจ้ามหาสมมติเยราชให้ตั้ง
เป็นกฎหมายประกาศแก่ผู้จะเป็นตระลาการ
ให้เรียนรู้ทางยุติธรรมอันเลียดจะได้ตั้งขึ้น
อยู่ถาวร เป็นประโยชน์แก่ชนทั้งโลกอยู่สืบ
กาลนาน มโนสารอำมาตยคิดการดังนี้แล้ว จึง
เข้าไปกราบทูลถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้า
มหาสมมติเยราช ให้ทรงพระอนุญาตแล้ว
ก็กลับออกไปอยู่ป่า ตั้งตำริหตรรองตำรา
ธรรมสาตรสำหรับพิพากษายุติธรรมโดยการ
อันเลียดสุ่มสมควร ฯ

แลเรื่องความชาวไร่แดงเรื่องนี้ มโนสาร
อำมาตยตัดสินให้เอาตามที่พระเจ้ามหาสมมติเย-
ราชทรงตัดสินให้เอาตามลำต้น แล้วคนเป็น
อันมากติเตียนความตัดสินของมโนสารอำมาตย
แลสรเลียดพระเจ้ามหาสมมติเยราชด้วยความ
ตัดสินนั้น แต่เมื่อพิเคราะห์ดูโดยเลียดตาม
สังเกตการที่ชอบที่ควร จะเห็นเป็นละเอียดใน
กาลทุกวัน ก็จะต้องว่าอย่างหนึ่งดีขึ้นไป กว่าที่
พระเจ้ามหาสมมติเยราชทรงตัดสินนั้นสักน้อย
เปรียบความเหมือนบุตรหลานของตระกูลหนึ่ง
ไปพึ่งพาอาศัยตระกูลอื่นอยู่ ถ้าสองตระกูล
วิวาทแย่งกัน ถึงจะต้องตัดสินให้เป็นบุตรหลาน
ตระกูลเดิม ถ้าตระกูลเดิมจะคืนเอาตัวไป ก็จะต้อง
ใช้ชำนัน ชำนาญไปน

กฎหมายตราสามดวง

แนวคิดสันติวิธี จากกฎหมายตราสามดวง^๑

เรื่องวิทย์ ลิมปนาท^๒

ระบบกฎหมายและการศาลของไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัยตามระบบคุณค่าและค่านิยมของสังคมตะวันตกราวหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า ระบบกฎหมายและการศาลของไทยเข้าสู่ความเป็นสากลที่นานาอารยประเทศยอมรับได้ การพัฒนาระบบกฎหมายและการศาลที่ผ่านมานั้นนับหนึ่งเปรียบเสมือนเป็นการพัฒนาระบบกฎหมายและการศาลให้ดีกว่าสังคมในอดีต แต่น่าสังเกตว่า ภายใต้ระบบกฎหมายและการศาลที่ดียิ่งขึ้นมิได้ช่วยให้ปัญหาความขัดแย้งภายในสังคมน้อยลงแต่อย่างใด กลับเห็นภาพสังคมไทยมีความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น สาเหตุส่วนหนึ่งเราคงอธิบายได้ด้วยปัญหาของสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้น จึงทำให้มีความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งคงต้องพิจารณาถึงสาระในระบบกฎหมายเองด้วยการนำเสนอในที่นี้เป็นเพียงความพยายาม

ที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงสาระบางประการในระบบกฎหมายเก่าของไทยที่จะช่วยในการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งในที่นี้ขอเรียกสารดังกล่าวว่า แนวคิดสันติวิธี

แนวคิดสันติวิธีที่ปรากฏในกฎหมายเก่าของไทยในที่นี้ขอจำกัดขอบเขตของกฎหมายที่จะนำเสนอเฉพาะกฎหมายแบบจารีต (Customary Law) ทั้งนี้เพราะกฎหมายแบบจารีตนี้จะเป็นกฎหมายที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีการสร้างขึ้นและยอมรับปฏิบัติสืบทอดกันมาของสังคมไทยในอดีต ซึ่งในที่นี้จะขอใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลักฐานในการศึกษาเพราะเป็นกฎหมายที่บังคับใช้ก่อนที่จะมีการจัดทำประมวลกฎหมาย (Codification) มาบังคับใช้ในรัชกาลที่ ๕ (เริ่มจากกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗) และต่อมาพัฒนาเป็นประมวลกฎหมายอาญา หรือการเริ่มมีประมวล

^๑ บทความนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยเรื่อง สันติวิธีจากพระราชพงศาวดารและกฎหมาย ของผู้เขียน เสนอต่อสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมนานเหมินท์ อดีตผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา และคุณวราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ หัวหน้าโครงการ ที่ชักนำให้ผู้เขียนสนใจศึกษาเรื่องนี้

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ และ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖) ความแตกต่างของกฎหมายทั้ง ๒ แบบนี้ นอกจากจะมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญ (ตามทัศนะของชาวตะวันตก) แล้ว การปฏิรูประบบกฎหมายมาสู่ความทันสมัยนี้ ได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะและวิธีการของการระบอบความขัดแย้งบางประการ โดยเฉพาะเกี่ยวกับวิธีการจัดการของรัฐ การเลือกศึกษาเฉพาะกฎหมายแบบจารีตนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการระบอบความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีการที่ “สันติแบบสยามโบราณ” ก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การใช้กฎหมายสมัยใหม่

โดยธรรมชาติแล้วกฎหมายย่อมเป็นกลไกหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี กล่าวคือกฎหมายจะเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่ห้ามหรือบังคับให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติและให้อำนาจผู้ปกครองหรืออำนาจรัฐในการบังคับใช้บทลงโทษ ซึ่งหมายถึงว่ากฎหมายจะเป็นสิ่งที่อธิบายความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐและประชาชน โดยรัฐเป็นผู้ใช้กฎหมายควบคุมความขัดแย้งทางสังคม ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้อำนาจของผู้ปกครองหรือรัฐในการใช้บทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนหรือละเมิดกฎหมายเพื่อป้องกันคนในสังคมมิให้กระทำ

ความผิดแล้ว ในอดีตการใช้กฎหมายแบบจารีตของไทยนั้นยังปรากฏวิธีการควบคุมความขัดแย้งทางสังคมที่อิงแอบอยู่บนขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม อันแสดงให้เห็นถึงวิธีการควบคุมความขัดแย้งที่แตกต่างจากระบบกฎหมายปัจจุบันที่รับแนวคิดทางกฎหมายจากตะวันตก

กฎหมายเก่าแก่ของไทยที่ถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญคือกฎหมายตราสามดวง หรือมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑” นี้ เนื้อหากฎหมายส่วนใหญ่เป็นกฎหมายที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการชำระรวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ รวมทั้งเพิ่มเติมตัวบทกฎหมายในสมัยธนบุรี และรัชกาลที่ ๑ เข้าไว้ในกฎหมายตราสามดวงด้วย กฎหมายตราสามดวงนี้บรรจุอยู่ในสมุดไทย จำนวน ๔๑ เล่ม ซึ่งมีชื่อต่างๆ กัน^๑ กฎหมายตราสามดวงมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ส่วนการยกเลิกหรือการหมดสภาพบังคับใช้ของกฎหมายตราสามดวงนี้มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้หลายท่าน^๒ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ยากที่จะตัดสินว่ากฎหมายตราสามดวงนี้ถูกยกเลิกทั้งสิ้นเมื่อไร การพิจารณาว่ากฎหมายใดยังใช้อยู่ให้พิจารณาจากการที่กฎหมายเรื่องใดถูกกฎหมายใหม่ออกมาบังคับใช้ซ้อนหรือไม่ หากมีกฎหมายใหม่ออกมาใช้ซ้อนในเรื่องนั้นก็ถือว่ากฎหมายเรื่องนั้นๆ ในกฎหมายตรา

^๑ โยเนโอะ อิชิอิ “พระธรรมนูญไทย” ใน กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖. หน้า ๑๕-๑๖.

^๒ ธรรมเกียรติ กันอริ. “ข้อสังเกตในการศึกษากฎหมายตราสามดวงและกรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับกฎหมายตราสามดวง” ใน กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. หน้า ๒๓๕.

สามดวงก็จะถูกยกเลิกไปโดยปริยาย ทั้งนี้ตามหลักที่ว่ากฎหมายใหม่ทำให้กฎหมายเก่าถูกยกเลิก ซึ่งตลอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕-๘ กฎหมายตราสามดวงได้ถูกยกเลิกไปทีละส่วนและยกเลิกทั้งหมดเมื่อมีการใช้ประมวลกฎหมายแบบใหม่คือประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ออกบังคับใช้อย่างครบถ้วน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากฎหมายตราสามดวงจะเป็นกฎหมายที่รวบรวมในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ชำระรวบรวมมาจากกฎหมายในสมัยอยุธยาทำให้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการหรือการควบคุมความขัดแย้งในสังคมได้เป็นอย่างดี ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น เนื้อหาในพระธรรมศาสตร์ของกฎหมายตราสามดวงได้บอกถึงเรื่องหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดเป็นมูลคดีวิวาทให้เกิดความขึ้นว่ามีอยู่ ๒๙ ประการ ได้แก่^๓

๑. กู้เงินถือสิน
๒. ลักฉ้อประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์
๓. แบ่งปันมรดกมิได้เป็นธรรม
๔. ให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน
๕. เปนลูกจ้างท่านแล้ววนท่านใช้
๖. เปนนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกา

๗. ซื้อขายกัน
๘. โจร
๙. ที่บ้านที่นา
๑๐. ที่ไร่ที่สวนแลป่าฟ้าง
๑๑. ทาสสินไถ่แลทาสเชลยชายหญิง
๑๒. ตบด้วยดีด้วยด่าแลสบประมาท
๑๓. อธิกรณผิวเมีย
๑๔. การณรงสงคราม
๑๕. กระบตต่อแผ่นดิน
๑๖. ล่วงพระราชบัญญัติ
๑๗. พระราชทรัพย์อากรชนอรรถะหลาดเปนต้น
๑๘. ช่มเหงท่าน
๑๙. กระหนาบคาบเกี่ยวให้เปนเสนียดแก่กัน
๒๐. อุกฤกัน
๒๑. พาบุตรท่านไป เปนต้น
๒๒. ความสาเหตุ
๒๓. ขาดขาดตามกระเสียนอายุศม์ชายหญิง
๒๔. ผากทรัพย์ไว้แก่ท่าน
๒๕. กระทำกฤติยาคมมีชะมบจะกละ
๒๖. เช้าของท่านไป
๒๗. ยืมของท่านไปใช้
๒๘. ปันหมู่ชา
๒๙. เกิดความด้วยรื้อความขึ้นว่าใหม่^๔

^๓ ภาษาที่ใช้เขียนเกี่ยวกับกฎหมายตราสามดวงที่จะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้าตลอดบทความนี้ผู้เขียนขอยึดตามหนังสือกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๑.

^๔ พระธรรมสาคร ในเรื่อง กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๑. หน้า ๑๔-๑๗.

จากมูลเหตุต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นคดีความ ๒๙ ประการดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าพระธรรมศาสตร์ได้ใช้ประเด็นมูลเหตุต่าง ๆ ไว้ค่อนข้างครอบคลุมพอควร อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติที่จะเป็นตัวบทในการบังคับคดีความขัดแย้ง โดยเฉพาะบทบัญญัติที่จะใช้ในการควบคุมการใช้ความรุนแรงในสังคมที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงที่สำคัญได้แก่บทบัญญัติในลักษณะวิวาทตีต่่า ลักษณะเบ็ดเสร็จเป็นต้น โดยสาระของตัวบทที่ปรากฏในบทบัญญัติต่าง ๆ นั้นมีความน่าสนใจในเรื่องวิธีการที่แสดงให้เห็นถึงเจตนาที่จะควบคุมระดับของความขัดแย้งไม่ให้รุนแรงขึ้น ซึ่งนัยหนึ่งของการควบคุมมิให้ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหานี้ได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดสันติที่ปรากฏอยู่ในสังคมแบบจารีตของสยาม

ประเด็นที่น่าสนใจที่ปรากฏในพระไอยการลักษณะวิวาทตีต่่า ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ตราขึ้นเพราะพระมหากษัตริย์ทรง “มีพระราชหฤทัยกรุณาฯ ประราณจะระงับดับทุกข์พระราชกรณียา” นั้น มีประเด็นที่แสดงให้เห็นถึงการควบคุมป้องปรามความขัดแย้งมิให้มีความรุนแรงปรากฏอยู่เกือบจะทุกมาตรา โดยส่วนหนึ่งจะเป็นบทบัญญัติที่กำหนดโทษและปรับไหมแก่คู่กรณีที่เป็นเหตุแห่งความขัดแย้ง โดยจะมีบทบัญญัติโทษที่แตกต่างกันไปตามฐานะของคู่กรณีที่วิวาทตีต่่ากัน และมีประเด็นที่น่าสนใจ

ที่แสดงให้เห็นถึงการควบคุมความขัดแย้งมิให้มีความรุนแรงขึ้นดังที่มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงเรื่องการต่่า ซึ่งถือเป็นการใช้ความรุนแรงขึ้นเริ่มต้นก่อนที่จะมีการวิวาทที่รุนแรงมากขึ้น ถือว่าการต่่าเป็นการละเมิดและมีความผิดดังบทบัญญัติที่ว่า “ถ้าเมื่อเขาด่านนั้นตนได้ยินไซ้จึงควรให้อาเปนน้อยเปนครวมให้ร้องป้องกันได้ตามกฎหมาย”^๖ หมายความว่า การต่่าที่เกิดขึ้นหากผู้ถูกต่่าจับความที่มีผู้มาต่่าตนได้จึงจะฟ้องร้องได้

การมีบทบัญญัติที่ถือว่าการต่่าเป็นการละเมิดที่สามารถเอาผิดทางกฎหมายฐานละเมิดได้นั้นมีนัยสำคัญอย่างมากที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดของผู้ปกครองในสมัยก่อนที่ต้องการระงับหรือควบคุมความรุนแรงมิให้เกิดขึ้น การระงับหรือควบคุมความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นจากการด่ากันยังมีบทบัญญัติที่แสดงให้เห็นถึงการพยายามควบคุมระดับความขัดแย้งไม่ให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังที่มีบทบัญญัติมาตราหนึ่งในลักษณะวิวาทตีต่่านี้ กล่าวถึง “วิวาทร้องต่่าเสียงกัน ผู้ใดออกไปจากที่แดนตนรุกเข้าไปถึงที่แดนท่านต่่าตีกันไซ้ ท่านว่าผู้นั้นรุกให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา”^๗ กล่าวคือ บทบัญญัติในมาตรานี้ได้พยายามควบคุมคู่กรณีมิให้รุกเข้าไปในแดน (พื้นที่) ของคู่กรณี ซึ่งอาจนำมาสู่การใช้กำลังหรือความรุนแรงขึ้นได้ ดังนั้นจึงได้มีบทบัญญัติควบคุมที่จะ

^๕ พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่่ากัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๑๙.

^๖ พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่่ากัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๖.

^๗ พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่่ากัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๗.

เอาผิดแก่ผู้บุกรุกเข้าไปในแดนของคูกรณีว่ามีความผิดต้องเสียไหมทดแทน แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของผู้ปกครองในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์เมื่อเกิดความขัดแย้งถึงขั้นด่าเกิดขึ้น อันอาจก่อให้เกิดความรุนแรงในระดับที่สูงมากขึ้นกว่าการด่า ถ้าหากมีการบุกรุกเข้าไปใกล้คูกรณี

นอกจากการควบคุมระดับความรุนแรงของความขัดแย้งให้หยุดที่ระดับการด่าดังกล่าวมาแล้ว ยังมีบทบัญญัติที่กำหนดการปรับไหมเมื่อเกิดการด่าว่าต่างๆ ขึ้นอีกด้วย การมีบทบัญญัติปรับไหมการด่านี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามใช้อำนาจของผู้ปกครองหรืออำนาจรัฐที่ไม่ต้องการให้ราษฎรด่าว่ากัน โดยเฉพาะการด่าว่าที่เกี่ยวข้องถึงบรรพบุรุษซึ่งที่มีบทบัญญัติถึงการปรับไหมที่ทวีคูณขึ้น “ถ้าด่าถึงโคตเค้าเถ้าแก่ให้ไหมทวีคูณ”^๘

อย่างไรก็ตาม หากคูกรณีที่เกิดความขัดแย้งได้กระทำการวิวาทที่รุนแรงขึ้นกว่าการด่าคือมีการใช้กำลังชกต่อยกัน ฟันแทงกัน กฎหมายในสมัยโบราณก็ยังมิมีบทบัญญัติที่จะควบคุมความขัดแย้งมิให้รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีกโดยได้บัญญัติให้ผู้อยู่ร่วมในเหตุการณ์ซึ่งอาจจะเป็นญาติพี่น้องของคูกรณียุยงให้ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นว่า “ถ้าผู้ใดวิวาท ด่า ตี ฟันแทงกัน แลสมักภักพวกญาติพี่น้องร้องว่าให้ ด่า ชกตี

ฟันแทง ท่านๆ ว่าผู้นั้นยุความให้ไหมจุจพวก กิ่งตันเหตุ”^๙

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการยุความนี้ครอบคลุมไม่เฉพาะแต่ผู้ใหญ่เท่านั้น เพราะมีบทบัญญัติที่กล่าวถึงการยุความเด็กไว้ด้วยว่า “ผู้ใดยุให้เด็กตีกันสี่สะแตก คางหัก แขน เท้ามือ หักก็ดี ท่านให้ไหมผู้นั้นตามบาทแผลเด็กซึ่งเจ็บนั้น ถ้าถึงตายให้ไหมโดยตีตาย”^{๑๐}

นอกจากยุความซึ่งอาจเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ความขัดแย้งมีระดับของความรุนแรงมากขึ้นจะถือเป็นความผิดแล้ว การนิ่งเฉยก็อาจถือเป็นความผิดได้ โดยได้มีบทบัญญัติกล่าวถึงการไม่ห้ามปรามของบุคคลบางฐานะว่าหากอยู่ร่วมในเหตุการณ์แล้วมิได้ห้ามปราม คูกรณีอาจถือเป็นความผิด เช่น บุคคลที่เป็นนายเงิน ได้มีบทบัญญัติในมาตราหนึ่งว่า “ทาสตนตีดำ ฟันแทงท่าน นายเงินอยู่นั้นด้วยมิได้ห้ามให้ไหมทั้งนายทั้งทาสเสมอกัน เหตุนี้เสียให้เกิดความในเมืองท่าน”^{๑๑}

หรืออีกมาตราหนึ่งที่ระบุถึงบุคคลที่เป็นพ่อแม่ที่เห็นเด็กวิวาทกันว่า “เด็กต่อกเด็กวิวาทตีกันให้พ่อแม่ห้ามปราม ถ้าพ่อแม่ เด็กฝ่ายข้างหนึ่งไปตีบุตรท่านฝ่ายข้างหนึ่งใช้ ให้ไหมผู้ตีนั้นโดยกรรมศักดิ์ทวีคูณ เหตุว่าเด็กมีรู้ผิดแลชอบ ถ้าเด็กตีกันมีบาทเจ็บใช้ ให้พิเคราะห์ดูเด็กผู้ตีเจ็บนั้น ถ้าเท่ากันอย่าให้มิโทษแก่มัน

^๘ พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๗.

^๙ พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๑.

^{๑๐} พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๑.

^{๑๑} พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๒.

เหตุเป็นเอกด้วยกัน ถ้าเด็กผู้ดีใหญ่ไซ้ให้ทำ
ขวันเสียค่ามัดหมั้นให้แก่มันผู้น้อย”^{๑๒}

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่กล่าวถึงผู้
อยู่ร่วมในเหตุการณ์วิวาทที่จะต้องห้ามคู่กรณี
ถ้ามีห้ามและคู่กรณีได้วิวาทต่อกันจนถึงตาย
จะถือเป็นความผิดที่รุนแรงดังบทบัญญัติว่า
“ผู้ใดวิวาทต่อกัน และผู้ใดอยู่ใกล้รู้เห็นมิได้
ห้ามปราม ถ้าต่อกันถึงมรณภาพไซ้ ให้ไหม้ผู้
มิได้ห้ามปรามนั้นเป็นข้อละเมิดพระราชอาญา
เหตุตัวรู้เห็นแล้วนิ่งเสีย”^{๑๓} การที่ถือเอาความ
ผิดที่ไม่ห้ามปรามว่าเป็นข้อละเมิดพระราช
อาญานี้ เพราะสังคมไทยในอดีตนั้นถือว่ากำลัง
คนเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อเกิดการวิวาทและทำให้
ไพร่ทาสตายโดยมีผู้ร่วมเหตุการณ์แต่ไม่ได้
ห้ามปรามจึงถือเป็นความผิดเพราะทำให้สูญเสีย
กำลังคนของมูลนายหรือขุนนาง อย่างไรก็ตาม
ถึงแม้บทบัญญัติดังกล่าวนี้จะมีจุดประสงค์
เพื่อคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของมูลนายหรือ
ขุนนางแต่ก็มีนัยหรือแสดงให้เห็นถึงความ
ไม่ต้องการให้เกิดการใช้ความรุนแรงในการ
แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในสังคม

การควบคุมความขัดแย้งด้วยวิธีดังกล่าว
มาแล้วนั้น มีข้อสังเกตว่าเป็นการใช้วิธีให้
บุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์หรือบุคคลใกล้ชิดเป็น
ผู้คอยควบคุมความขัดแย้งมิให้รุนแรงขึ้นกว่า
ที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ยังมีวิธีการที่น่าสนใจใน
มาตราอื่นที่บัญญัติเงื่อนไขในการกระทำผิด
ซึ่งจะช่วยเป็นเครื่องมือในการเหนี่ยวรั้งหรือ

ควบคุมอารมณ์และจิตใจของคู่กรณีขณะเกิด
ความขัดแย้งโดยขณะเกิดความขัดแย้งและ
เริ่มมีการใช้ความรุนแรงเกิดขึ้น ได้มีบทบัญญัติ
ที่เกี่ยวกับสถานที่ ที่คู่กรณีเกิดความขัดแย้ง
กันอยู่ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในอดีตนั้นจะให้
ความสำคัญกับการเคารพสถานที่สำคัญต่าง ๆ
เช่น วัง บ้าน เจ้านาย รวมถึงการยอมรับใน
สิทธิของเจ้าบ้านด้วย ทั้งนี้การให้ความสำคัญ
กับสถานที่ในบทบัญญัติต่างๆ ในกฎหมาย
ตราสามดวงนั้นจะมีเหตุ ผลสืบความคิดความ
เชื่อที่แตกต่างกันออกไป แต่ในที่นี้ต้องการชี้
ให้เห็นว่าการให้ความสำคัญกับสถานที่ดังจะ
กล่าวถึงต่อไปนั้นจะช่วยควบคุมความรุนแรง
มิให้เพิ่มขึ้นได้ระดับหนึ่ง

สถานที่ที่มีความสำคัญที่ถือว่าเป็น
สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์มากในสังคมไทยคือ
พระราชวัง มีบทบัญญัติหลายมาตราในกฎ-
มณเฑียรบาลที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่
เกิดขึ้นในพระราชวังว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ
ตั้งแต่ความขัดแย้งที่มีระดับเบา เช่น การถก-
เถียงกันจนกระทั่งถึงความขัดแย้งที่รุนแรง
จนถึงแก่ชีวิต เช่น บทบัญญัติเรื่องเกี่ยวกับการ
ถกเถียงและต่อกันที่ว่า “อนึ่ง ผู้ใดเถียงกัน
ในวัง เลเมิดพระราชอาญาให้ตีด้วยไม้หวาย
๕๐ ที่ ถ้าต่อกันให้ตีด้วยไม้หวาย ๑๐๐ ที่
แล้วจึงให้ถามความเขลานั้นแลให้ไหม้ตาม
กระบิลเมืองท่าน”^{๑๔}

^{๑๒} พระไอยการลักษณะวิวาทต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๑.

^{๑๓} พระไอยการลักษณะวิวาทต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๐.

^{๑๔} กฎมณเฑียรบาล ในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗.

หรือในอีกมาตราหนึ่งที่ว่า

“อนึ่งวิวาทเถียงกันในพระราชวัง ให้จำใส่ขื่อไว้ ๓ วัน ถ้าด่ากันในพระราชวังให้ตีด้วยไม้หวาย ๕๐ ที

ถ้าชกตีกันให้ปอกเล็บมือข้างผู้ตีนั้นเสีย ๕ นิ้ว ถ้าจับมิดพรวดอาวุธฟันแทงกันมีบาดเจ็บไข้ ให้ปอกเล็บมือเสียทั้ง ๑๐ นิ้ว แล้วจึงให้ว่าเนื้อความซึ่งวิวาทนั้นแลให้ใหม่โดยความเมืองท่าน”^{๑๔}

อย่างไรก็ตามระดับของบทลงโทษก็ยังมียระดับที่แตกต่างกันออกไปอีก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักดิ์นาของบุคคลที่ก่อความรุนแรงในพระราชวัง ซึ่งจะมีบทบัญญัติโทษไว้หลายสถานดังนี้

“อนึ่งถ้านา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ วิวาทชกตีกันในพระราชวังศาลาลูกขุน โทษ ๔ สถานฯ หนึ่งให้ไหมตรีคุณ สถานหนึ่งให้ไหมทวิคุณ สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง สถานหนึ่งให้ภาครธรรม อนึ่งแต่หัวพันขึ้นไปถึงหัวหมื่นทนายผู้มีบันดาศักดีนา ๖๐๐ ลงมาถึงนา ๒๐๐ ถ้าชกตีกันทำอุบาทฆาตเหลือในพระราชวังในศาลาลูกขุนใช้ให้ลงโทษ ๘ สถานฯ หนึ่งให้ทวนด้วยสวดหนึ่ง ๒๐ ที สถานหนึ่งให้จำไว้เดือนหนึ่ง สถานหนึ่งให้ถอดเสียจากราชการ สถานหนึ่งให้ไหมจตุรคุณ สถานหนึ่งไหมตรีคุณ สถานหนึ่งไหมทวิคุณ สถานหนึ่งไหมลา ๑ สถานหนึ่งให้ภาครธรรม”^{๑๖}

การให้ความสำคัญกับพระราชวังเช่นนี้ ทำให้คู่กรณีที่อยู่ก่อนการวิวาทกันในพระราชวัง นอกจากจะมีโทษตามบทบัญญัติดังกล่าวมาแล้ว ยังจะต้องทำพิธีบวงสรวงบูชาพระราชวังด้วย หากมีการวิวาทจนถึงเลือดตกในพระราชวัง โดยมีรายละเอียดในการทำพิธีดังนี้

“อนึ่งวิวาทตบตีฟันแทงกัน ให้โลหิตตกในพระราชวังก็ดี แลหญิงสาวใช้ทาสไพร่ใด คลอดแท้งลูกในพระราชวังก็ดี ท่านให้มันพลีวังท่าน ให้ตั้งโรงพิธี ๔ ประตู ไบศรี ๔ สำหรับ บัด ๕ ชั้น ๔ อัน ไก่ประตุละคู่ให้วางด้ายคารอบพระราชวัง นิมนพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ให้หาชีพอพรหมณ์ซึ่งรู้พิธีกรรม มากระทำบวงสรวงตามทำเนียม ให้มีระบำรำเต้นพินพาทฆ้องกลองดุริยดนตรีประโคมทั้ง ๔ ประตู ครั้นเสร็จการพิธี แล้วจึงให้เอาไก่นั้นไปปล่อยเสียนอกเมืองให้มันภาสะเดียดจัญไรไทยอุทไปให้พ้นพระนครท่าน”^{๑๗}

การไม่ใช้ความรุนแรงในเขตพระราชวังนี้ ไม่ใช่เฉพาะกับเจ้านาย ขุนนาง และไพร่ทาสเท่านั้น ยังมีบทบัญญัติที่กล่าวถึงการควบคุมความโกรธของพระมหากษัตริย์ในอดีตด้วย ดังที่ว่า “อนึ่งทรงพระโกรธแก่ผู้ใดแลตรัสเรียกพระแสง อย่าให้เจ้าพนักงานยื่น ถ้ายื่นโทษถึงตาย”^{๑๘}

^{๑๔} กฎมณเฑียรบาล ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗.

^{๑๖} กฎมณเฑียรบาล ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗.

^{๑๗} กฎมณเฑียรบาล ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๐-๖๑.

^{๑๘} กฎมณเฑียรบาล ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๖.

การออกบทบัญญัติเช่นนี้ในกฎหมายย่อมมีนัยบางประการที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะไม่ใช้ความรุนแรงในพระราชวังทั้งที่สามารถทำได้ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องของการเคารพในสถานที่ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระราชวังเท่านั้นในบ้านเรือนของเจ้านายและขุนนางก็มีแนวคิดนี้ด้วยเช่นกัน ดังที่มีบทบัญญัติมาตราหนึ่งว่า “ผู้ใดตบตีฆ่าโทลูกเมียตน มันแล่นหนีไปขึ้นบนเรือนท่าน แลเล็ดตกลงที่เรือนท่านให้ผู้ตบตีนั้นพลีเรือนท่าน ให้มันพระสงฆ์ ๗ รูป สวดมนต์น้ำแดงบัตพลีๆ เรือนท่าน”^{๑๙}

ดังนั้นการบัญญัติกฎหมายดังกล่าวย่อมสามารถช่วยให้คู่กรณีที่กำลังมีความขัดแย้งและมีแนวโน้มที่จะใช้ความรุนแรงจำต้องควบคุมอารมณ์หรือสภาวะจิตใจเพราะต้องคำนึงถึงสถานที่ที่จะก่อความรุนแรงด้วย การใช้สถานที่ที่เป็นเงื่อนไขกำกับความผิดของคู่กรณีที่ก่อความรุนแรงในการทำร้ายร่างกายกันเพื่อช่วยให้คู่กรณีผ่อนคลายอารมณ์โกรธหรือมีเวลาในการปรับสภาพจิตใจนั้น มีบทบัญญัติกล่าวถึงความผิดของคู่กรณีที่จะเป็นฝ่ายบุกรุกเข้าไปในสถานที่บ้านเรือนของคู่กรณีหรือบ้านเรือนผู้อื่น ว่า

“มาตราหนึ่ง วิวาทดำดีกันแลบันดาน โกรธ ภาพวกผู้คนข้าไทพี่น้องพ้องพันธุ์ญาติ ลูกหลาน ถือไม้ค้อนก้อนอัดดิน แลเครื่อง

สรรพสตราวุธรุกไปตีดำ ฟันแทงท่านถึงที่แดน ที่บ้านที่เรือนท่าน เจ้าบ้านบาทเจ็บให้ไหมทวิคุณ พวกไปด้วยมิได้ลงมือให้ไหมกึ่งต้นเหตุจงทุกคน ถ้าเจ้าบ้านตีผู้รุกรานนั้นบาทเจ็บใช้ให้ยกบาทเจ็บ ผู้รุกรานเสีย ถ้าเจ้าบ้านตีฟันแทงผู้รุกรานถึงตายจเอาโทษเจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้นมิได้ เพราะมันสำหาพรรณงศักดิรุกที่รุกแดนท่านๆ ว่าตายเสียอย่าให้คนทั้งปวงดูเยี่ยงหย่างกัน”^{๒๐}

หรือ “มาตราหนึ่ง วิวาทดำดีกันแลมันคุม พักพวกก็ดี ผู้เดียวก็ดีรุก ไปถึงที่แดน บ้านเรือนท่าน จดำดีฟันแทงท่าน แลไปยังมิได้ดำดีฟันแทงท่านๆ ว่าให้ไหมมันลาหนึ่ง เปนพิไนยหลวง...”

“มาตราหนึ่ง ญาติพี่น้องลูกหลานเผ่า พันธุ์อันเขาเปนงานเดียวกันแลต่างคนต่างไปอยู่ต่างที่ต่างแดน ต่างบ้าน ต่างเรือน รั้วคั่นกัน แลมิผู้ใดตีดำฟันแทงมันๆ แล่นหนีเข้าไป ผีบ้านอื่นนั้น แลมันผู้ต่ำผู้ตั้นตามเข้าไปดำดีฟันแทงถึงในที่แดนที่บ้านนั้น ท่านว่าใช้บ้านใช้เรือนมันอยู่เอง จเอาเปนรุกรมิดถ้ามันหนีขึ้นไปถึงบนเรือนแล้ว

ผู้ตีตามขึ้นไปฆ่าฟันแทงถึงบนเรือนดังนั้น ท่านว่ามันบังอาจให้เอาเปนรุกรมิด”^{๒๑}

บทบัญญัติดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการต้องพยายามควบคุมอารมณ์ของผู้ที่จะก่อความรุนแรงว่าตนเองกำลังทำการบุกรุกบ้านเรือนของผู้คนอื่นอยู่ ซึ่งหาก

^{๑๙} พระไอยการลักษณะวิวาทตีดำกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๓.

^{๒๐} พระไอยการลักษณะวิวาทตีดำกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๔.

^{๒๑} พระไอยการลักษณะวิวาทตีดำกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๔.

สามารถควบคุมอารมณ์โกรธได้ก็จะทำให้สามารถรักษาหรือลดระดับของความรุนแรงลง อย่างไรก็ตามหากไม่สามารถควบคุมอารมณ์โกรธและยังคงบุกรุกไปเพื่อตีต่าคู่กรณีอีก ในเรื่องนี้มีบทบัญญัติกำหนดโทษไว้อีกด้วยว่า

“อนึ่งวิวาทต่อกันแล้วต่างคนต่างมาเรือนยังผูกใจโกรธคุมหมุ่โทษไว้วัน ๑ ๒ ๓ วัน เดือนหนึ่ง จึงคุมพักพวกพี่น้องไปตีต่าท่านเล่าให้พิเคราะห์โทษให้ไหมทวิคุณตรีนุ”^{๒๒}

หากคู่กรณีฝ่ายหนึ่งที่ก่อการวิวาทนั้นหนีขึ้นไปบนเรือนของขุนนางหรือมูลนาย โดยอีกฝ่ายหนึ่งยังตามขึ้นไปตีจนเสียชีวิต กฎหมายได้บัญญัติถึงความผิดดังกล่าวไว้ว่า

“มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทั้งหลายวิวาทต่อกันฝ่ายข้างหนึ่งวิ่งแล่นหนีขึ้นบนเรือนท่านฝ่ายข้างหนึ่งบังอาจขึ้นไปตีบนเรือนท่านแลผู้ต้องตั้นตายใช้ ให้ฆ่าผู้ตั้นตายตกไปตามกัน ถ้าทรงฯ บให้ฆ่าตีกิให้ไหมโดยขนาดให้ทำสินไหมเปนสองส่วน ให้ได้แก่เจ้าเรือนนั้นส่วนหนึ่ง ได้แก่ พ่อ แม่ พี่น้องผู้ตายนั้นส่วนหนึ่ง ให้ไหมปลูกตัวผู้ตายด้วย ถ้าตีกันตายพันชายคา เจ้าเรือนจกล่าวเอาสินไหมนั้นมิได้เลย สินไหมนั้นให้ได้แก่ พ่อ แม่ พี่น้องผู้ตาย”^{๒๓}

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กฎหมายแบบจารีตของไทยนั้นมีบทบัญญัติที่แสดงให้เห็นถึงการพยายามควบคุมป้องปรามมิให้

ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติต่างๆ เป็นการควบคุมหรือป้องปรามที่คู่กรณีมิให้เพิ่มระดับความรุนแรงของความขัดแย้งออกไปอีก ซึ่งเป็นการแก้ไข เมื่อเกิดการขัดแย้งขึ้นแล้ว ลักษณะการควบคุมป้องปรามความขัดแย้งเช่นนี้เป็นลักษณะธรรมชาติของกฎหมายในกฎหมายจารีตของไทย เช่น กฎหมายตราสามดวงนี้ยังมีบทบัญญัติที่มีลักษณะพิเศษซึ่งใช้เรื่องความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอยู่ภายในสังคมนั้นมาบัญญัติเป็นกฎหมายที่จะควบคุมมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม ซึ่งจะแตกต่างจากบทบัญญัติต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ที่เป็นข้อบังคับเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วพยายามที่จะควบคุมระดับความรุนแรงของคู่กรณี

การใช้ความคิดความเชื่อที่มีมาก่อนในสังคมบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายนี้เป็นหลักที่ปรากฏทั่วไปในกฎหมายของทุกประเทศมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายที่แต่ละประเทศเลือกใช้ สำหรับกรณีของประเทศไทยนั้นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากกฎหมายแบบจารีตไปสู่การทำประมวลกฎหมายนั้นมีข้อสังเกตว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ถูกผลักดันภายใต้แนวคิดเรื่องความทันสมัยของชาวตะวันตก พร้อมๆ กับพัฒนาการของรัฐไทยสู่รัฐประชาชาติไทยที่จะให้อำนาจอรัฐในการจัดการควบคุมสังคม การเปลี่ยนแปลงในลักษณะ

^{๒๒} พระไอยการลักษณะวิวาทต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๘.

^{๒๓} พระไอยการลักษณะวิวาทต่อกัน ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๐.

เช่นนี้ทำให้เลยแนวคิดบางอย่างบางประการ ที่อาจใช้ในการควบคุมความขัดแย้งทางสังคม มิให้เกิดขึ้น และมุ่งสนใจแต่การแก้ไขปัญหามือเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว การนำเสนอในส่วนท้ายของบทนี้จึงพยายามชี้ให้เห็นถึงพื้นฐานความคิด ความเชื่อบางเรื่องที่จะเป็นเครื่องมือในการช่วยมิให้ความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นภายในสังคมไทย บทบัญญัติที่จะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้าจึงแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาแบบจารีตของไทยที่ใช้ป้องกันมิให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคมเกษตรแบบสังคมไทย แนวความคิดที่ใช้ในการควบคุมมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คือ บทบัญญัติว่าด้วยที่บ้านที่เรือน เรือกสวน กระจานคาบเกี่ยวในพระอารามเบดเสร็จที่จะเป็นการควบคุม มิให้มีการบุกรุกที่ดินและบ้านเรือน ซึ่งจะเป็นมูลเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น บทบัญญัติเกี่ยวกับกระจานและคาบนี้เป็นการนำเอาความคิดความเชื่อที่ว่าหากเกิดการบุกรุกที่ดินหรือบ้านเรือนเกิดขึ้นแล้ว จะทำให้เกิดเป็นเสนียดซึ่งอาจทำให้คนและสัตว์เลี้ยงที่อยู่ใกล้พื้นที่ลุ่มปวยและเจ็บตายได้ บทบัญญัติเรื่องนี้มีหลายมาตรา ดังจะขอยกมาแสดงให้เห็นถึงภาพของการใช้บทบัญญัติเรื่องนี้ โดยเรียงมาตราไปตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

มาตราหนึ่ง ผู้ใดซื้อที่ปลูกเรือนทำสวน กระจานคาบกัน รู้แล้วแลมิได้ว่าแก่กัน มิได้ให้กระลา การกำนันพันที่รู้ อยู่มาหาความว่าซื้อที่บ้านทำสวนปลูกเรือนเกี่ยวคาบเล่า ถ้าแลลูกเมียผู้คน ช่างม้า โค กระบือ ล้มตายเปนกำมแก่ผู้ตาย

ท่านมิให้มีโทษแก่มันเลย เพราะมิได้ว่าแต่แรก มาตราหนึ่ง ผู้ใดซื้อที่บ้านเรือกสวน ถ้า กระจานคาบเกี่ยวกัน ฝ่ายข้างหนึ่งรู้ให้ผู้เฒ่า ผู้แก่นายระวางกำนันพันนายบ้านเจดร์้อย อายัดไปว่ากล่าวมอเบเวนที่แดน ฝ่ายข้างหนึ่ง ทนงศักดีสำหาวว่ามิรับมอเบเวนแลปักไม้ หมายแดนกันถ้าผู้คนช่างม้า โค กระบือ ของ ท่านตายให้ใช้ของท่านแล้วให้ปรับไหมโดย พระราชกฤษฎีกา

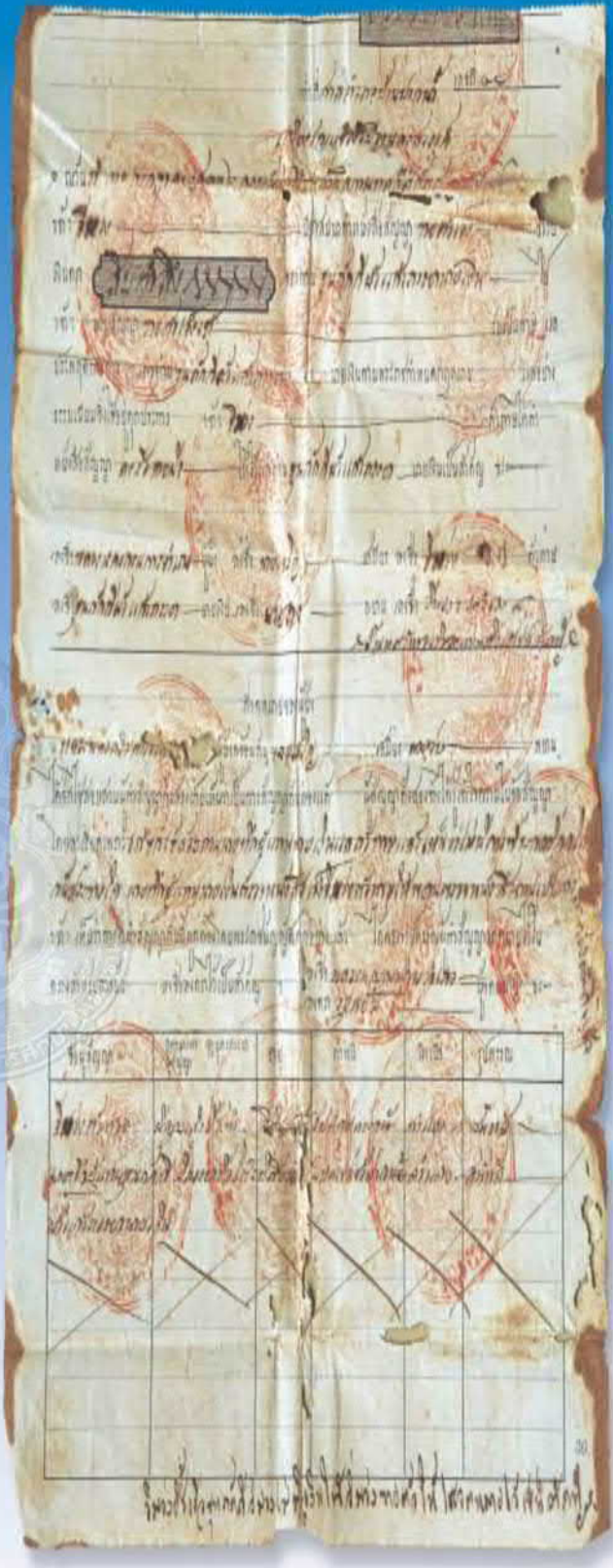
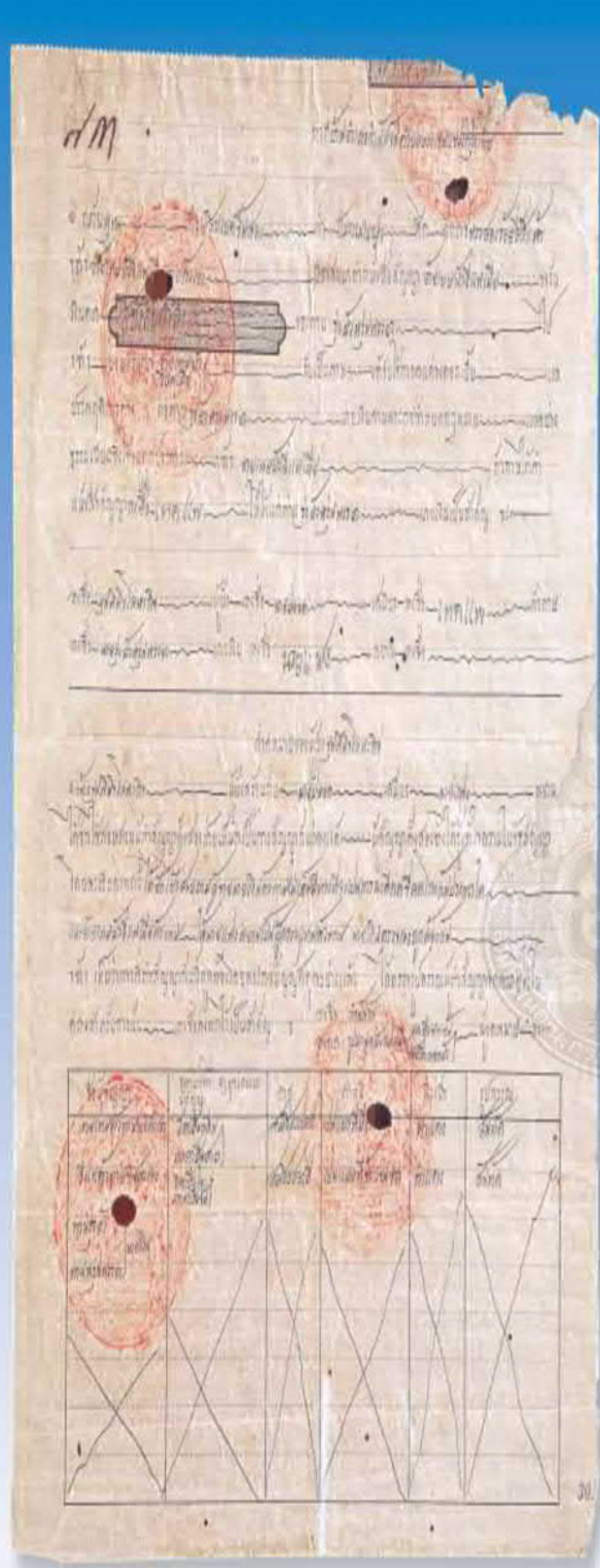
อนึ่งที่เรือกสวนกระจานคาบเกี่ยว ฝ่าย ข้างหนึ่งรู้ได้ว่าผู้นั้นมิฟัง ถ้าชั้นสูตรเปนสัจว่า กระจานคาบเกี่ยวท่านจริง แลผู้คนช่างม้า โค กระบือ ท่านสามวันตายให้ไหมตรีคูณ ถ้า หัววันตายให้ไหมทะวีคูณ ถ้าเจดวันตายไหม ค่ากึ่ง ถ้าสามเดือนตายให้ไหมครึ่งตัว ถ้าถึงปีหนึ่ง ตายให้ทำสามส่วนยกเสียสองส่วน ให้เอาแต่ ส่วนหนึ่ง เมื่อจะไหมนั้นเอาค่าตัวกาลมาตั้งไหม ถ้าถึงสามปีตายแต่ให้สามด้วยเข้าตอกดอกไม้แล

มาตราหนึ่ง ผู้หนึ่งกินกลาง ผู้หนึ่งอยู่ ทั้งสองข้าง ชื่อชอลของชีพม้วย ผู้หนึ่งกินกลาง ผู้หนึ่งกินต้นแลปลาย ชื่อชอนชนพินาศ ผู้หนึ่ง กินกลางผู้หนึ่งอยู่ทั้งสองข้างอยู่ปลาย ชื่อฉัตร ไชรุณ ผีแล กระจานคาบแต่ปลายไร่ปลายนา เรือกสวน ชื่อพิศแอกหาร ผีแลกินเกี่ยวกัน เปนเชิงกปกปลาย ชื่ออังกุเสนียด ถ้าตายใน ๓ ๕ ๗ วัน ๓ เดือน ปีหนึ่ง ๓ ปี ตายท่านว่า ให้มีโทษแก่ผู้กระจานคาบเกี่ยวนั้นโดยพระราช กฤษฎีกา

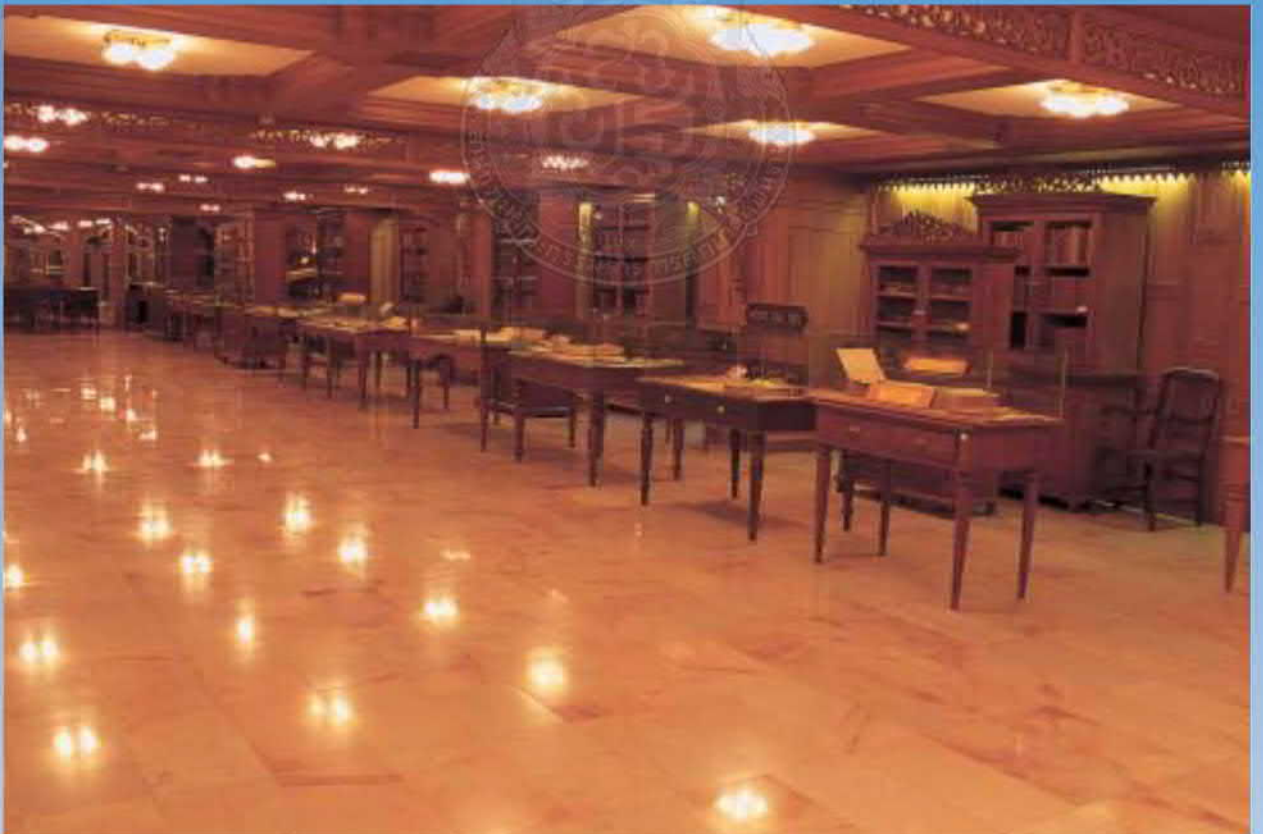
มาตราหนึ่ง ผู้ใดซื้อที่ปลูกเรือนทำไร่ ทำสวน คาบเกี่ยว แต่ยังมีได้มีอันตรายสิ่งใด ให้นายร้อยผู้เฒ่าผู้แก่ไปว่าแก่ผู้ทำให้ห้ามเสีย

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ "อัยการไทย"

ตัวอย่างเอกสารคำท่ายกจัดแสดงอยู่ในห้องสมุดกฎหมายโบราณของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อัยการไทย

ภายในพิพิธภัณฑ์ 'อัยการไทย มีมุนนิทรรศการแสดงสิ่งของเครื่องใช้ของอัยการ (ภาพบน) และห้องสมุดกฎหมายโบราณ (ภาพล่าง)

ถ้ามีฟิ่งให้ไหมเป็นข้อเลมิด

อนึ่ง ถ้าผู้ทำนั้นมีรู้ว่าคาบเกี่ยว หาผู้เฝ้าผู้แก่จะว่ามีได้ ถ้าล้มตายให้ผู้คาบเกี่ยวนั้นแต่ช่วยเผาศี เพราะเป็นกำของมั่งเองหาโทษมิได้

มาตราหนึ่ง ผู้ใดซื้อที่ไร่ที่สวน แลคาบกันครั้งเจ้าที่เหนคาบจริง แลให้ผู้เฝ้าผู้แก่นายระวางร้อยแขวงทั้งหลายไปว่ากล่าวแลไปเวนที่อยู่ ที่ไร่ ที่สวนนั้น แลกแดนไว้แล้ว ถ้ามีข้าคน ช้าง ม้า วัว ควายตายๆ วันอื่นอย่าฟิ่งมีโทษเลย

มาตราหนึ่ง ล้อมรั้วปลูกเรือนเอาที่ท่านก็ดี แทงรั้วท่านก็ดี ปลูกเรือนคาบเรือนท่านก็ดี ผู้คนช้างม้าล้มตาย เจ้านายเจ้าเรือนมาฟ้องพิจารณาเป็นสัจ ให้ใช้ของท่าน ถ้าใช้เจ็บให้ชดล้างเสีย ถ้ามันมีฟิ่งท่านว่ามันพวกลพให้ทวนด้วยลวดหน้ ๑๐ ที่

มาตราหนึ่ง ผู้ใดล้มไม้ในสวนที่แดนไร่นาท่านก็ดี ทำนาเกี่ยวคาบท่านก็ดี ทำรั้วปลูกเรือนเกี่ยวคาบท่านก็ดี ให้ไฟไหม้เข้าในนาท่าน ผลกล้วยอ้อย หมากพร้าว สรรพผลาผลของท่านเสียก็ดี ถ้าพิจารณาเป็น สัจให้ใช้ของท่านแล้วให้ไหมตามพระราชกฤษฎีกา^{๒๔}

นอกจากนี้ บทบัญญัติเรื่องกระหนาบคาบเกี่ยวยังมีบัญญัติไว้ในลักษณะที่ไร่นาของพระอารามเบตเสจอีก ๕ มาตรา^{๒๕} โดยสาระของบทบัญญัติจะสอดคล้องกับบทบัญญัติ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้มีข้อสังเกต

ว่า บทบัญญัติว่าด้วยที่บ้านที่เรือนเรือสวนกระหนาบคาบเกี่ยวนี้บัญญัติขึ้นจากความคิดความเชื่อในสังคมที่จะป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นโดยเชื่อว่าการทำกระหนาบคาบเกี่ยวดังกล่าวอาจทำให้เกิดสิ่งร้ายตามมา ดังนั้นจึงไม่ควรก่อให้เกิดการกระหนาบคาบเกี่ยวขึ้น การนำความเชื่อเรื่องเสนียดมาใช้เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดได้นี้จึงเป็นตัวอย่างที่ดีที่จะแสดงให้เห็นถึงการจัดการควบคุมตนเองของคนในสังคมไทยซึ่งมีก่อนการบัญญัติกฎหมายขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร

อย่างไรก็ดี หากเกิดการกระหนาบคาบเกี่ยวขึ้นในชุมชนหรือสังคม จากบทบัญญัติที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างสันติวิธี โดยใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมเป็นเครื่องช่วย มีข้อสังเกตว่าเมื่อเกิดการกระหนาบคาบเกี่ยวขึ้นฝ่ายที่ถูกกระหนาบหรือคาบจะดำเนินการเรียกร้องจากคู่กรณี จะต้องให้ “ผู้เฝ้าผู้แก่นายระวางกำนันพันนายบ้าน” ไปเป็นผู้พิสูจน์ว่ามีการกระหนาบหรือคาบจริงหรือไม่ ถ้ามีการกระหนาบและคาบจริงก็จะทำการอายัดเวนคืน ปักเขตแดนไว้ อันหมายถึงการคลี่คลายความขัดแย้งนี้จะต้องให้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการตัดสิน ซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏในสังคมหรือชุมชนเล็กๆทั่วไป ซึ่งหากมีการกระหนาบคาบเกี่ยวและมี “ผู้เฝ้าผู้แก่” ไปห้ามมิให้กระทำกระหนาบ

^{๒๔} พระอารามเบตเสจ ในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๙๒-๓๙๓.

^{๒๕} พระอารามเบตเสจ ในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๘๗-๓๘๘.

คาบเกี่ยวแล้ว ผู้คาบเกี่ยวยังไม่ฟังก็จะถือเป็นการละเมิด ถึงแม้ว่าจะยังไม่มีอันตรายใดๆ เกิดขึ้นก็ตาม แต่หากมี “ว้าววยข้างม้า ข้าคนท่านตายใช้” ผู้ทำคาบเกี่ยวจะต้องใช้ช่องและให้ไหม อีกทั้งยังถูกมองว่าเป็นคนสามหา แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการนับถืออาวุโสของคนในสังคมไทย ดังบทบัญญัติว่า

“มาตราหนึ่ง ทำไร่นาทำสวนเกี่ยวคาบท่าน แลผู้ต้องคาบให้ผู้แก่ผู้แก่ไปว่า แลผู้คาบนั้นมียิน บ มีเวนที่ไร่นาสวนนั้นแก่ผู้ต้องคาบ ทนงศักดิ์ สำหาว ดังนั้นใช้ ถ้าว้าววยข้างม้า ข้าคนท่านตายใช้ ให้ใช้ของท่านแล้วให้ไหม อีกสัดหนึ่ง เพราะว่าเปนคนสำหาวแล”^{๒๖}

ซึ่งในบางบทบัญญัติถ้ามีฟังอาจถูกทำโทษถึง “ให้ทวนด้วยสวดหนึ่ง ๑๐ ที” การพิสูจน์และตัดสินการกระหนาบคาบเกี่ยวดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้วัฒนธรรมประเพณีความคิดความเชื่อที่มีอยู่ในการป้องกันมิให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น และหากเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นจากการกระหนาบคาบเกี่ยวในสังคมนั้นๆ ก็ยังมีวิธีการระงับความขัดแย้งอย่างสันติอีกด้วย ซึ่งการจัดการระงับความขัดแย้งกันเองภายในชุมชนหรือสังคมตนเองได้เช่นนี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้สังคมสามารถตรวจสอบแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ภายในตนเอง ซึ่งประเด็นนี้ กฎหมายสมัยใหม่ได้ละเลยค่อนข้างมาก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า สังคมไทยในอดีตจะมีวิธีการป้องกันมิให้เกิด

ความขัดแย้งในสังคม ถึงแม้ว่าเหตุผลหรือแนวคิดในการป้องกันความขัดแย้งดังกล่าวจะไม่มีเหตุผลพอเพียงสำหรับยุคสมัยปัจจุบัน แต่สิ่งที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงในบทความนี้คือการที่ชุมชนหรือสังคมในอดีตจะมีวิธีการในการป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชนโดยใช้ชุมชนหรือสังคมเข้ามาช่วยในการควบคุมความขัดแย้ง หรือหากเกิดความขัดแย้งขึ้นก็ยังใช้ขนบธรรมเนียมในเรื่องการเคารพผู้ใหญ่มาแก้ไขปัญหาย่างสันติ จากบทบัญญัติต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวงที่กล่าวมา จะพบว่ามียกบทบัญญัติที่จะให้ผู้อยู่ในเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เริ่มมีการใช้ความรุนแรงตั้งแต่การด่าจนถึงใช้กำลังคือวิวาทชกตีว่าจะต้องมีหน้าที่หรือช่วยในการที่จะควบคุมมิให้ความขัดแย้งนั้นเพิ่มระดับของความรุนแรง อันแสดงให้เห็นถึงการพยายามที่จะควบคุมสังคมให้มีความเป็นปรกติสุข ซึ่งวิธีการที่สังคมชุมชน บุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ช่วยในการแก้ไขปัญหาก็หรือระงับความขัดแย้งนี้เป็นสิ่งที่รัฐสมัยใหม่ในปัจจุบันได้ละเลยไปไม่น้อย รัฐสมัยใหม่พิจารณาการกระทำผิดของบุคคลใด ๆ ว่าเป็นการกระทำผิดเฉพาะปัจเจกบุคคลที่คนรอบข้างไม่ได้มีความเกี่ยวข้อง จึงน่าสนใจหากจะมีการพิจารณาประเด็นที่ให้สังคมชุมชนหรือบุคคลในเหตุการณ์ได้เข้ามามีส่วนในการควบคุมและระงับความขัดแย้งเพื่อป้องกันการใช้ความรุนแรงในสังคมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เช่นในอดีต

^{๒๖} พระอัยการเบ็ดเสร็จ ในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๔๗.

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อัยการไทย

พิพิธภัณฑสถาน 'อัยการไทย'

พิพิธภัณฑสถาน 'ทางกฎหมายแห่งแรกของประเทศไทย'

เอมอร ตันเถียร *

เพื่อเฉลิมฉลองสถาบันอัยการไทยครบ ๑๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๖ และเพื่อให้พิพิธภัณฑสถาน 'อัยการไทย' (ห้องสมุดกฎหมายโบราณ) เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่พร้อมด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางด้านกฎหมายไทย ศาสตราจารย์ ดร.โกเมน ภทธร-ภริมา อัยการสูงสุดคนแรก และนายสุชาติ ไตรประสิทธิ์ อัยการสูงสุดคนที่ 4 เป็นบุคคลผู้คิดริเริ่มในการนำทรัพย์สินสมบัติของกรมอัยการนับแต่อดีตกาลสมัยต้นรัตนโกสินทร์มารวบรวมไว้ ณ สถานที่แห่งนี้ และคณะทำงานประกอบด้วยข้าราชการอัยการ และบรรณารักษ์คือนายอรรถพล ใหญ่สว่าง นางสาวเอมอร ตันเถียร และนางสาวอารียา ตันเถียร เดินทางไปเก็บรวบรวมสิ่งของต่างๆ จากสำนักงานอัยการจังหวัดทั่วประเทศ จำนวน ๑๗๗ แห่ง ใน ๗๓ จังหวัด รวม ๘๕๗ ชิ้น โดยใช้เวลา ๔ เดือน อันประกอบด้วย หนังสือกฎหมายอายุ ๖๖ ปี สำนวนคดีสำคัญรวมถึงหนังสือกฎหมายเก่าที่หาอ่านได้ยากในปัจจุบัน ซึ่งมี

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ในกระบวนการยุติธรรมของชาติ โบราณวัตถุและครุภัณฑ์ สมัยโบราณที่สืบสานศิลปะความสวยงามมากด้วยคุณประโยชน์ อันเป็นสมบัติของทางราชการ ที่เคยผ่านการใช้งานมาแล้วและได้เก็บรักษาไว้ที่สำนักงานอัยการทั่วประเทศ มีทั้งเครื่องใช้ของอัยการในอดีต อาทิ ตู้ โต๊ะ เครื่องพิมพ์ดีด รูปภาพ นาฬิกา กำปั่น อุปกรณ์การทำงาน และเสื้อครุย ฯลฯ หลักฐานทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการและประวัติศาสตร์อันยาวนานของสถาบันอัยการไทยที่มีอายุร่วมร้อยปีนับแต่วันก่อตั้ง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๖ เป็นต้นมา หลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวส่วนใหญ่ได้ถูกทอดทิ้งรวันเสื่อมสลายไปกับวันเวลา เมื่อมีการจัดทำห้องสมุดกฎหมายโบราณและพิพิธภัณฑสถาน 'อัยการไทย' ขึ้นมา สมบัติอันล้ำค่าที่ถูกลืมนึกถึงก่อนได้รับการเก็บรักษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชา ครุภัณฑ์ บางอย่างได้รับการซ่อมแซมปรับปรุงสภาพให้สามารถใช้งานได้ใหม่แต่ยังคงความสวยงามของศิลปะ

ในยุคนั้นไว้อย่างดี หลักฐานทั้งหมดจัดรวบรวมเป็นหมวดหมู่เพื่อมิให้สูญหายหรือถูกทำลายไปเพื่ออนุรักษ์ไว้ให้เป็นสมบัติของทางราชการ อันทรงคุณค่า เป็นแหล่งข้อมูลในการค้นคว้าและสืบทอดประวัติศาสตร์หลักฐานทางกฎหมายไทยโบราณ สืบเนื่องถึงปัจจุบัน

ในส่วนการจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานไทยนั้นใช้เวลาภายใน ๘ เดือน สำเร็จลุล่วงโดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณแผ่นดินแต่อย่างใด ในการนี้ด้วยพระเมตตาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ โปรดประทานพระอนุญาตให้จัดสร้างพระไพรีพินาศขึ้นเพื่อไว้เคารพบูชา และเป็นสิริมงคลแก่ข้าราชการสำนักงานอัยการสูงสุด และได้นำเงินมาดำเนินการในเรื่องการจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานอัยการไทย เป็นเงินทั้งสิ้นกว่า ๒๐ ล้านบาท เพื่อจารึกไว้เป็นอนุสรณ์แห่งพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ทางกฎหมายตราทุกวันนี้

พิพิธภัณฑสถานอัยการไทยตั้งอยู่บนชั้น ๑๑ ของสำนักงานอัยการสูงสุด อาคารถนนรัชดาภิเษก ประกอบด้วย ๓ ส่วน

ส่วนที่หนึ่ง จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานในสำคัญที่สุดคือ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของข้าราชการสำนักงานอัยการสูงสุด ด้วยพระองค์เปรียบเสมือนพระบิดาอัยการไทย เนื่องจากก่อนได้รับการสถาปนาเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์เคยดำรงตำแหน่งยกกระบัตรเมืองราชบุรี ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เรียกขานอัยการสมัยก่อนปี พ.ศ. ๒๔๕๗ มีมุมแสดงนิทรรศการ

โต๊ะทำงานของอัยการสมัยโบราณ ประกอบด้วยโต๊ะไม้สัก ๘ ขา (เรียกตามลักษณะขาโต๊ะ) โต๊ะเสมียน (รูปถั่ว หรือ ไต) โต๊ะพิมพ์ดีด ออกแบบเพื่อการใช้งานในการพิมพ์สำนวนคดี โดยเฉพาะวัสดุอุปกรณ์เครื่องเขียนสมัยโบราณ แท่นใส่หมึก ที่จับหมึก ถาดไม้ใส่สำนวนปากกา ไม้บรรทัด (พ.ศ. ๒๔๘๐) ตัวอย่างสำนวนคดี พ.ศ. ๒๔๙๐ ตู้ใส่ครุฑประกอบด้วยครุฑ ๓ สมัยคือ ครุฑสมัยแรก พ.ศ. ๒๔๕๐ เรียกว่า เสือเนติบัณฑิต พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ ได้แบบอย่างจากเสือเนติบัณฑิตอังกฤษ ครุฑสมัยที่สอง พ.ศ. ๒๔๕๗ รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชทานเสือครุฑเนติบัณฑิตอย่างแบบไทย อนุโลมอย่างเสือครุฑเสนามาตย์ มีลักษณะผ้าพื้นโปร่งสีขาว สำหรับสมัยที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๗๙ รัชกาลที่ ๘ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเสือครุฑเนติบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งใช้มาจนปัจจุบัน นอกจากนี้ยังจัดแสดงโต๊ะเครื่องแป้งสมัยโบราณ ที่แขวนครุฑ กำปั่นโบราณ โทรศัพท์ นาฬิกา สมุดบาญชีรับส่งหนังสือและสมุดสารบบคดี พ.ศ. ๒๔๖๐ พร้อมโต๊ะ ล้วนแสดงให้เห็นภาพการทำงานของยกกระบัตร (อัยการ) สมัยโบราณทั้งสิ้น

ส่วนที่สอง จัดเป็นห้องสมุดกฎหมายโบราณ ประกอบด้วย

๑. หนังสือ (กฎหมาย) หายาก (RARE LAW BOOK) ประกอบด้วยหนังสือหายากจำนวนกว่า ๒๕,๐๐๐ เล่ม ได้แก่ รวมพระนิพนธ์ของพระบิดากฎหมายไทย (พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์) กว่า ๑๐ รายการ อาทิ หนังสือกฎหมายราชบุรินทร์ หนังสือคัตตาอาญา ร.ศ. ๑๒๗

ลักษณะกฎหมายระหว่างประเทศ ร.ศ. ๑๑๖ เลคเซอร์ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้น หนังสือกฎหมายเมืองไทย จ.ศ. ๑๒๓๕ ของหมอบรัดเล* หนังสือประชุมกฎหมายไทยของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หนังสือประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑ - ๖๘ ของ ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ (พ.ศ. ๒๔๗๘) หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑-๒๕ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งพิมพ์รัฐบาลเล่มแรกที่ย่อครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ หนังสือกฎหมายไทยของขุนหลวงพระยาไกรสี อธิบดีกรมอัยการคนแรก อายุ ๑๐๘ ปี รายงานประจำปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ หนังสือสมุดคู่มือหมอกฎหมายของอัยการ มณ ลอทร หนังสือกฎหมายของข้าราชการอัยการที่เคยประจำอยู่ที่รัฐพระตะบอง จำปาสัก และลานช้าง ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศเขมร และลาว เลคเซอร์กฎหมายโวหารกรรมสวัสดิ์ และคำพิพากษากรมการฎีกาบางเรื่องเล่มแรก ร.ศ. ๑๑๗ มโนสารธรรมสาร เป็นต้น

๒. เอกสารจดหมายเหตุ (ARCHIEVE) เป็นเอกสารราชการ จำนวน ๕,๐๐๐ แผ่น ตั้งแต่สมัยกรมอัยการขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๕๗ จนกระทั่งอยู่กระทรวงมหาดไทย อาทิ เอกสารที่แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่เรียกขานอัยการสมัยเก่าว่า ยกกระบัตร พ.ศ. ๒๔๕๗

ถือเป็นเอกสารสำคัญแผ่นเดียวในประเทศไทย เอกสารคำทาส พ.ศ. ๒๔๒๖

๓. เอกสารโบราณ (ANCIENT DOCUMENT) ประกอบด้วยหนังสือสมุดไทยดำ ว่าด้วยกฎหมายตราสามดวง ฉบับรับรอง* คัมภีร์โปลาน (Palmliet) ที่เกี่ยวกับอัยการอุทธรณ์

๔. สำนวนคดีสำคัญทางประวัติศาสตร์ (HISTORIC CASES) กว่า ๒๐๐,๐๐๐ แผ่น เพื่อเป็นกรณีศึกษาของพนักงานอัยการ อาทิ สำนวนคดีกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๘๙) คดีอาชญากรรมสงคราม (พ.ศ. ๒๔๙๔) คดีฆ่า ๔ รัฐมนตรี (พ.ศ. ๒๔๙๒) คดีฆ่า ๘๑ ศพ (พ.ศ. ๒๕๑๖) คดี ๖ ตุลาคม (พ.ศ. ๒๕๑๙) คดีอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ คดีแรกของไทย (คดีแชร์แม่หม้อย พ.ศ. ๒๕๒๘) คดีวิสามัญฆาตกรรม (พ.ศ. ๒๕๒๑) คดีโจรบ้านช้าง คดีเชอร์รี่แอน เป็นต้น

ส่วนที่สาม ประกอบด้วย

๑. ห้องพระโบราณ ซึ่งจำลองหิ้งพระจากวัดและโบสถ์จากจังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน* ถือเป็นต้นแบบของศิลปะ เชียงแสน ประดิษฐานพระพุทธรูป จากสำนักงานอัยการจังหวัดทั่วประเทศ พระพุทธรูปจะแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ พระพุทธรูปจากสำนักงานอัยการจังหวัดแม่สะเรียง จะมีพระพักตร์

* มิชชินนารี อเมริกัน ซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงขึ้นเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบเป็นคนแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕

* ที่เรียกว่าฉบับรับรอง เนื่องจากเป็นฉบับสำเนา ไม่มีตราสัญลักษณ์ คชสีห์ ราชสีห์ บัวแก้ว

* นายโกสินทร์ ชิตามร มั่น นากร ผู้ออกแบบตกแต่งภายในพิพิธภัณฑ์ อัยการ ได้จำลองแบบจากวัดและโบสถ์จากจังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แบบชาวพม่า โดยเฉพาะที่ฐานพระจะมีอักษรพม่าสลักอยู่ ส่วนพระพุทธรูปจากสำนักงานอัยการจังหวัดขอนแก่นจะมีพระพักตร์แบบคนลาว มีพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้ถอดสลักได้จากสำนักงานอัยการจังหวัดระยอง พระพุทธรูปจากสำนักงานอัยการจังหวัดปทุมธานี ซึ่งพระพุทธรูปจะมีลักษณะแบบคนมอญ อายุประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๘ ส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน พระตันรัตนโกสินทร์ และเทวรูปสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ สมัยนครวัด และเขมรโบราณ และพระพุทธรูปสมัยทวารวดีอายุกว่า ๑,๐๐๐ ปี

๒. ห้องบรรพอัยการ เป็นที่รวบรวมรูปภาพของอดีตผู้บริหารสูงสุดของสถาบันอัยการ ตั้งแต่อดีตคนที่ ๑ ขุนหลวงพระยาไกรสี จนถึงปัจจุบัน รูปถ่ายของสำนักงานอัยการในอดีต

๓. ส่วนบริเวณสืบค้นข้อมูล เก็บรวบรวมประวัติศาสตร์สถาบันอัยการไทยด้วยระบบคอมพิวเตอร์เป็นการสืบค้นข้อมูลสารสนเทศในระบบซีดี-รอม เกี่ยวกับเอกสารจดหมายเหตุ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถาบันอัยการไทย หนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มแรก พ.ศ. ๒๔๑๗ และหนังสือกฎหมายเมืองไทยฉบับหมอบรัดเล รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับสำนวนคดีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ เช่น คดีฆ่า ๔ รัฐมนตรี พ.ศ. ๒๔๙๒ คดีกรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ และคดีดังในปัจจุบัน เช่น คดีสองชีวิตนี้แลกหนึ่งแค้น และคดีฆ่า นายไชยศิริ เรื่องกาญจนเศรษฐ์ เป็นต้น ตลอดจนการจัดเก็บเอกสารโบราณ และอนุรักษเพื่อให้

เอกสารคงทนถาวร และชะลอการเสื่อมของกระดาษโดยใช้กระดาษไร้กรด และแผ่นใสไมลา รวมทั้งการอบและฆ่าแมลงด้วยแก๊สเมทิลโบไมด์

จากมุมมองของผู้เขียนท่านหนึ่งในฐานะสื่อมวลชนแขนงหนึ่งได้บรรยายถึงศิลปะการตกแต่งพิพิธภัณฑ์ ‘อัยการไทย’ ให้อย่างลึกซึ้งในแง่ของการจัด การออกแบบ และการให้ความรู้ทางวิชาการทางกฎหมาย รวมทั้งในแง่ของการอนุรักษ์เชิงวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม ดังนี้

“แนวทางในการตกแต่งภายใน เริ่มจากการศึกษาหลักฐานสำคัญที่หลงเหลืออยู่ในประวัติศาสตร์กฎหมายไทย สิ่งของเหล่านี้มีอายุกว่าร้อยปีในครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช งานศิลปะการตกแต่งทั้งหมดภายในพิพิธภัณฑ์ ‘จึงอิงรูปแบบในยุคต้นรัตนโกสินทร์ เพื่อให้สอดคล้องดูกลมกลืนไปกับครุภัณฑ์’ และสิ่งของที่มีอยู่ นำศิลปะวดลายแกะสลักลายฉลุ ‘าซๆ’ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาใช้ให้เกิดการผสมผสานรวมกันเป็นหนึ่งในรูปแบบของศิลปะยุคนั้น

เนื่องจากภายในพิพิธภัณฑ์ ‘มีครุภัณฑ์’ ประเภทตู้โบราณจำนวนมาก ซึ่งได้มาจากสำนักงานอัยการจังหวัดทั่วประเทศมาเก็บรวบรวมไว้ ภายในตู้บรรจุไว้ด้วยตำรากฎหมายเก่าที่หาดูได้ยาก อาทิ หนังสือ “ไค้ตอาญา” นิพนธ์โดยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดากฎหมายไทย หนังสือ “รวมกฎหมาย” แต่งโดยขุนหลวงพระยาไกรสี อธิบดีกรมอัยการคนแรก

ของไทย หนังสือกฎหมายเมืองไทย ซึ่งพิมพ์โดยหมอบรัดเลย์ เป็นต้น ตูเก็บหนังสือที่ทำจากไม้สักทองเหล่านี้เป็นสีเนื้อไม้ธรรมชาติทั้งสิ้น ดังนั้นโทนสีภายในพิพิธภัณฑ์ “จึงต้องกลมกลืนกับรูปแบบครุภัณฑ์ที่มีอยู่ ตูโบราณที่เห็นในภาพได้รับการปรับปรุงสภาพโดยการทำสีเนื้อไม้ให้ดูกลมกลืนไปกับบรรยากาศภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยหินอ่อนซึ่งเลือกวัสดุมาจากโรงไม้หินจังหวัดสระบุรี” ใช้ความละเอียดพิถีพิถันในการเลือกหินอ่อนแต่ละชิ้นให้มีลายที่สอดคล้องกันทั่วทุกพื้นที่ การเลือกใช้หินอ่อนมาเป็นวัสดุปูพื้นนั้นเพื่อประโยชน์ในการสะท้อนเงาของวัตถุให้เกิดภาพที่สวยงาม ซึ่งต้องคำนึงถึงเรื่องลำแสงที่ตกกระทบวัตถุเป็นการสร้างจุดเด่นให้เกิดขึ้นด้วยความสว่างและการสะท้อนของแสงไฟ นอกจากนี้การปูพื้นด้วยหินอ่อนยังสะดวกต่อการทำความสะอาดได้ง่ายกว่าการปูพื้นด้วยวัสดุประเภทพรมหรือไม้ ซึ่งไม่สามารถใช้เทคนิคในการจัดแสงเงาให้เกิดขึ้นได้ และจะลดความอลังการในรูปแบบงานสถาปัตยกรรมภายในลงไปมาก จุดเด่นของพิพิธภัณฑ์ “อัยการไทย นอกจากมีพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ ตั้งประดิษฐานเป็นสิริมงคลแล้ว ยังประกอบไปด้วย หนังสือกฎหมายโบราณ ครุภัณฑ์ สมัยอดีตที่พนักงานอัยการใช้ในการปฏิบัติราชการ และห้องพระที่รวบรวมพระโบราณ ที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไป นำมาเก็บรวบรวม วัตถุประสงค์หลักของพิพิธภัณฑ์ “๔” ที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บรักษาหนังสือกฎหมาย เอกสารวัสดุครุภัณฑ์ โบราณที่เคยใช้ในราชการ เป็นของเก่าที่มีค่าและหายาก โดยจัดเก็บรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ที่สุด

และเพื่อให้เป็นแหล่งค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอัยการและแหล่งค้นคว้าทางด้านวิทยาการกฎหมายแก่ผู้สนใจทั่วไป นอกจากจุดเด่นดังกล่าวข้างต้น ลวดลายต่างๆ อาทิ ลายฉลุหน้าพระแท่น ลายแกะสลักตามประตูหน้าต่าง ลายบนฝ้าเพดานล้วนแต่เน้นศิลปะความเป็นไทยทั้งสิ้น พรางสายตาเพื่อให้ห้องดูกว้างขวางขึ้น และมีทางออกเชื่อมโยงกันหลายทางด้วยการสร้างประตูจำลองตามจุดต่างๆ รอบพิพิธภัณฑ์ “ ทั้งนี้เนื่องจากผนังรอบด้านถูกปิดทึบไม่มีหน้าต่างในการเปิดรับแสงสว่างจากภายนอก เป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับขนาดของพื้นที่ใช้สอยที่มีอยู่อย่างจำกัด และใช้แสงสว่างจากไฟประดับตกกระทบบนกระจกเงาที่สร้างขึ้นเป็นประตูจำลองช่วยในการสะท้อนแสงสว่างได้อีกวิธีหนึ่ง

สิ่งสำคัญของพิพิธภัณฑ์ “ นอกจากความเด่นของหนังสือกฎหมายและครุภัณฑ์ “แล้วยังขึ้นอยู่กับส่วนประกอบในการตกแต่งภายในด้วย ซึ่งถ้ามีเพียงหนังสือเก่าจะไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจในการเข้าชมเท่าที่ควร แนวทางการออกแบบจึงต้องสอดแทรกศิลปะการตกแต่งภายในเข้าไปผสมผสานให้ดูเหมือนเป็นห้องที่มีศิลปะแบบไทยโบราณ สร้างภาพให้มีจุดรวมของความน่าสนใจหลายประการ อาทิ หนังสือกฎหมาย ครุภัณฑ์ โบราณ ห้องพระที่มีพระโบราณอายุร่วมร้อยปี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถูกหล่อหลอมให้รวมเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ประวัติศาสตร์ย้อนรัชกาลไปในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงรูปแบบการออกแบบตกแต่งภายในได้นำศิลปะยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาใช้

เพื่อสร้างเอกลักษณ์ ให้ปรากฏในเชิงศิลปะ และประวัติศาสตร์เป็นแนวทางให้อนุชนรุ่นหลัง ได้ศึกษาถึงจุดเริ่มต้นแห่งกฎหมายไทยต่อไป

ในส่วนของพระโบราณ สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของห้องนี้ คือ หิ้งพระสมัยก่อนเมื่อ ๑๐๐ ปี ล่วงมาแล้วมีลักษณะแปลกกว่าการทำหิ้งพระจากช่างสิบหมู่ในปัจจุบันภายในห้องที่เก็บพระโบราณทั้งหมดสามารถศึกษาการจัดตั้งพระโบราณได้จากที่นี่ ในประเทศไทยหาดูได้จากวัดโบราณทางภาคเหนือเท่านั้น ส่วนประกอบในการตกแต่งห้องนั้นนอกจากหิ้งพระแล้วมีลายแกะสลักที่เข้ากันได้กับยุคสมัย แต่สิ่งที่นำมาประกอบเข้ากับการตกแต่งทั้งหมดเน้นในลักษณะค่อนข้างเรียบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเด่นในเอกลักษณ์ขององค์พระที่สามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์แห่งศิลปะอย่างหาที่เปรียบมิได้ สำหรับการจัดตั้งเฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้สอยของโบราณ ซึ่งผ่านการใช้งานจากอัยการสมัยก่อนมาแล้ว หลักสำคัญในการจัดวางตำแหน่งของครุภัณฑ์ ต่างๆ นั้น คือ จัดวางโดยไม่ให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดบดบังพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ แบ่งลักษณะการจัดวางให้เหมือนท้องพระโรงขนาดใหญ่ มีทางเดินตรงกลางด้านซ้ายขวาจัดวางครุภัณฑ์ และเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับอัยการ ภายในตู้จะบรรจุกฎหมายโบราณให้ได้ศึกษา เว้นที่ว่างไว้ ในตำแหน่งที่สามารถเดินชมได้อย่างสะดวก ทุกมุม ภายในพิพิธภัณฑ์ เน้นให้เกิดความโปร่งโล่งของพื้นที่ โดยการวางแนวทางเดินในลักษณะการนำสายตาเข้าไปใช้เทคนิคจากแสงไฟประดับข้อใหญ่บนเพดานส่องกระทบตรงพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ เกิด

แสงสะท้อนด้านหลัง ตรงมุมที่ได้รับการคำนวณจุดในการให้แสงไว้อย่างละเอียด ส่วนบริเวณพื้นที่ที่ประดิษฐานพระบรมรูปได้จัดทำลายฉลุไม้กันเป็นแนวเส้นตรง และมีส่วนโค้งเว้าให้เกิดความน่าสนใจในการดึงดูดสายตาเข้าไปหาพระบรมรูป เป็นเอกลักษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อเพิ่มความสำคัญให้กับรูปแบบภายในพิพิธภัณฑ์ “ที่มีความสวยงามมากยิ่งขึ้นแทนการมีแต่เพียงหนังสือกฎหมายโบราณเพียงอย่างเดียว

คุณค่าทางประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ที่ยากจะหาข้อเปรียบเทียบได้เหล่านี้ ต่างแสดงเอกลักษณ์แห่งภูมิปัญญาของบรรพชนสู่สายตา มวลมนุษยชาติในรูปแบบความสำคัญของกฎหมายไทย สำนวนคติทางประวัติศาสตร์ เอกสารสำคัญที่มีสาระควรค่าแก่การศึกษา งานออกแบบครุภัณฑ์ “โดยช่างฝีมือในอดีต เครื่องใช้ไม้สอยที่มากด้วยคุณประโยชน์ ทั้งหมดมีจุดเด่นให้เห็นเป็นตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้า เพื่อพัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านกฎหมายไทยและศิลปะในการออกแบบครุภัณฑ์” เป็นพิพิธภัณฑ์ “ทางกฎหมายแห่งแรกในประเทศไทยที่ได้รวบรวมหนังสือกฎหมายโบราณอย่างสมบูรณ์แบบมากที่สุด รวมถึงความสอดคล้องในงานสถาปัตยกรรมภายในที่ได้นำแนวความคิดของศิลปะสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาผนวกเข้ากับสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อเชิดชูให้พิพิธภัณฑ์ “อัยการไทยเป็นสถานที่แห่งการพัฒนาศิลปะ ปัญญา และความเจริญ”

ในฐานะที่พิพิธภัณฑ์ “อัยการไทยเป็นแหล่งอนุรักษ์วัฒนธรรมทางกฎหมายไว้ได้อย่างสมบูรณ์ เป็นตัวอย่างการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ “

บริเวณมุมนิทรรศการโต๊ะทำงานของยกกระบัตร (อัยการ)
สมัยโบราณ มีโต๊ะไม้สัก ๘ ขา ตู้ใส่ตุ๋ย โต๊ะเครื่องแป้ง ที่แขวนตุ๋ย ฯลฯ

ของทางราชการที่ไม่ใช้เงินงบประมาณ และยังเป็นที่ยอมรับประวัติศาสตร์ของสถาบันอัยการไทยซึ่งมีมานานถึง ๑๐๘ ปี ทั้งให้บริการการสืบค้นข้อมูลเอกสารโบราณจากคอมพิวเตอร์ และการอนุรักษ์เอกสารโบราณไว้ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ จึงถือว่าเป็นตัวอย่างการอนุรักษ์เอกสารไว้ในระบบอิเล็กทรอนิกส์แห่งแรกซึ่งทำให้เป็นการสะดวกในการค้นคว้าของอนุชน

รุ่นหลัง และยังสามารถเก็บรักษาเอกสารโบราณไว้ได้ต่อไป ทั้งนี้เป็นเพราะผู้บริหารสูงสุดของสำนักงานอัยการสูงสุดทั้ง ๒ ท่านได้เล็งเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์และให้การสนับสนุน จึงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสมกับที่พิพิธภัณฑ์อัยการไทยเป็นพิพิธภัณฑ์ทางกฎหมายแห่งแรกของประเทศไทย

บรรณานุกรม

- “กว่าจะเป็นพิพิธภัณฑน์ อัยการไทย”, หนังสือสื่อบัณฑิตแจกในวันครบรอบสำนักงาน
อัยการสูงสุด อายุครบ ๑๐๐ ปี ๑ เมษายน ๒๕๓๖.
- “พิพิธภัณฑน์ อัยการไทย THE THAI PUBLIC PROSECUTORS MUSEUM”,
วิมาน, Number 38 (June, 1993). ๑๐๐ - ๑๐๗.
- “A LEGAL TREASUREHOUSE พิพิธภัณฑน์ อัยการ ชุมทรัพย์ในป่าคอนกรีต”,
กินรี, (ตุลาคม ๑๙๙๓), ๗๗.
- “‘มณีนากกร โกสินทร์ ชิตามร’ พิพิธภัณฑน์ อัยการไทย ถิ่นที่นี้มีวิชา (กฎหมาย)”,
คอลเล็คชั่น แอนด์ เฮ้าส์ (COLLECTION & HOUSE), ๖ (ฉบับที่ ๓๔,
๒๕๓๘), ๑๑๕ - ๑๒๒.
- “พิพิธภัณฑน์ อัยการไทย ศิลปะแบบต้นรัตนโกสินทร์”, ARCH & IDEA,
(ฉบับเดือนเมษายน, ๒๕๓๙).

ตู้พระธรรมลวดลายลงรักปิดทอง

ลายกนก หรือ ลายกระหนก

จุลทัศน์ พยามรานนท์

ในกระบวนลวดลายแบบไทยประเพณี หรือเป็นที่รู้จักกันในหมู่คนส่วนมากกว่าลายไทยนั้น มีลวดลายที่ได้รับการผูกเขียนขึ้นหลากหลายรูปแบบแทบจะนับไม่ถ้วนกว่าได้กระนั้นก็ดี ลวดลายหลากหลายแบบเหล่านั้นนั้นย่อมถือกำเนิดขึ้นจากลวดลายแบบหนึ่งซึ่งบรรดาช่างศิลปกรรมแบบไทยประเพณีกำหนดเรียกว่า “แม่ลาย” คือ ลายแบบหนึ่งที่มีรูปลักษณะเป็นแบบเฉพาะตัวและเป็นลายพื้นฐานสำหรับผูกเป็นลวดลายแบบต่างๆ ต่อไปได้ แม่ลายที่เป็นแบบฉบับดั้งว่ามานี้มีอยู่หลายประเภทด้วยกัน ในโอกาสนี้จะกล่าวเฉพาะแม่ลายที่เป็นประเด็นสำคัญสำหรับเรื่องที่จะพรรณนาเป็นลำดับต่อไป คือแม่ลายประเภทที่เรียกว่า “ลายกนก” บ้าง หรือ “ลายกระหนก” บ้าง

แม่ลายซึ่งเรียกว่า ลายกนก หรือ ลายกระหนกนี้ จัดว่าเป็นแม่ลายใช้ในการผูกเขียนขึ้นเป็นลวดลายแบบต่างๆ ทำเป็นต้นแบบสำหรับการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทยประเพณีแต่ละประเภทดัง วิจิตรศิลป์ มัณ นศิลป์ ประณีตศิลป์ เป็นต้น ซึ่งเป็นที่รู้จักและคุ้นตาสำหรับคนไทยทั่วไป มาโดยลำดับตั้งแต่โบราณกาลจวบกระทั่งปัจจุบัน

กระนั้นก็ดี แม่ลายประเภทดังกล่าว ซึ่งมีรูปลักษณะเป็นแบบฉบับเฉพาะตัวนี้ และไม่มี

แม่ลายประเภทเดียวกันซ้ำซ้อน อันจะเป็นเหตุให้นักเห็นว่ายังมีแม่ลายที่มีรูปลักษณะคล้ายกันเป็นคู่กัน แต่เหตุไฉนแม่ลายประเภทนี้จึงได้รับการเรียกต่างกันเป็นสองอย่าง คือ “กนก” อย่างหนึ่ง กับ “กระหนก” อีกอย่างหนึ่ง

กรณีคำเรียกแม่ลายประเภทหนึ่งเดียวแต่ต่างกันเป็นสองอย่างดังกล่าวนี้ ปรากฏมีในเอกสารต่างๆ ทั้งที่เป็นวิชาการหรือเชิงวิชาการต่างเรื่องมากเล่มด้วยกัน และยังมีในวรรณกรรมไทยอีกหลายๆ เรื่อง ซึ่งคำว่า “กนก” และ “กระหนก” ที่กำหนดเรียกแม่ลายประเภทหนึ่งเดียวนี้นี้ ยังมีผู้ใช้เขียนขึ้นในเอกสารเนื่องด้วยเรื่องลวดลายไทยแต่ละเล่มต่างวาระกัน โดยบางเล่มใช้คำว่า “กนก” และบางเล่มใช้คำว่า “กระหนก” กำหนดเรียกแม่ลายประเภทเดียวกันที่แสดงไว้ในเอกสารบางเล่มนั้น ความลักลั่นในการเรียกแม่ลายประเภทเดียวกันต่างกันเป็นสองคำนี้ เป็นเหตุชวนให้สงสัยว่าแม่ลายนี้มีคำเรียกเป็นสองอย่างโดยขนบนิยมหรืออย่างไร หรือเป็นเหตุมาแต่เกิดความสับสนในการพ้องเสียงกันระหว่างคำว่า กนก กับ กระหนก ซึ่งเมื่ออ่านออกเสียงขึ้นแล้วดูจะคล้ายกันมาก จึงน่าจะใช้แทนกันได้โดยมิได้คำนึงถึงรูปคำหรือความหมายซึ่งมีโอกาสเป็นไปได้สำหรับผู้ที่ไม่สู้สังเกตทาง

ภาษา ดังนั้นจึงพบคำว่า “กนก” ใช้เรียกแม่ลายประเภทที่กล่าวนี้ มีตกต้นในเอกสารทางวิชาการหลายต่อหลายเล่ม ดังหนังสือ “คู่มือ ลายไทย” ของ โพธิ์ ใจอ่อนนุ่ม พิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๗ ข้อความในบทที่ ๑๓ หน้า ๑๔ ดังนี้

“กนกสามตัวจัดว่าเป็นแม่ลายที่สำคัญมากเท่ากับเป็นแม่บทของกนกต่างๆ ทุกชนิด เพราะกนกทุกชนิดก็ได้แยกออกไปจากกนกสามตัว เช่น กนกเปลว”

ยังหนังสือชุด “คู่มือลายทอง” ภาค ๑ และภาค ๒ จำนวน ๕ เล่ม พิมพ์เป็นลำดับกันมาระหว่างปี พุทธศักราช ๒๔๖๓-๒๔๓๒ โดยกองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร มีความเป็นคำอธิบายลักษณะลวดลายเขียนบนผ้าตู่ เป็นต้น ในเล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๓ เริ่มแต่ภาพตู่ อย.๑ สมัยอยุธยา ดังความต่อไปนี้

“ลักษณะลาย ตูลายรดน้ำกนกเปลวเครือเถา และลายก้านขดกนกเปลว คล้ายภาพนก...”

กับคำอธิบายลักษณะลวดลายในหนังสือชุดเดียวกันนี้ เล่ม ๕ ภาค ๒ ตอนที่ ๔ ซึ่งเป็นเล่มท้ายสุดสำหรับหนังสือชุด ๕ เล่ม ยังคงใช้คำว่า “กนก” ดังใช้มาแต่ในเล่ม ๑ ภาค ๑ ซึ่งเห็นได้ในความต่อไปนี้

“ลักษณะลาย ตูลายรดน้ำ กนกเปลวเครือเถา นาคคาบ ครุ คาบ ออกเถา หัวนาค หัวครุ คล้ายภาพสัตว์ นก กระรอก เป็นต้น”

คำ “กนก” นี้ปรากฏต่อมาในหนังสือ

“พจนานุกรมศิลป์ (แก้ไขปรับปรุง)” ของ น. ณ ปากน้ำ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๒ โดยวารสารเมืองโบราณ จัดจำหน่าย มีความอยู่ในหมวด ก. คำลำดับที่สอง ในหน้า ๑ ดังต่อไปนี้

“กนก ศัพท์เดิมแปลว่า ทองคำ ในสมัยโบราณมักนิยมจำหลักไม่เป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายหน้าบัน ธรรมาสน์ ทวย ช่อฟ้า ปราสาท แล้วปิดทอง จึงเรียกว่า ลายกนก ต่อมาคำนี้ก็กลายเป็นชื่อลายชนิดหนึ่ง รูปสามเหลี่ยมปลายแหลม ถ้าประกอบด้วยกลีบใหญ่สามกลีบเรียกว่า กนกสามตัว ถ้าตัวลายอ่อนไหวเป็นเปลวเพลิง เรียกว่า กนกเปลว ถ้าตัวลายขดม้วนตัวเรียก กนกลายผักกูด และถ้าก้านลายเป็นขดม้วนตัว เรียกว่า กนกก้านขด”

ยังในหนังสือ “วิวัฒนาการลายไทย” ของ น. ณ ปากน้ำ คนเดียวกันกับผู้เรียบเรียง “พจนานุกรมศัพท์ศิลป์” ดังอ้างแล้ว ก็ได้ใช้คำ “กนก” ในบทเขียนโดยเฉพาะส่วนที่ ๑ ซึ่งว่าด้วย ปฐมกำเนิดของลายไทย ปรากฏอยู่ในความต่อไปนี้

“อันแบบแผนลายไทยเท่าที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทุกวันนี้ ถือได้ว่าเป็นแบบแผนตายตัวเนื่องด้วยลายไทยได้วิวัฒนาการตัวเอง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ จนสู่จุดสมบูรณ์กลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติ มีกฎเกณฑ์ ชื่อของลายแต่ละแบบไม่ผิดอะไรกับชื่อของเพลงไทยโบราณ ดังเช่น กนก ๓ ตัว ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายกนกหางหงส์ ลายขอสร้อย ลายประจายาม กระจิง ปฏิญาณ ลายช่อทางโต ฯลฯ”

และในบทเขียนของหนังสือเล่มนี้ยังมี

คำ “กนก” ได้รับการอ้างอิงไว้อีกหลายๆ แห่ง เป็นต้นว่า คำอธิบายภาพประกอบเลขที่ ๑๔๗ หน้า ๘๙ โดยความต่อไปนี้

“ลายหน้าบันพระอุโบสถวัดแม่นางปลื้ม สมัยอยุธยาตอนกลาง ในพิพิธภัณฑสถานเจ้าสามพระยา คติการทำรูปคนเต็มหน้าบัน เลียนแบบมาจากอยุธยาตอนต้น ดังเช่น หน้าบันวัดหน้าพระเมรุ เป็นต้น ชฎาของยักษ์ และครุ ยังคงเป็นยอดแหลม มุมไม่สูงนัก บ่งว่าเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง ตัวกนก ที่ห้อยลงมาจากเรือนแก้วเป็นกนกที่ หุหรูราวิจิตรพิศดารขึ้นแล้ว สันนิษฐานว่าจะ เป็น ศิลปะสมัยพระเจ้าปราสาททอง”

ต่อจากนี้ยังมีเอกสารทางวิชาการ ศิลปกรรมของไทยอีกบางเล่มที่ได้ใช้คำ “กนก” สำหรับบทความในเอกสารนั้น ซึ่งควรอ้างเป็น อุทาหรณ์ให้ทราบได้ดังนี้

หนังสือ “การอนุรักษ์ประติมากรรม ในประเทศไทย” ชุดที่ ๐๐๔ เล่มที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๓๕ เรื่อง “วัดจุฬามณี” จัดทำโดย ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร มีคำ “กนก” อยู่ในความบางตอน เป็นต้นว่า

“๑.๑.๑ บัวคว่ำ ประดับลายรูปกลีบบัว พบอยู่เพียงแห่งเดียวด้านทิศเหนือของปราสาท ลายที่พบไม่สมบูรณ์ ลักษณะเป็นบัวรวมสอดใส่ ประดับเป็นลายก้านออกจากฐานกลีบขนานไป ตามรูปขอบกลีบและประดับลายกนกหันออก ภายนอกเป็นระยะๆ ส่วนปลายมันเข้าหาต้นลาย เป็นลายก้านขดต่อดอก ที่กึ่งกลางลายก้านขด

ต่อเป็นลายกนก ประดิษฐ์ เป็นช่อปลายแหลม” (หน้า ๕๔)

และคำอธิบายภาพลายเส้นในหนังสือ เล่มเดียวกันนี้ ดังนี้

“ภาพลายเส้นที่ ๒๒.๑, ๒๒.๒ และ ๒๒.๓ ลายกนก ปูนปั้นที่ประดับอยู่ในชั้น ลูกแก้ว ออกไก่ ชั้นที่ ๑” (หน้า ๖๕)

หนังสือ “การอนุรักษ์ประติมากรรมในประเทศไทย” ชุดที่ ๐๐๔ เล่มที่ ๓ “วัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี” จัดพิมพ์เผยแพร่โดยฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๓๗ เป็นลำดับที่ ๓ ถัดมาจากเล่มที่ ๑ ในชุดเดียวกัน ก็ยังพบคำ “กนก” ปรากฏให้เห็นได้ ดัง

“ที่แผงหน้ากระดานทำลายก้านขดงอโค้งไปตามความยาวของหน้ากระดาน มีตัวกนกโค้งไปตามก้าน ตรงปลายของลายกนกคล้ายกนก ๓ ตัว” (หน้า ๖๖)

การใช้คำ “กนก” เรียกแม่ลายประเภทหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นด้วยอุทาหรณ์โดยลำดับมานี้ จะเป็นเหตุเนื่องด้วยถือเป็นขนบนิยมตามๆ กันมา โดยมีได้สงสัยหรือสนใจที่จะสอบสวน ทวนความหาความจริงและความเข้าใจที่ถูกต้อง ในสาระว่าด้วย ต้นที่มาแห่งคำและความหมาย ของรูปคำ ก็น่าจะเป็นไปเช่นนั้น

ยังการใช้คำ กนก และ กระหนก ปะปนกันไปด้วยหลงว่าคำสองคำนี้เป็นคำพ้อง

เสียงกัน จึงน่าจะใช้แทนกันหรือใช้ร่วมไปด้วยกันได้ โดยมีได้คำนึงถึงรูปคำและความหมายแห่งรูปคำ ซึ่งเป็นการลักลั่นและเป็นเหตุให้สับสนแก่ผู้รับรู้หรือผู้เรียนรู้ อุทาหรณ์กรณีนี้พึงเห็นได้จากความหลายต่อหลายแห่งในหนังสือ **“เส้นสายลายไทย”** ชุดพื้นฐานเบื้องต้นการเขียนลาย เขียนโดย เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ ดังแจ้งไว้ในคำนำ ต่อไปนี้

“แม่ลายกระหนก เป็นขบวนการของแม่ลายที่ผู้ศึกษาขั้นต้นจำเป็นต้องเรียนรู้มีหลายแบบด้วยกัน เช่น แม่ลายกระหนกสามตัว” (หน้า ๖)

“แม่ลายกนกสามตัว การเขียนลายไทย นอกจากเขียนกนกสามตัวเป็นพื้นฐานแล้ว ควรจะเขียนให้เกิดความชำนาญ จนสามารถเขียนได้โดยไม่ดูแบบและไม่ผิดรูปทรง และจึงหัดเขียนลวดลายต่อไปอีก ๑,๓ เรียกตัวหงา ๒ ตัวเกะหงา ๔,๕ กาบ ถ้าไม่นับกาบแล้วจะเป็น ๓ ตัว จึงนิยมเรียกกนกสามตัว แม่ลายกนกสามตัว” (หน้า ๑๒)

อุทาหรณ์แรกนี้แสดงการใช้คำ กนก และกระหนก ในสาระเดียวกัน แต่อยู่ต่างที่กันเพียงระยะ ๖ หน้าเท่านั้น ขอให้ติดตามอุทาหรณ์ต่อไป ดังนี้

“กระหนกนารี แม่ลายกนก ๓ ตัว ที่ขยายแบ่งละเอียดออกไปไม่ต่ำกว่า ๙ ตัว ลักษณะที่ใช้เป็นทางกนกร หรือ กนรี” (หน้า ๗)

“กระหนก เป็นการฝึกหัดเขียนลวดลาย ง่ายๆ ไปจนถึงยาก เป็นจำพวกแม่ลายต่างๆ เช่น กนก กระจิง ประจำยาม พุ่มข้าวบิณฑ์ ตลอดไปถึงการผูกข้อลายเครือเถา ฯลฯ”

“กนกเทศทางโต เป็นลายที่ได้รับอิทธิพลมาจากทางสิงห์โต แต่ชาวไทยได้นำมาประดิษฐ์อย่างสวยงาม ส่วนละเอียดจะเป็น กนกแข่งสิงห์ หรือ กระจิงตาอ้อย” (หน้า ๙)

อุทาหรณ์หลังนี้ แสดงการใช้คำ กนก และ กระหนก ปะปนอยู่ในข้อความเดียวกัน และข้อความต่อเนื่องในหน้าเดียวกัน ซึ่งเป็นการลักลั่นและชวนให้สับสนยากแก่การเข้าใจว่า กนกก็ดี กระหนกก็ดี ควรจะใช้คำใดเป็นสำคัญ หรือคำทั้งสองนี้ใช้แทนกันได้ หรือแม่ลายเช่นนี้อาจเรียกต่างกันเป็น ๒ อย่าง

กรณีดังแสดงอุทาหรณ์ให้เห็นเป็นลำดับๆ มานั้น นับว่าเป็นปัญหาสำคัญชวนให้เกิดความสงก ซึ่งความคลงแคลงเช่นนี้ ควรจะเป็นเหตุให้เกิดการสอบสวนทวนความ เพื่อให้คลายความสงสัย ก็จะเป็นทางได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้องที่ควรและเป็นจริง อันจะเป็นประโยชน์แก่การรับรู้หรือเรียนรู้เกี่ยวกับลวดลายแบบไทยประเพณีอย่างมีคุณภาพ

การพินิจคำ กนก และกระหนก ว่าคำใดในสองคำนี้ เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับลวดลาย หรือควรเป็นคำใช้เรียกแม่ลายประเภทหนึ่ง เบื้องแรกควรพิจารณาความหมายของคำทั้งสองนี้ก่อน ดังนี้

กนก คำนี้มีที่มาจากภาษาบาลีว่า กนก แปลว่า ทอง หรือภาษาสันสกฤตว่า กนก (Kanka) แปลว่า ทองหรือทองคำเช่นเดียวกันกับในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ก็อธิบายคำว่า กนก ไว้ดังนี้ “กนก [กะหนก] (แบบ) น.ทองคำ เช่น

มาลากนก = มาลัยทอง” และคำ กนก นี้ ยังมี พระอธิบายในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๔ กรมพระยานครรัตนวิจิตร ทรงไว้ในลาย พระหัตถ์ที่ทรงมีไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้า- บรมวงศ์เธอชั้น ๔ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับลงวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๓ ความ ตอนหนึ่งว่า

“คำว่า ‘กนก’ นั้นก็หลง กนกในภาษามคธ แปลว่าทอง คงเอามาใช้แก้ดูลายทอง คือ ดูลาย รตนาก่อน แล้วเข้าใจกันเคลื่อนผิดไป เปนว่า ไปไม่อย่างสะบัด ไม่สะบัด มานันเพนกนก”

พระอธิบายดั่งว่า กนก นั้นเป็นคำมคธ หรือ บาลี แปลว่าทอง แล้วภายหลังมีการ เข้าใจเคลื่อนไป หลงเรียกลายปิดด้วยทองคำ เปลว หรือลายเขียนน้ำยาปิดทองรตนาวา กนก หรือลายกนกนี้ พึงเห็นได้จากบทแหล่งเครื่อง เล่นกัณ ฆมหาราช ที่หอพระสมุดวชิรญาณ จัดพิมพ์แจกในการกรฐินพระราชทาน ณ วัด ดาวดึงษาราม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ความ ตอนหนึ่ง ดังนี้

“ให้ลักดอกปิ่น	เอานิลแกมช่อ
ปรุช่องทองหล่อ	เอาช่อแกมกิ่ง
กนกเพริศพริ้ง	ก้านกิ่งชิงกัน
กนกเจดฉั่น	เครือวัลย์กนกกลาย
เห็นงามเจดฉาย	รายด้วยพื้นทอง”

คำว่า กนก และความหมายดั่งสาระที่ แสดงให้ทราบเป็นลำดับนี้ ควรสรุปได้ว่า กนก หมายถึง ทองคำ คำว่า กนก ไม่มีความหมาย เกี่ยวข้องกับรูปลักษณ์ลวดลายหรือลายประเภท

แม่ลายแต่อย่างใด

กระหนก คำนี้มีที่มาจากภาษาสันสกฤต ว่า Knas แปลว่า ลายรูปใบไม้ปลายแหลม หรือ ลายที่มีลักษณะคล้ายหนามแหลม

คำว่า กระหนก ในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำอธิบายว่า

“กระหนก ๑ น. ชื่อแบบลายไทยประเภทหนึ่ง ใช้ผูกเขียนเป็นลวดลาย มีทั้งระบายสี ปิดทอง รตนน้ำ ปั้นหรือแกะสลัก เป็นต้น มีหลายชนิด เช่น กระหนกเปลว กระหนกก้านขด กระหนกเครือ, เดิมเขียนเป็น กนก ก็มี”

กระหนก คำนี้จัดว่าเป็นนามสำหรับเรียก แม่ลายหรือลายประเภทหนึ่ง ซึ่งสาระสำคัญของกระหนกคือลายนี้พึงทราบได้ด้วย ความ บางตอนจากคำประพันธ์เรื่อง “ฉันทชฌกฏี” ของมหาห้วงเปรียญ ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อไปนี้

“๑ ตูกระจงตั้งเคียงเรียงมา เขียนลายน้ำยา
เป็นช่อกระหนกผกผัน

๑ ล้วนแล้วด้วยลายน้ำมัน ดอกใบสุวรรณ
วิเศษสอาดตาตุ”

สาระสำหรับกระหนก ที่ชี้ชัดคำว่า กระหนก เป็นชื่อลายหรือแม่ลายประเภทหนึ่ง ยังอาจทราบได้โดยความบางตอนจากคำประพันธ์ “ทำขวัญโกนจุก งานหลวง” ของหลวง ธรรมาภิมณ (เถิก จิตรกรเถิก) แต่งเมื่อรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความตอนหนึ่งพรรณนาว่าด้วยการตกแต่ง บายศรีด้วย “ลายกระหนก” ดังนี้

“รัดเอวตั้งกระจิ่งซ้อน สลับสลอนโอฬาร ตาอ้อยฝ้งบังผกา ดังดวงโมรารายเรียง ลำอางล่อช่อไม้ไผ่ สลับช่องไฟแฝงเคียง ลมพัดสเทือนเบือนเบี่ยง ก้อ่อนเอียงอรรชร ที่ห้องไม้ลายกระหนก กระจ่างกระจกเงางอน ประจำยามงามสลอน ดังดาราการดูตระการ”

กระหนก คำนี้พิจารณาโดยสาระตั้ง แสดงให้ทราบเป็นลำดับมานี้ ฟังสรุปได้ว่า กระหนกเป็นนามสำหรับชื่อลายหรือชื่อแม่ลาย ประเภทหนึ่งโดยแท้ ไม่ควรเป็นที่สงสัยแต่อย่างใด

กระนั้นก็ดี คำว่า กระหนก ที่เป็นชื่อ ใช้กำหนดเรียกลายหรือแม่ลายประเภทหนึ่งนี้ แม้ว่าได้อาศัยสาระดังกล่าวข้างต้นเป็นเครื่องแสดงประกอบเพื่อยืนยันว่า กระหนก เป็นชื่อลายหรือแม่ลายประเภทหนึ่งก็ตาม แต่สาระที่อ้างมาเป็นเครื่องยืนยันนั้น อาจได้รับการติติงว่าเป็นเนื้อหาในชั้นหลัง ยังไม่พอเป็นที่จะสนับสนุนให้ควรเชื่อคำ กระหนก ว่าเป็นชื่อลายหรือชื่อแม่ลายประเภทหนึ่งโดยปราศจากข้อสงสัย ประเด็นนี้ย่อมจะเป็นปัญหาที่ควรพินิจประเด็นหนึ่ง กับคำว่า กระหนก นี้ ปรากฏขึ้นในแวดวงช่างไทยและได้ใช้กำหนดเรียกลายหรือแม่ลาย มาแต่กาลก่อนนาน ที่มากน้อย ประเด็นหลังนี้ก็ปัญหาสำคัญ ที่ควรได้รับการสอบสวนให้กระจ่างเพื่อขจัดความสงสัยให้หมดไปพร้อมกัน

การพินิจประเด็นที่เป็นปัญหาดังกล่าว เพื่อให้ได้คำเฉลยปัญหา นำมาซึ่งความกระจ่าง ที่ควรทราบและช่วยให้คลายความสงสัย ในกรณีเช่นนี้ ฟังพิจารณาหาคำเฉลยได้จาก หลักฐานประเภทลายลักษณะซึ่งปรากฏอยู่ตาม เอกสารต่างๆ ดังจะได้คัดมาเป็นเครื่องแสดง

ประกอบการพินิจเป็นลำดับๆ ต่อไปนี้

หลักฐานประเภทลายลักษณะลำดับแรก คือเรื่อง “*มหาชาติคำหลวง*” นัยว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีรับสั่งให้ประชุม นักปราชญ์ราชบัณฑิตยในกรุงศรีอยุธยาแปลแต่งเมื่อปีชวด จุลศักราช ๘๔๔ พ.ศ. ๒๐๒๕” จัดเป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น อ้างคำว่า “กระหนก” ขึ้นไว้ในกัณฑ์ “*ทานกัณฑ์*” ที่หนึ่งดังนี้

“วैयाหิ ปริยายิตวา ลิริกาย รณจ เล่เจ้า
เคยครไลยทกเทศ ทรงที่นั่งกริณศวร โจมทอง
แก้วกระหนกลงลงหล่อศรี คนนหามเหมมะณี
รลราช”

คำว่า กระหนก ดังหลักฐานมีในวรรณกรรม เรื่อง “*มหาชาติคำหลวง*” ที่คัดมาแสดงไว้นี้เป็นอุทาหรณ์หนึ่งให้ทราบว่า “กระหนก” คำนี้มีอยู่แล้วในภาษาไทยเมื่อสมัยอยุธยาตอนต้น

ต่อมาในตอนปลายสมัยอยุธยามีวรรณกรรม เรื่อง “*บุณโณวาทคำฉันท์*” แต่งโดย พระมหานาค แห่งสำนักวัดท่าทราย ในกรุงศรีอยุธยา เมื่อพุทธศักราช ๒๒๙๔ พรรณนาพระมณ ปที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ณ เมืองสระบุรี โดยพิสดาร ซึ่งตอนหนึ่งอ้างถึง คำว่า กระหนก ที่ผูกเป็นลายประดับมุกบนบานประตูประจำพระมณ ป ดังนี้

“๑ ในบานทวารศ
เพียงพิศณุกรรมสรรค์
๑ แม่ลายกระหนกนบ
เกี่ยวก้านกระหนกแพลง

และอีกตอนหนึ่งพรรณนาว่าด้วยหน้าบัน
ของพระมณ ป ได้อ้างคำว่า กระหนก ขึ้นไว้

“๑ มีบรรพจักราช
เครือซ้อนสลักกัน

ความบางตอนจากบุญโณวาทคำฉันท์
ดังกล่าวแสดงไว้นี้ แสดงให้ทราบได้ว่า กระหนก
เป็นคำเรียกแม่ลาย และลายที่ผูกเขียนขึ้น
ด้วยกระหนก มีมาแต่สมัยอยุธยาแล้วโดยมีพัก
สงสัยแต่อย่างใด

“ มีพระปรางค์ปราสาทสะอาดเอี่ยม
ล้วนกระหนกลวดลายสำลายการ

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีเอกสาร
หลายประเภทเป็นหลักฐานแสดงประกอบเพื่อ
เฉลยปัญหา คำว่า กระหนก นี้ โดยนัยว่า
แม่ลาย หรือ ลาย ต่อมาเป็นลำดับ คือ

“ สีมุขบันมาศดาดเพชร
ข้อฟ้าซดเพ็ญอัมพร
ทวยทองรองเต้ามณีตั้ง
และ

“๑ รดเอयरดทรง
ทรงปราบไพจิตรชาณุฉกรรจ์
แองกอนอ่อนงามด้วยมรกต
ครุ อัดสิงห์แอบแผ่นทะยาน

ประดับมุกดูพรายพรรณ
นฤมิตรประดิษฐ์แปลง
ฉลุฉื่อชาวแสรง
พิศสัตว์นวิดวง”

ในความตอนนีว

วรพาดกระหนกพัน
กณะแก้วกนกกลาย

มาถึงสมัยธนบุรี คำว่า กระหนก ที่เป็น
ชื่อ ลวดลายหรือลาย ปรากฏให้เห็นได้บางตอน
ในวรรณกรรมเรื่อง “ปาจิตกุมารกลอนอ่าน”
ดังนี้

จัดเหลี่ยมภูมิภาครโราณ
งามตระหง่านเลิศล้ำไไลตา”

บทละครเรื่อง “อุณรุท” พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก-
มหาราช ทรงอ้างถึงคำว่า “กระหนก” ขึ้นไว้
ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้หลายแห่งด้วยกัน ดัง

ทรงเก็จเสากาบพรหมศร
ลายองซ้อนแก้วใสไใบระกา
แย่งกระหนกมาศผนังตั้งเลขา”

สำหรับองค์เจ้าไตรตรึงษ์สวรรค์
กงสุวรรณกำแก้วประดับกาญจน์
ชั้นลตบัลลังก์มุกดาหาร
กระจิงแก้วช่อก้านกระหนกลาย”

มาในปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ มีหนังสือสำคัญเล่มหนึ่งได้รับการพิมพ์ขึ้นชื่อ “**อักษร-ภิธานศรียะ**” โดย ดร.แดน บีช แบรดเลย์ เป็นผู้รวบรวมและจัดพิมพ์ หนังสือเล่มนี้นับว่าเป็นพจนานุกรมไทยเล่มแรก ในเล่มได้เก็บคำ กระหนก และอธิบายความหมายไว้ดังนี้

“กะหนก, เปนลายเขียนที่ตู้ เปนต้น ดูเหมือนเปลวไฟนั้น”

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ กรมตำรากระทรวงธรรมการ ได้รวบรวมและจัดพิมพ์หนังสือ “**ปทานุกรม**” ขึ้น เพื่อเป็นแบบอย่างการใช้อักษรสมัย ในหนังสือ “ปทานุกรม” เล่มนี้ได้เก็บคำกระหนก และให้ความหมายไว้ดังนี้

“กะหนก [-หนก] น. ลายเครือเถา มีหลายชนิด เช่น กะหนกเปลว กะหนกก้านชด กะหนกพาด”

ถัดมาถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๑ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้เรียบเรียงและจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “**สัตวา-ภิธาน**” ขึ้น ท่านผู้เรียบเรียงได้อ้างถึงคำว่ากระหนก ที่เนื่องด้วยสัตว์หิมพานต์บางตัวซึ่งท่านพรรณนาไว้ดังนี้

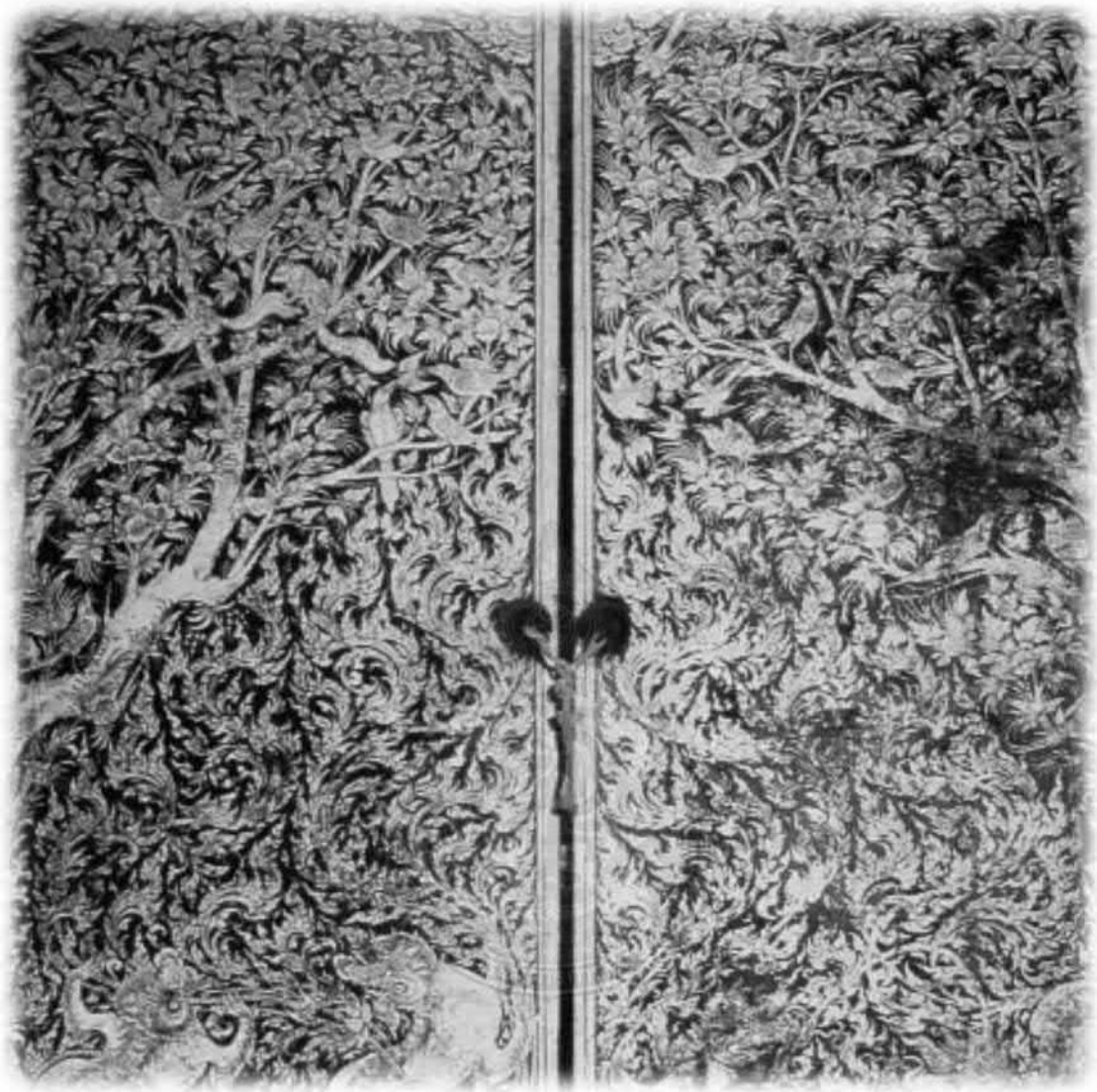
- “๑ แมงกดาหนัดสัตว์ ซึ่งควรจัดในวาที
คือชาตราชสีห์ ทั้งสี่หม้อยู่หิมวัน
๑ อีกเหล่าคชสีห์ กายินทรีย์ก็เช่นกัน
แปลกแต่สีสะผ้น ไปข้างหน้ามาข้างหลัง
๑ ราชสีห์มีกระหนก ยอดผ้นปกปึงฉิมัง
คชสีห์มีวงทั้ง ยอดกระหนกปกบุรโต
๑ ทั้งสองสัตว์สูงสุด ฤทธิรุดมเลิศเดโช
ถึงสัตว์ที่โตๆ ก็เกรงเดชเหตุฤทธิแรง”

มาถึงปีพุทธศักราช ๒๔๘๖ มี “**สมุด ตำราลายไทย**” เขียนและเรียบเรียงขึ้นโดย พระเทวาภินิมิต (ฉาย เทียมสินชัย) พิมพ์ออกเผยแพร่ สมุดตำราลายไทยเล่มนี้ จัดว่าเป็นตำราลายไทยเล่มแรกในแวดวงวิชาการ ศิลปไทย ในสมุดเล่มนี้ พระเทวาภินิมิตได้อ้างถึงกระหนก ไว้ที่คำอธิบายของบทที่ว่าด้วย บ่อเกิดแห่งลายไทย ดังนี้

“บ่อเกิดแห่งลายกะหนก ๓ ตัว ซึ่งนอกจากจะเกิดจากรูปฉากชายธง กะหนก ๓ ตัว เปนบ่อเกิดแห่งลายกะหนกนารี (คือกะหนกหางกนิร) และกะหนกหางหงส์”

พระเทวาภินิมิต เป็นนายช่างเอกชั้น ๑ หมวดย่างของกองสถาปัตยกรรม และเป็นหัวหน้าแผนกตำราในกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ดังนั้นข้อเขียนของท่านผู้นี้ นอกจากคุณค่าส่วนตัวแล้ว สถาบันซึ่งท่านสังกัดอยู่ย่อมเป็นเครื่องรับรองสิ่งที่ท่านเขียนขึ้นไว้ว่าถูกต้อง แม้ว่าท่านได้เขียนคำว่า กะหนก โดยไม่มี ร กล้า ก็ตามที่ แต่ควรทราบว่ กะหนก คำนี้สะกดอย่างอักษรวิธีตามรัฐนิยมสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีสมัยนั้น ดังคำว่า กรมศิลปากร ครั้งนั้นก็ให้เขียนว่า “กรมศิลปากร” เป็นต้น

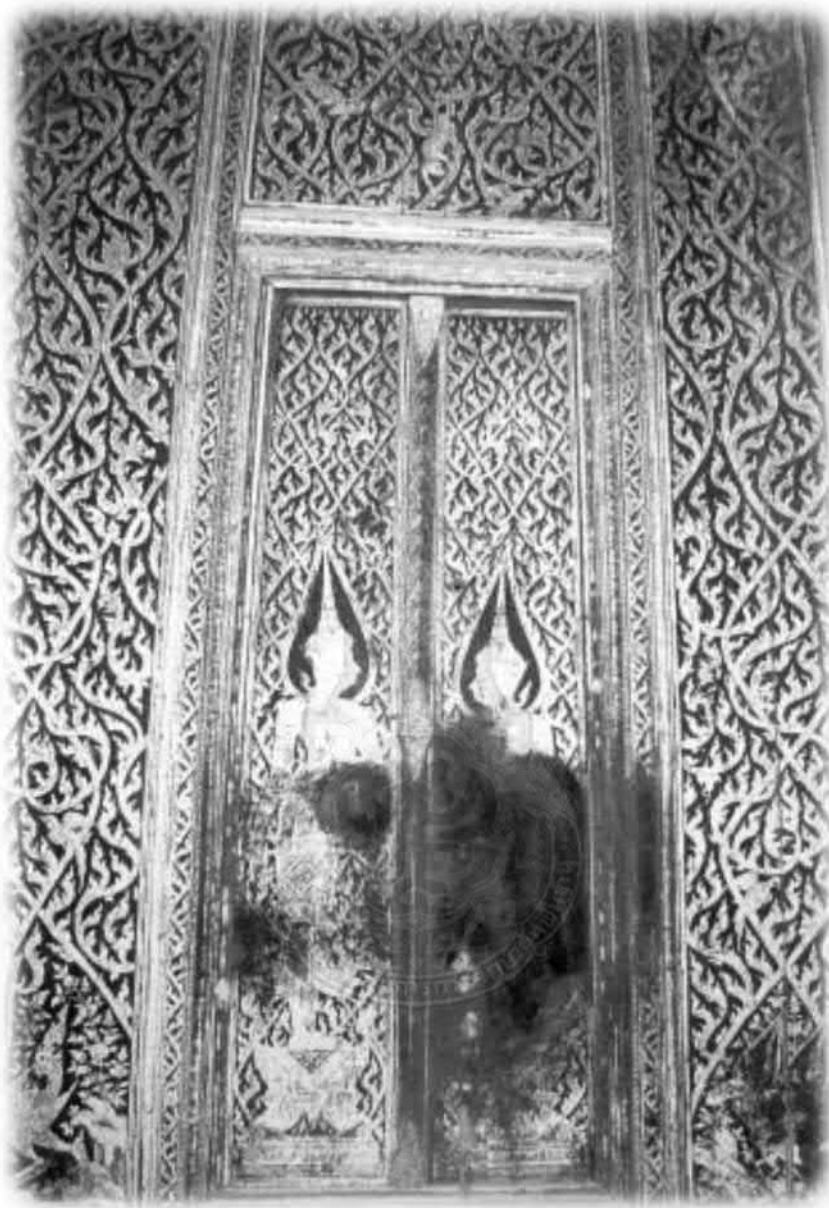
ครั้นถึงปีพุทธศักราช ๒๔๙๓ ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์ “**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓**” โดยรับโอนงานจัดทำและชำระปทานุกรม ของกรมตำรา กระทรวงธรรมการ ที่ได้เคยพิมพ์ออกจำหน่ายในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ มาแก้ไขเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่ ใน “พจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑ ได้เก็บคำ กระหนก และอธิบายความหมายของคำ ดังนี้

“กระหนก ๑ น. สายเครื่องเถาอย่างหางกิ้งกือ มีหลายชนิด เช่น กระหนกเปลว กระหนกก้านขด กระหนกพาด, เดิมเขียนเป็น กนก ก็มี.”

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในเวลาต่อมา แล้วได้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ในวาระงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พจนานุกรมฉบับนี้อยู่ภายใต้ชื่อใหม่ว่า “พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕” มีคำว่ากระหนกและคำอธิบายซึ่งได้รับการปรับปรุงใหม่ต่อไป

“กระหนก ๑ น. ชื่อแบบลายไทยประเภทหนึ่ง ใช้ผูกเขียนเป็นลวดลาย มีทั้งระบายสี ปิดทองรดน้ำ ปั้น หรือแกะสลัก เป็นต้น มีหลายชนิด เช่น กระหนกเปลว กระหนกก้านขด กระหนกเครือ, เดิมเขียนเป็นกนกก็มี.”

ภายหลังปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ที่ “พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕” ได้รับการพิมพ์ออกจำหน่ายแล้วก็ได้มี “พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน” พิมพ์ออกมาเล่มหนึ่ง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ ได้เก็บคำและอธิบาย “กระหนก” ไว้ดังต่อไปนี้

“กระหนก ๑. ลายไทยแบบหนึ่ง มีทั้งระบายสี ปิดทองรดน้ำ ปั้นหรือแกะสลัก ฯลฯ เพื่อประดับตกแต่งให้สวยงาม งานช่างศิลปกรรมไทยประเภทตกแต่ง อาศัยลวดลายกระหนกนี้มาก...

กระหนกหรือลายกระหนกนี้ บางทีเรียก “ลายกนก” ซึ่งแปลว่า “ลายทอง” ก็มี เหตุที่เรียกลายกระหนกเพี้ยนไปเป็น ลายกนก หรือลายทอง คำเดิมน่าจะมาจากความเข้าใจ ไขว้เขวไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ความข้อนี้มีพระอธิบายของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ความตอนหนึ่งว่า

“คำว่า กนก นั้นก็หลง กนกในภาษามครแปลว่า ทอง คงเอามาใช้แก่ตุลย์ทอง คือ ตูลย์รดน้ำก่อนแล้วเข้าใจกันเคลื่อนผิดไป เป็นว่าใบไม้อย่างสะบัดไม้สะบัดนั้น มาเป็น กนก”

การเรียก ลายกระหนก ที่มาเพี้ยนเป็น ลายกนกหรือลายทอง ดังพระอธิบายที่นำมาแสดงไว้ในที่นี้ส่วนหนึ่งแล้ว ยังมีเหตุผลอีกประเด็นหนึ่งแสดงให้เห็นความเพี้ยนของคำว่า กระหนก เป็น กนก คือมีคำอธิบายของพระพรหมพิจิตร (พรหม พรหมพิจิตร) ในบทความเรื่อง “คำว่าลาย” ว่า

“ส่วนคำว่ากระหนกในปทานุกรมแปลว่า ทองและต้นไม้ที่มีหนาม เมื่อนานก็ถึงคำว่าทอง อาจเอาไปทำเป็นกระหนกขึ้นอย่างหนึ่งก็ได้ แล้วเรียกกันว่า กระหนกทอง ถ้าเอาเงินไปทำ

ก็เรียกว่า กระหนกเงิน หรือทั้งลายทั้งกระหนกที่เขียนด้วยน้ำยาลงดูพระธรรมเป็นลายปิดทองรดน้ำ เห็นกระหนกเป็นทองก็ได้”

“ลวดลายกระหนกนี้โดยมากเป็นลายเขียน มักทำปิดทองรดน้ำแพร่หลายมีอยู่มากพวกหนึ่งกับในส่วนที่ทำการปั้น แกะสลัก เหล่านั้นย่อมพอใจทำปิดทองกันเป็นพื้น ลวดลายประเภทกระหนกจึงปรากฏในรูปแบบ ที่เห็นเนื้อวัตถุเป็นทองอยู่บนตัวลวดลาย ด้วยเหตุฉะนั้น คนทั้งปวงและพวกกวีจึงชอบที่จะเรียกลายกระหนกเพี้ยนไปเป็นลายกนก”

หลักฐานประเภทลายลักษณ์ซึ่งปรากฏอยู่ตามเอกสารต่างสมัยต่างลักษณะอันเป็นเครื่องแสดงประกอบการเฉลยประเด็นปัญหา คำว่า กระหนก ดังที่ได้คัดมาแสดงโดยลำดับไว้นี้ คงจะพอเป็นคำเฉลยปัญหา นำมาซึ่งคำตอบแก่ความสงสัยและความสงสัยให้ประจักษ์แจ้งกระจ่างในความเป็นมา ความหมายและความเข้าใจคำว่า กระหนก ได้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว

ฉะนั้น ลายกนก หรือ ลายกระหนก เมื่อจะใช้สำหรับเขียน อ้างถึงหรือเรียกให้ลูกนั้น ควรจะเลือกใช้คำใด กรณีเช่นนี้ไม่อยู่ในวิสัยสำหรับผู้เรียบเรียงพึงใช้เนื้อหาแห่งบทเขียนสร้างอิทธิพลหรืออำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นคล้อยตามหรือใช้ตาม แต่สำหรับบุคคลผู้มีวิจารณ์ญาณอันดี คงจะไม่ปฏิเสธประโยชน์ที่พึงได้รับจากบทเขียนเรื่องนี้ และสำนึกแล้วตระหนักหรือรู้ประจักษ์ชัดว่า ควรจะใช้คำว่า ลายกนก หรือ ลายกระหนก จึงจะควรแก่วุฒิภาวะแห่งตนต่อไป

เรื่องของหาย

ท่านผู้ทวิญจวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

ละครพูดสั้นๆ เรื่อง “เรื่องของหาย” นี้พบอยู่ในหอสมุดสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่น่าสนใจและแปลกมากในข้อที่ว่าไม่มีใครเคยคิดว่าสมเด็จพระท่านจะทรงแต่งละครประเภทชวนหัวได้อย่างไร รูปแบบของการเขียนละครแสดงว่าในเมืองไทยขณะนั้นเพิ่งจะสนใจ “ละครพูด” แบบตะวันตกที่ต้องมีการเขียนบทละครขึ้นให้เรียบร้อยก่อนการแสดงจริงๆ ไม่ใช่มีการเจรจาที่ตกลงกันไว้คร่าวๆ พอขึ้นเวทีก็แต่งบทเจรจาขึ้นเดี๋ยวนั้นแล้วแต่ปฏิภาณของผู้แสดง อย่างบทเจรจาในลิเก เป็นต้นสมัยนั้นคงจะไม่มีโอกาสใดดูการแสดง ละครพูดหรือเห็นบทละครแบบตะวันตก ความจริงวัฒนธรรมละครพูดไม่ใช่เป็นของใหม่สำหรับตะวันออก ในอินเดียโบราณ ก็มีการประพันธ์และแสดงละครพูด ซึ่งถือว่าเป็นวรรณศิลป์คลาสสิกระดับโลก เช่น ละครของกาลิลาส รูปแบบบทละครที่สมเด็จพระท่านทรงใช้ทำให้อ่านบทละครนี้ให้เข้าใจได้ยาก เพราะท่านใช้เบอร์เลขหนึ่ง สอง สาม ไปจนครบตัวละคร ซึ่งมีจำนวนถึง ๒๐ ตัว แล้วจะมีโพยหรือรายชื่อตามเบอร์เลขอยู่หน้าสุดท้ายว่าชื่ออะไรเป็นใคร หน้าที่จะไร นอกจากนี้ ยังไม่มีการแบ่งเป็นฉาก เป็นองก์ มีแต่บทเจรจาโต้ตอบตั้งแต่ต้นจนจบ พอเปลี่ยนฉากซึ่งคือการเปลี่ยนสถานที่ก็จะมีเว้นช่องว่างระหว่างบรรทัดให้กว้างมากขึ้น พอให้สังเกตได้ว่าเป็นการเปลี่ยนสถานที่

ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการอ่านจึงได้เพิ่มเติมชื่อตัวละครกำกับตัวเลขไว้ใน

แต่ละหน้า และเพิ่มเติมชื่อสถานที่ไว้ตรงที่เว้นช่องว่างระหว่างบรรทัด โดยจะใส่ในวงเล็บ [] ขอแนะนำว่าผู้อ่านต้องอ่านให้ละเอียดทุกตัวอักษรเพราะละครเรื่องนี้เป็นประเภทชวนหัวที่ขมวดปมไว้ตอนจบ

การตีพิมพ์คราวนี้ไม่ได้แก้ไขตัวสะกดและสำนวนแต่อย่างใด คงรักษาตามต้นฉบับทุกอย่าง ถ้าอ่านไม่เข้าใจก็ขอให้อ่านออกเสียงดังๆ ก็จะเข้าใจความหมายได้เอง

ข้อน่าสังเกตคือเรื่องตัวสะกดที่ไม่แน่นอน เพราะสมัยก่อนยังไม่ได้วางมาตรฐานการเขียนอย่างปัจจุบัน ใครเขียนอย่างไรก็ได้ เอาความเข้าใจเป็นสำคัญ การใช้วรรณยุกต์และตำแหน่งของวรรณยุกต์ก็ไม่เหมือนปัจจุบัน บทละครนี้น่าสนใจในด้านการใช้ภาษาไทยของยุคสมัยสมเด็จพระท่าน และต้องเป็นตอนระยะแรกๆ ที่เริ่มรับอิทธิพลตะวันตก มีสำนวนไทยที่แตกต่างจากปัจจุบัน การใช้สรรพนามของตัวละครระหว่างเศรษฐกิจกับทาส หมอทองกับคนอื่นๆ เช่น เจ้า ข้า ผม มึง ดิฉัน เขา (เข้า) เป็นต้น คำนำหน้า เช่น อ้าย อ้ายทอง อ้ายมี ฐานะของตัวละครมีหลายแบบ เศรษฐี คนรับจ้าง ทาส เพื่อน พระครู ผู้มีบรรดาศักดิ์ เป็นต้น ให้เห็นพิธีทำบุญเลี้ยงพระที่บ้าน การเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน มีการแสดงเสภาด้วย ละครสั้นๆ เรื่องนี้ท่านสมเด็จพระท่านทรงสามารถแต่งบทเจรจาโต้ตอบที่แสดงภาพเห็นได้เป็นฉากเล็ก ๆ จากหนึ่งของสังคมไทยชาวบ้าน ไม่ใช่ในวังวังสมัยนั้นได้อย่างดียิ่ง ผู้อ่านได้ทั้งความบันเทิง ความรู้ และภาพมุมมองหนึ่งของสังคมไทยในอดีต

เรื่องของหาย

พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

- เศรษฐีไปหาหมอมาดู
- (เศรษฐี) ๑ “เจ้าที่อยู่ในเรือนหลังนี้ แหวนของข้าหายไป ช่วยกันค้นดูทีหรือ โอหรือ ใครเอาของข้าไป”
- (นายสิง, คนรับจ้าง) ๒ “ฉันไม่ได้เห็นของท่านเลย”
- ๑ “มีงละ ไอ้บัว”
- (อ้ายบัว, ทาษ) ๓ “ผมก็เหมือนกัน”
- ๑ “ใครเอาไปทำไมจะรู้ได้ล่ะ”
- (นายมา, เพื่อน) ๔ “โอ พ่อหมอทองแกดูแม่นยาดีนัก ถ้าหาแกมาดูเห็นจะได้ของเปนแน่”
- ๑ “แกอยู่ที่ไหน”
- ๔ “แกอยู่ใกล้ทุ่งนาตาสัง”
- ๑ “แกได้อย่างไร”
- ๔ “พวกชาวบ้านเหล่านั้น ที่อยู่บ้านใกล้เคียงบ้านแก ถ้าถูกโขมยลักควาย ไถของอื่นๆ ไป เข้า ก็ไปวานแกดู แกก็ชี้ทิศแลที่สำคัญให้ ไปหากก็ได้ของคืน”
- ๑ “โอ ไปหาแกมาดูทีหรือ”
- ๔ “แกแก่แล้วใครมารับแกไป ต้องหามแกไปทั้งนั้น”
- ๑ “ถ้าอย่างนั้นอ้ายทองกะอ้ายมีไปรับแกมาทีสิ”
- (นายอยู่, ทาษ) ๕ “ไปสิวะอ้ายทอง ภูนี้ไม่สบายใจเลย หมอทองแกดูแม่นนัก เขาเล่า ลีซ่เสี้ยงแกมานานแล้ว ได้ตัวผู้ร้ายเสียจะได้สินทุกซ่ไป”
- ๑ “เจ้าอยู่เจ้าคุณเคยกับแกหรือ จึงรู้ว่าแกตืออย่างนั้น”
- ๕ “ผมเคยไปวานแกดูหลายครั้งแล้ว ก็ได้ของคืนมาทุกที”
- ๑ “ถ้าอย่างนั้นเองพาอ้ายทอง อ้ายมี มันไปทีสิ”
- ๕ “อ้ายทอง อ้ายมี รับไปเร็วๆ หน่อยวะ”
- (อ้ายมี) ๖ “ไปสิวะ อ้ายทองไปเดอะ”

[ทั้ง ๓ ไปถึงบ้านตมอทอง]

- (นายอู่, ทาษ) ๕ “พ่อทองวันนี้มีธุระอะไรหรือไม่”
 (ตมอทอง) ๗ “ไม่มีดอกจ๊ะ”
 ๕ “นายฉันให้มาเชิญพ่อทองไปที่บ้าน ด้วยธุระสำคัญเกิดขึ้น”
 ๗ “จะให้ไปทำไมจ๊ะ”
 ๕ “แหวนท่านหาย ท่านให้มาเชิญพ่อทองไปช่วยดูสักหน่อย”
 ๗ “โอ วันนี้ไม่สบายจริง ๆ พรุ่งนี้เถอะถึงค่อยมารับฉัน”
 ๕ “ท่านทุกข์ร้อนนักขอเชิญไปให้ได้”
 ๗ “ยังไม่สบายจริง ๆ”
 (อ้ายมี) ๖ “ไม่ไปเอาไฟเผาเรือนเสียเถอะ”
 ๕ “อย่า ๆ”
 ๖ “ฉันเผาจริง ๆ นะนาย อยู่เล่นตัวนักนี่”
 ๕ “อ้ายมีอย่า ค่อยพูดค่อยจากันดี ๆ เถอะวะ”
 ๖ “ไม่และน่า ไม่ไปก็เผาเสียแหละ”
 ๗ “โอไปละ ๆ อย่าทำเลยพ่อ”
 ๕ “อ้ายมี ท่านยอมไปแล้วหยุดเถอะ”
 ๗ “อ้ายทองตายแล้ว ๆ คราวนี้มึงถูกเขียนยับละ ๆ”
 [เดินทางมาถึงหน้าบ้านเศรษฐี]
 ๕ “หยุดพักอยู่ก่อน อ้ายทองอยู่กับท่านนะ อ้ายมีเข้าไปกับกู ต้องเข้าไป
 แจ้งความแก่ท่านเสียก่อน”
 (อ้ายทอง, ทาษ) ๘ “รับประทานผมผิดแล้ว ช่วยสมเคราะห์ผมบ้างเถิด”
 ๗ “โอ มึงเอาของท่านไปไว้ไหนเล่า บอกกูเสียดี ๆ จะช่วยแก้ไขไม่ให้ถูกเขียน”
 ๘ “ผมไปฝังไว้ที่ใต้ต้นมะเดื่อข้างทิศเหนือ”
 ๗ “อ้อไม่เปนไรดอก ถ้ามึงบอกตามจริงดังนี้แล้ว กูก็ต้องช่วยมึง”
 [ภายในบ้าน]
 ๕ “พ่อมอทองมาแล้วขอรับ”
 (เศรษฐี) ๑ “ให้เขาเข้ามาสิ”
 ๕ “เชิญพ่อมอทองเข้าไปในโน้นเถิดท่านให้เข้าไปแล้ว”
 ๗ “เออ การดูเล่นนี่นะ จะเชื่อเอาเปนแน่ด้วยหรือ วันนี้ก็ไม่สู้จะสบายด้วย
 จะดูแม่นหรือ ไม่แม่นก็ไม่รู้”
 ๕ “ไปเถอะจ๊ะ ฉันนับถือพ่อมอจริง ๆ คงแม่นเปนแน่”

(เศรษฐี)

(ดาหมอทอง)

- ๑ “อ้อ พ่อหมอหรือ เชิญนั่งนี่เถอะ”
- ๗ “วันนี้ ดิฉันว่าจะไม่มาแล้ว ก็เสียอันนอนไม่ได้ต้องมา”
- ๑ “ทำไมพ่อหมอถึงจะไม่มาเล่า”
- ๗ “วันนี้ ฉันไม่สบายจริงๆ”
- ๑ “ขอบใจพ่อหมอนัก เชิญก็มาโดยดี แฮะ หาหมากพูลน้ำร้อนน้ำชามาซิ”
- ๗ “จะให้ดิฉันดูอะไร”
- ๑ “อ้อ แหวนของฉันหายไป พ่อหมอช่วยดูสักหน่อยได้หรือไม่”
- ๗ “จะดูก็ได้ แต่ตัวผู้ร้ายนั้น ดิฉันบอกเห็นจะไม่ได้ กลัวจะเปนบาปกรรมไป”
- ๑ “จะ ขอแต่ได้ของคืนก็แล้วกัน”
- ๗ “วันนี้วันอะไร”
- ๑ “อ้อวันอาทิตย์”
- ๗ “ในยามนี้ท่านว่าคนที่ลักไปนั้น ไม่ใช่คนอื่นไกลคนอยู่ในบ้านนี้เองอย่าเอาตัวเลยนะ”
- ๑ “จะ ได้แต่ของก็เอาเถิด”
- ๗ “มันไปไว้ที่ใต้ต้นมะเดื่อข้างทิศเหนือ ไปหาดูเถิด”
- ๑ “จะได้หรือ”
- ๗ “ในยามว่าได้ ต้องไปหาเสียเดี๋ยวนี้ ถ้าช้าไปจะไม่ได้”
- ๑ “ไปเจ้าฉันไปหาดูทีหรือจะได้บ้างกระมัง”
- ๗ “เฮ้ย ใครอย่า-run ภูเขาอยู่เอง อ้าอยู่นี้แนะ แม่ดูแม่นจริง”
- ๑ “ได้ไหม”
- ๗ “ได้แล้วขอรับ ดูแม่นราวกะตาเห็น”
- ๑ “อ้อ ดีจริงๆ แม่นแท้ๆ ใครอยู่ในนั้นบอกแม่หนูให้เขาหยิบเงินมา ๘๐ บาท”
- ๗ “ยามตีฉัน ดูไม่ค่อยจะผิดเลย”
- ๑ “จะ ดีฉัน พ่อเรียนมาแต่ไหน”
- ๗ “ดิฉันเรียนมากกว่าสิบอาจารย์แล้ว”

(หนู, ภรรยาเศรษฐี)

- ๑๐ “นี่เจ้าคะ”
- ๑ “เอ้า ท่านหมอเอาไปใช้พลาง ถ้ามีธุระอะไรแล้วมาหาฉันเถิด ฉันจะช่วยสมเคราะห์”
- ๗ “ขอบใจพ่อจริง ๆ ฉันลาไปก่อนละ”
- ๑ “แนะให้คนไปส่งพ่อหมอลิ”

- (นายอยู่, ทาษ) ๕
- (อ้ายมี) ๖ “ไปสิพ่หอม”
- (อ้ายทอง, ทาษ) ๘
- (นายมา, เพื่อน) ๔ “อ้ายมี อ้ายทอง เอาเปลมารับท่านสิ”
- (ตาหมอทอง) ๗ “เออ เจ้าเหล่านี้เหนื่อยมาก เอาไปคนละกึ่งตำลึง แต่เจ้าทองเหนื่อยมากกว่าคนเอาไป สองตำลึง”
- (เศรษฐี) ๑ “เออ เราจะทำบุญเสียที่ เข้าของหายบ่อยๆ ทำบุญเสียสักที่จะชอบกลเองไปนิมนต์พระนะ คุณเขี้ยว คุณอ่อน คุณวัน พระครูคง สมุห์ตพด ๕ องค์ พรุ่งนี้ให้มาสวดมนต์ ปรีณี่ฉัน แม่หนูจัดแจงสำหรับเลี้ยงพระนะ เออปรีณี่เวลาค่ำ ต้องเชิญเพื่อนฝูงมากินเลี้ยงด้วย จะได้เป็นที่เพลิดเพลินไปเชิญพ่หอมมาด้วย ต่อไปจะได้พึ่งพาแก่ ที่นี้ไม่มีใครชะโมยของเรา อีกเป็นแน่”
- (หนู, ภรรยาเศรษฐี) ๑๐ “เลี้ยงสักกี่คนละเจ้าคะ”
- ๑ “๑๕ คน”
- ๑๐ “มีต้องมี-”
- ๑ “จะมี-”
- ๑๐ “-อะไรให้เขาดูหรือ”
- ๑ “= เสภา”
- (นายจัน, น้อง) ๙ “เกล้าผมว่า สู้มีละครไม่ได้”
- ๑ “อย่าเลย ไม่ใช่การใหญ่โตอะไรนี่นะ เห็นว่าเราได้พบหมอดูรสรจรรยาก็ทำบุญเสียที่ พอให้คนเรารู้ทั่วกัน จะได้ไม่คิดลัทธิคิดชะโมยเราอีก-”
- ๑๐ “เจ้าคะดีแล้ว=
- ๑ “-ต่อไป”
- ๑๐ “=ดีแล้ว”
- ๑ “เจ้าจันไปเชิญพ่หอม แลเชิญเพื่อนที่รักของเราด้วย”
- [บ้านหมอทอง]
- ๙ “ท่านเศรษฐีให้มาเชิญพ่หอมไปที่บ้านเวลาพรุ่งนี้”
- ๑ “ไปทำไม”
- ๙ “ท่านจะทำบุญเรือน ให้เชิญพ่หอมไปดูเสภาแลเวลากลางคืนวันนั้น มการเลี้ยงพวกพ้อง เชิญพ่หอมไปรับประทานด้วย”
- ๗ “อ้อ อย่างนั้นหรือ ไปสิ”

- (นายจัน, น้อง) ๙ “จันลาไปก่อนนะ ไปให้ได้หนาพ่อหมอ”
- (ดาหมอทอง) ๗ “จ๊ะ”
[ที่วัด]
- (นายอยู่, ทาษ) ๕ “ท่านเศรษฐีให้มานิมนต์คุณพระครู กับคุณสมุห์ คุณเชียว คุณอ่อน คุณวัน ไปสวดมนต์ที่บ้านเวลาพรุ่งนี้ ปรีณี่รับบิณ บาตร”
- (พระครูคง) ๑๑ “เออทำอะไร”
๕ “ท่านจะทำบุญเรือน”
๑๑ “ไปสิ ท่านนับถือจึงให้มานิมนต์ ต้องไป”
[บ้านเศรษฐี]
๕ “ผมได้ไปนิมนต์พระเสร็จแล้ว”
- (เศรษฐี) ๑ “เออดีละ”
๙ “ผมได้ไปเชิญพ่อหมอ และผู้ที่จะมากินเลี้ยงทั้งปวงเสร็จแล้ว”
๑ “เออดีแล้ว นางหนู จัดทำสำรับให้ดีๆ นะ”
- (หนู, ภรรยาเศรษฐี) ๑๐ “เจ้าคะ ตีฉันให้เขาไปซื้อของมามากแล้ว ได้ลงมือทำกันบ้างแล้ว”
[บ้านเศรษฐี วันทำบุญ]
- (นายสิง, คนรับจ้าง) ๒ “นิมนต์ขอรับ”
๑๑ “สวดหลังไหน”
๒ “หลังสูงโน้นขอรับ”
- (อ้ายบัว, ทาษ) ๓ “ตักน้ำล้างเท้าท่านเสียก่อนสิวะ”
๑ “อ้อ คุณพระครูมาแต่วันที่เดียว เก้าผมเคราะห์ร้ายมาก ถูกชะโมยลัก ของเนืองๆ จีบกุมก็ไม่ได้ มาเมื่อวานขึ้นนี้แหวนหาย เก้าผมเชิญหมอ คนหนึ่งมาดู ดีแท้ๆ ทายราวกะตาเห็นว่าอยู่ใต้ต้นมะเดื่อข้างทิศเหนือ ให้ไปขุดได้มา จึงได้ทำบุญเรือนเสียที่ ๑ ด้วยหวังใจว่าคงจะไม่มีผู้ร้าย รบกวานอีกต่อไป”
๑๑ “อ้อ หมอที่ไหน”
๑ “เขาชื่อทอง อยู่ที่บางพรหม พรุ่งนี้เกล้าผมให้เชิญเขามาด้วย”
๑๑ “ออดีแล้ว ฉันอยากจะรู้จักไว้บ้าง”
๑ “เขาดูแมนขอรับ ราชนาสีลชี”
๑๑ “นะโม ๗ลฯ”
๙ “วิปัติติ ๗ลฯ”
๑๑ “นะโม ๗ลฯ”

- (เศรษฐี) ๑ “เฮ้ยน้ำร้อนน้ำชาถวายพระช”
[งานทำบุญเสร็จแล้ว]
- (พระครูคง) ๑๑ “เจริญพร อาตมาไปก่อน”
๑ “ขอรับ”
๑๑ “พรุ่งนี้ เข้าหรือสาย”
๑ “เข้าๆ หนอยขอรับ”
- (นายอยู่, ทาษ) ๕ “เฮ้ยพวกเรา พระไปแล้วเก็บเข้าของสือวะ”
[งานทำบุญวันรุ่งขึ้นที่บ้านเศรษฐี]
๑ “นิมนต์เจ้าคุณ”
๑๑ “เห็นจะไม่สาย”
๑ “ขอรับ ราธนาสีลช”
๑๑ “ยถาวรรีฬาปุรา ฯลฯ”
๑ “จวนแขกจะมาแล้วเฮ้ย จุดไฟฟืนเถิด อ้อพ่อสังข์มาหรือ พ่อแดงฉัน
นึกว่าจะไม่มาละ อ้าว คุณหลวงท่านขุนมาแล้ว”
- (นายสังข์, เพื่อน) ๑๒ “ทำบุญอะไร”
๑ “อ้อ ฉันเคราะห์ร้ายนัก ถูกชะโมยลักรำไป มาเมื่อวานขึ้นนี้แหวนหาย
ได้หมอดูมาคน ๑ ดูแม่นราวกะตาเห็น ชั้ที่แพงทีเดียว ไปชุดได้ตั้งหลาย
ฉันนึกว่าต่อไปนี่คงจะไม่มีชะโมยอีก จึงทำบุญให้เป็นการสนุกเสียคราว ๑”
- (นายแดง, เพื่อน) ๑๓ “หมอดูอะไร”
๑ “ดาหมอดูทอง”
๑๓ “ที่อยู่ที่บ้านพรหม นั้นหรือ”
๑ “นั่นแหละ”
๑๓ “ดี เกดี”
๑๒ “รู้จักหรือ”
๑๓ “ฉันก็รู้จักอยู่ ได้ไปวานแกลง ๒-๓ ครั้ง อี้ดูแม่นอยู่”
๑๒ “ฉันอยากรู้จักแก่นัก”
๑ “พ่อสังข์ฉันให้เชิญเกมมาเหมือนกัน ประเดี๋ยวก็จะมา”
๑๒ “อ้อ ดีทีเดียว ฉันจะให้แกลงบ้าง”
๑ “อ้าว พ่อหมอดูมาแล้ว เชิญๆ”
๑๒ “ฉันอยากจะรู้จักพ่อหมอดูเหมือนกัน พ่อหมอดูอยู่ที่ไหน”
- (ดาหมอดูทอง) ๓ “ฉันอยู่ที่บ้านบางพรหม”

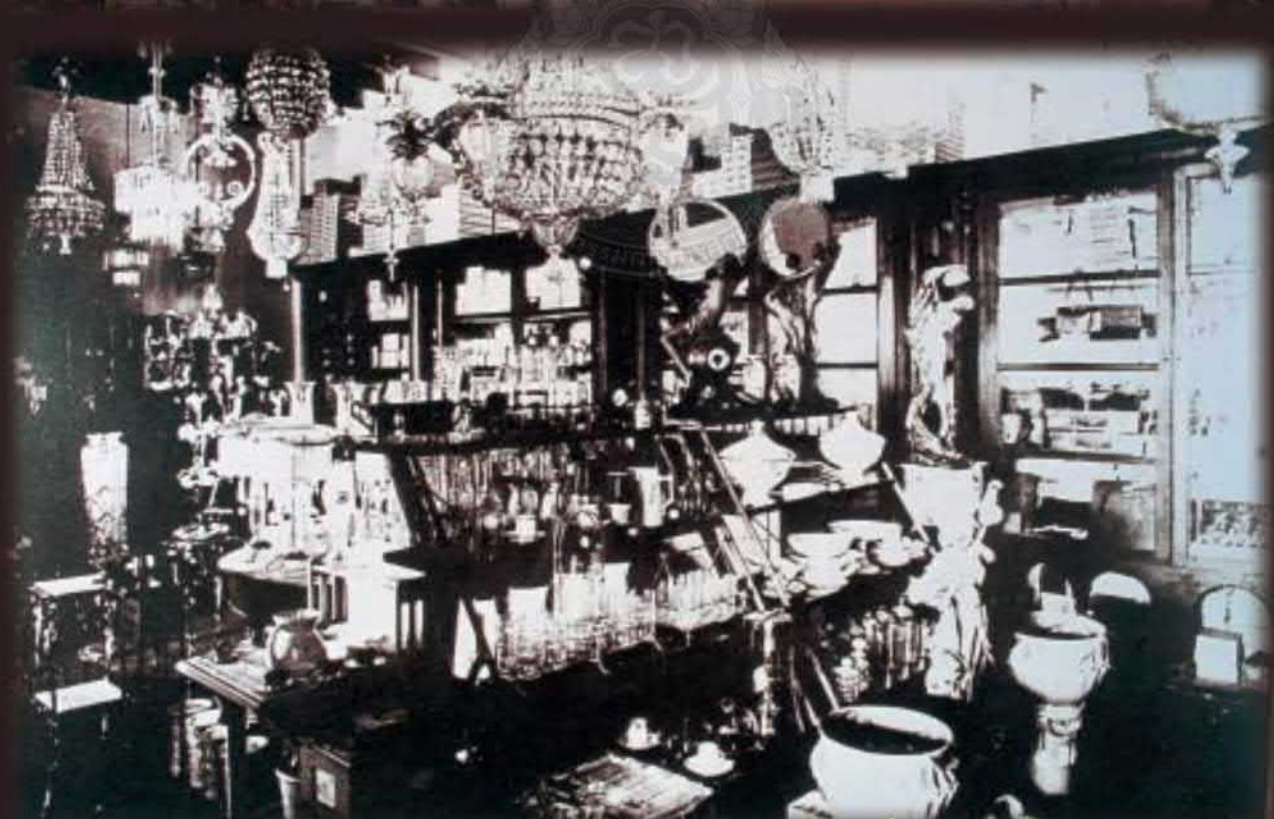
- (เศรษฐี) ๑ “พวกเสกามาแล้ว เชิญรับประทานเสียก่อนจึงค่อยเล่น”
- (นายแดง, เพื่อน) ๑๓ “ไหน ๆ ก็พริกพร้อมกันแล้ว ให้เล่นเสกเถิด”
- (นายสังข์, เพื่อน) ๑๒ “โอฝนตกลงมาแล้ว”
๑๓ “ดินะ จะได้เย็น ๆ”
๑๒ “ฉันหมายความว่าให้พ่อหมอดูแลสุขภาพหน่อย”
- (ดาหมอทอง) ๗ “จะให้ดูอะไร”
๑๒ “จะให้ดูเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย”
- (นายโต, เพื่อน) ๑๔ “เวลานี้ไม่เป็นเวลาที่จะดู ดูเวลาอื่นจึงจะชอบ”
๑๓ “ถูก ๆ พ่อโตว่าถูกต้อง”
๑๒ “เชิญจับบทเสกเถิด”
๑๓ “ทำทางขุนช้างแยบคายนัก”
๑ “เชิญรับประทานเสียก่อนเถิด”
๑๓ “อีกประเดี๋ยวก็จะได้”
๑ “รับประทานเสียก่อนก็จะดี”
๑๓ “เชิญเถอะ”
๑๒
๑๔ “ไป ๆ”
๑ “เชิญพ่อหมอรับประทานเถิด”
- (นายทิพย์, เพื่อน) ๑๕ “ฝนตกมากนัก”
- (ขุนศรี, เพื่อน) ๑๖ “พ่อหมอเมื่อไรฝนจะหยุด”
๗ “อยู่ในจวนสองยามจึงจะหยุด”
๑ “ท่านหมอพยักหน้าเรียกฉันทำไม”
- (หลวงสกล, เพื่อน) ๑๗ “โอ บุญแท้ ๆ พอลุกไปพื้นที่ ไฟก็ผ่าลงมา”
๗ “ฉันพิจารณาว่าฝนจะหยุดเมื่อไร ก็ได้ความว่าจะหยุดจวน ๒ ยาม ครั้นได้ยินฟ้าคำรามนัก ฉันจึงพิจารณาว่าฟ้าจะลงที่ไหนบ้าง จึงเห็นว่าฟ้าจะลงที่ตรงท่านนั่ง ครั้นจะออกปากเรียกก็เขากำลังเต็มปากอยู่ เหนการจวนอยู่แล้ว จึงพยักหน้าเรียกท่าน ท่านก็เป็นผู้ใหญ่ ฉันขออะไยเสียเถิด อย่าว่าดูถูกดูหมิ่นเลย”
๑ “ไม่เป็นไรมิได้ ช่วยชีวิตไว้ดังนี้ จะไม่นับถือและโกรธซึ่งอย่างไรได้ ตั้งแต่นั้นต่อไปฉันตอ้งนับถือท่านหมอเหมือนกับบิดาทีเดียว”
๑๗ “อ้อ พ่อหมอรู้การลึกลับจริง ๆ”

- (ขุนศรี, เพื่อน) ๑๖ “รู้ตมกที่เตียว”
- (นายแก้ว, เพื่อน) ๑๘ “พวกเสภา ๆ กันหยุดหมด”
- (เศรษฐี) ๑ “ไม่เป็นไรละ เล่นต่อไปเถิด”
๑๑ “ฮา ฮา ๆ”
- (พระครูคง) ๑๑ “คนดูครีกครีนขึ้นแล้ว”
- (หลวงสกล, เพื่อน) ๑๗ “ถ้าไม่ได้ท่านหมอ ก็คงไม่ครีกครีนอีกดังนี้”
๑ “ฉันขอบใจพ่อหมอนัก เชิญรับแหวนวงนี้ไว้เป็นที่ระลึกเถิด”
- (ตาหมอทอง) ๗ “ฉันเห็นไทยจะมีถึงท่าน ๆ ก็ได้มีคุณแก่ฉัน ๆ จึงได้บอก แหวนนั้นไม่รับของท่านแล้ว”
๑ “เชิญเถอะพ่อหมอ ถ้าพ่อหมอไม่รับก็เห็นจะไม่คบกับฉันอีกต่อไป”
- (นายแดง, เพื่อน) ๑๓ “ของท่านให้ด้วยความยินดี รับเสียเห็นจะชอบกล”
๗ “เมื่อท่านจะให้ได้ ก็ต้องรับ”
- (นายสังข์, เพื่อน) ๑๒ “ฝนตกหยุดแล้ว ฉันลาไปก่อนละ”
๑ “ยังไม่ทันตึกก็มากนอ้ย อย่าเพิ่งไปเลย”
- (ขุนศรี, เพื่อน) ๑๖
๑๗ “ฉันนอนตึกไม่สบาย ลาไปก่อนเถิด”
๑๒
๗ “ฉันก็ลาไปก่อนละ”
๑๗ “ว่าง ๆ ฉันจะไปให้พ่อหมอดูบ้าง”
๗ “เชิญขอรับ ไม่เป็นไรมิได้ ดูไปตามรู้ตามเห็น”
๑๗ “ฉันลาไปก่อนนะ”
๑ “เชิญขอรับ”
[บ้านหมอทอง]
๑๗ “หมออยู่ไหม”
- (นายคำ, หลาน) ๑๙ “อยู่จ๊ะ”
๑๗ “ดูหมาตัวนี้”
๗ “แม่คุณหลวงมาถึงนี่ทีเดียว”
๑๗ “ฉันเห็นหมอรูการลิกซึ่งนักก็มาหา หมายถึงจะให้ดูเล่นบ้าง”
๗ “ผมก็ดูไปตามรู้ตามเห็นนิดหน่อยเท่านั้น”
๑๗ “ในมือน้อไร”
๗ “เหลือสติกำลังที่ผมจะดูไปได้”

- (หลวงสกล, เพื่อน) ๑๗ “แต่ฟ้าผ่ายังดูถูก เถานี้จะดูไม่ถูกด้วยเหตุไร”
- (ดาหมอทอง) ๗ “เกล้าผมจะกราบเรียนโดยความจริง ได้เท่าต้องโปรดผมบ้าง”
- ๑๗ “จะให้ฉันสมเคราะห์อย่างไรพ่อหมอ”
- ๗ “สมเคราะห์แต่เพียงไม่พูดให้ใครทราบ”
- ๑๗ “ได้ลี้จะ เป็นอย่างไรๆ”
- ๗ “รับประทาน วันที่เกล้าผมไปรับประทานนั้น ไซ้ว่าเกล้าผมจะทราบว่า ฟ้าผ่านั้นหามิได้ กะดูถูกเปิดติดคอเกล้าผมๆ เกือบถึงที่ตาย ก็พยักพเย็ด ไปหยั่งนั้น พอฟ้าผ่าลงมา กะดูถูกเปิดก็หลุดลงไปในท้อง เป็นความสตัย ของเกล้าผมดังนี้ เกล้าผมเห็นได้ทีที่พลอยประสมไปหยั่งนั้นเอง”
- ๑๗ “อ้อ ยังงั้นดอกอ้อรี้ ก็ที่ดูควายดูจั่วให้เขาเล่า”
- ๗ “รับประทาน นั้นเกล้าผมให้พวกศิษย์เกล้าผมไปลักมันมาซ่อนไว้ จึงได้ ทายถูกดังนั้น”
- ๑๗ “ก็อ้ายเรื่องแหวนของเศรษฐีจ้อยหานั้นเล่า”
- ๗ “เกล้าผมจะไม่ไปแล้ว อ้ายมีบ่าวท่านมันจะเอาไฟเผาเรือนเกล้าผมๆ ก็ต้องไป เมื่อเวลาไปเกล้าผมคิดเห็นไปว่า ดูไม่ถูกท่านเศรษฐีคงตีตาย จึงบ้านไปว่า ไอ้ทองตายแล้วๆ เป้าเศรษฐีที่ขโมยนั้นชื่อไอ้ทอง เป็น ผู้ทามเกล้าผมไผ่ นึกว่าเกล้าผมตายถูก รับสารภาพแก่เกล้าผมซี้ที่ฝังไว้ แก่เกล้าผมๆ จึงได้ตายถูก การเป็นเช่นนี้”
- ๑๗ “อ้า พ่อหมอมมีบุญใหญ่ที่เดียว พอญเป็นไปได้ บุญบุญ ชันนะๆ หะหะหะหะ ยังงั้นฉันลาไปก่อนละ”
- ๗ “รับประทานได้เท่าได้โปรดเกล้าผม อย่าให้แพร่พรายไป”
- ๑๗ “จะ อย่าเป็นทุกข์ๆ ฉันรู้คนเดียวไม่เป็นไร ถึงไอ้เบ้าฉัน ๒ คนนี้ก็ไวใจ ได้ พ่อหมอจะให้มันเป็นลูกศิษย์บ้างก็ได้”
- ๗ “ดีที่เดียวขอรับ ว่างๆ มาหาฉันบ้างนะพ่อ”
- (ทาขหลวงสกล) ๒๐ “จะ ว่างๆ ฉันจึงจะมาหาพ่อหมอ”

- ๑ เศรษฐีจ้อย
- ๒ นายสิงคนรับจ้างทำการ
- ๓ อ้ายบัวทาสเศรษฐีจ้อย
- ๔ นายมาคนชอบกับเศรษฐีจ้อย
- ๕ นายอยู่ทาสเศรษฐีจ้อย
- ๖ อ้ายมี
- ๗ ตาหมอทอง
- ๘ อ้ายทองทาสเศรษฐีจ้อย
- ๙ นายจันนอ้งกรรยาเศรษฐีจ้อย
- ๑๐ หนูกรรยาเศรษฐีจ้อย
- ๑๑ พระครูคง
- ๑๒ นายสังข์เพื่อนเศรษฐีจ้อย
- ๑๓ นายแดง “ ”
- ๑๔ นายโต “ ”
- ๑๕ นายทิพย์ “ ”
- ๑๖ ขุนศรี “ ”
- ๑๗ หลวงสกล “ ”
- ๑๘ นายแก้ว “ ”
- ๑๙ นายคำหลานตาหมอทอง
- ๒๐ ทาสหลวงสกล

(ภาพบนซ้าย) ห้างสรรพสินค้ายอห์นแซมสัน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ 'พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว' หรืออาคารกรมโยธาธิการเดิม (ภาพบนขวา)
(ภาพล่าง) ภายในห้างสรรพสินค้ายอห์นแซมสัน

ตู้พระธรรมวัดเชิงหวาย สมัยอยุธยา